

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

AYLA KUTLU'NUN ROMANLARINDA KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zilan BİLGİN

1502030008

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kayhan ŞAHAN

HAZİRAN 2022

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

AYLA KUTLU'NUN ROMANLARINDA KADIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zilan BİLGİN

1502030008

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kayhan ŞAHAN

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Muharrem KAYA

Dr. Öğr. Üyesi Berna SEVİNDİK

HAZİRAN 2022

ÖN SÖZ

Ataerkil toplumda geçmişten günümüze kadar kadın olmak zordur. Kadını ‘kadın’ olduğu için dahi eleştiren eril zihniyetlerle başa çıkılmaya çalışılmıştır. Ataerkil toplum için kadın, evdeki sorumluluklarından, annelik görevinden öteye geçememiştir. Bu zihniyette olan toplumda kadının eğitim alması, isteği mesleği seçmesi, kendi fikirlerini beyan etmesi, istediği gibi giyinmesi yadırganmış ve eleştirilmiştir. Böylece toplumumuzda cinsiyet eşitsizliğiyle karşı karşıya kalan kadınlar ortaya çıkmıştır.

Ayla Kutlu’nun romanlarında başta doğup büyüdüğü çevre olmak üzere ataerkil sistemin sürdüğü coğrafyalar tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Kadınların yaşadıkları eşitsizlikler, sosyo-ekonomik durumları nedeniyle ataerkil sistemde ezilip, erkeklerin baskın geldiği görülür. Tez çalışmamızda Ayla Kutlu’nun romanlarındaki kadın karakterler üzerine birtakım incelemeler yapılmış elde edilen bilgilerin paylaşımı ve yorumlanması ile çalışmamız sonlandırılmıştır.

Öncelikle tezimin konusunu seçerken altı kardeşten tek kız çocuk olan canım annem Betül Bilgin’den esinlendim ve annemin sonsuz desteği, eğitime verdiği önemle pes etmeden çalışmama devam ettim. Bana her daim destek olan, akademik sürecimde beni yüreklendirip yapabilirsin diyen, her sıkıştığım da yardımına tereddütsüzce koşan kıymetli dayım Hasan Aktaş’a, tüm hayatım boyunca yanımda olan aileme, benim gibi tez aşamasında olup bana yoldaş olan, her daim yanımdaki sevgili arkadaşım Gülşah Altunayva’ya teşekkür ederim. Tüm yazım sürecimde teknik desteğiyle, verdiği motivasyonlarla hep yanımda olan hocam Arş. Gör. Güler Uğur Melikoğlu’na, yardımını ve bilgisini hiç esirgemeyen hocam Arş. Gör. Harun Coşkun’a ve tez sürecimde bana yol gösteren, her aşamasında yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Kayhan Şahan’a teşekkürlerimi sunarım.

Zilan Bilgin
Haziran 2022

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
1. Ayla Kutlu'nun Hayatı ve Eserleri	1
2.Ayla Kutlu'nun Romanlarının Özeti	4
2.1. Kaçış Romanı (1979)	4
2.2. Islak Güneş Romanı (1980)	6
2.3. Cadı Ağacı Romanı (1983)	7
2.4. Ateş Üstünde Yürümek Romanı (2004) (Eski Adı Tutsaklar (1983)).....	9
2.5. Bir Göçmen Kuştu O Romanı (1985)	10
2.6. Hoşça Kal Umut Romanı (1987)	11
2.7. Kadın Destanı Romanı (1994)	12
2.8. Emir Bey'in Kızları Romanı (1998)	13
2.9. Asi...Asi Romanı (2010)	14
2.10. Yedinci Bayrak: Urumeli'den İzmir'e Romanı (2016).....	16
3. Ayla Kutlu'nun Romanlarında Kadın Meselesi	17
3.1. Ataerkil Toplumda Kadın/Erkek	17
3.1.1. Kadının Değersizliği-Aile İçinde Kadın-Anne-Kız ilişkisi	18
3.1.2. Kadınlar Arasındaki İktidar	59
3.2. Sosyal Hayatta-Kamusal Hayatta Kadın	63
3.2.1. Çalışma Hayatı.....	65
3.2.2. Eğitim Hayatı	71
3.2.3. Yoksulluk.....	76
3.3. Eril Düzene Başkaldıran Kadın	81
3.3.1. Değişim Sürecinde Kadın	82
3.3.2. Kadınların Giyim Kuşamı.....	89
4. Kadın Olgusu	93
4.1. Sosyal Yaşamda Kadın	95
4.2. Kadın ve Eğitim	98

4.3.Aile Hayatında Kadın	99
4.4. Giyim-Kuşam ve Kadın	101
4.5. Kadına Yönelik Şiddet.....	102
4.6. Yalnız ve Yoksul Kadın.....	103
4.7. Değişen Kadın.....	104
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	108

Enstitüsü: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Kayhan Şahan

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Haziran 2022

ÖZET

AYLA KUTLU'NUN ROMANLARINDA KADIN

ZİLAN BİLGİN

Türk edebiyatının önemli yazarlarından olan Ayla Kutlu'nun eserleri ataerkil sistemin birçok yönünü aydınlatmasıyla, eril denetimi gözler önüne sermesiyle önem arz etmektedir. Başta doğduğu çevre olmak üzere, diğer coğrafyalardaki ataerkil yapıları romanlarında yansıtmış, kadına bakış açısını tüm yönleriyle ele almıştır.

Ayla Kutlu romanlarında kadınların sosyo-ekonomik, siyasal ve birçok yönden mağduriyetlerini, bir kadın yazar olarak hiç çekinmeden kadınların eril zihniyetlerden kaynaklı eşitsizliklerini adeta kadınların feryadı olarak romanlarına yansıtmıştır. Ayla Kutlu'nun romanlarından yola çıkarak edebi kişiliğini, sanat anlayışını, cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış, eğitimden mahrum edilmiş, ötekileştirilmiş kadınlar çalışmanın kapsamına girmektedir.

Bu çalışmada Ayla Kutlu'nun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, kadın olgusu üzerinden toplumsal yapı özellikleri içinde kadının konumuna bakılmış, ardından Ayla Kutlu'nun romanlarının özeti verilmiştir. Yapılan roman özetlerinden sonra romanlardaki kadınların kimliklerinin daha iyi incelenmesi için alt başlıklar açılmış ve genel bir şekilde bilgiler sunulmuştur. Ve bunların üzerine sonuç bölümünde yorumlamalar yapılmıştır. Bu çalışmamda ortaya koyduğum Ayla Kutlu'nun romanlarındaki kadın olgusu ile yapılacak başka araştırmalara kaynaklık etmesi temenni edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ayla Kutlu, kadın, ataerkil toplum.

Zilan Bilgin
Haziran 2022

University: TC. İstanbul Kültür University
Institute: Institute of Graduate Education
Department: Turkish Language and Literature
Programme: Turkish Language and Literature
Supervisor: Assoc. Prof. Kayhan Şahan, Ph. D.

ABSTRACT

WOMAN IN THE NOVELS OF AYLA KUTLU

ZILAN BİLGİN

The works of Ayla Kutlu, who is one of the important authors of Turkish literature, has importance by enlightening most of the aspects of male-dominated system and by pointing male censorship up. She has reflected male-dominated structures particularly in the neighborhood she was born and also in other geographies in her novel, has handled the Outlook on the woman with all aspects.

Ayla Kutlu, as a female author, has treated the victimizations of women in terms of socio-economy, politics and a bunch of some other aspects, the inequities of women due to masculine mindset as if a scream of the women without hesitation in her novels. Seeing Ayla Kutlu's novels as a reference, this study has her literary identity, her understanding of art, the woman who experienced gender inequality, deprived from education, marginalised in itself.

In this study, some information have been given on Ayla Kutlu's life and her works, woman's position has been examined in the features of social structure over the woman phenomenon, afterwards Ayla Kutlu's novels' summaries have been given. After the summaries done, some subtitles have been opened up to be able to examine well the woman identities in the novels, and some general information has been serviced. And upon those, some comment have been made in the conclusion part. It is wished that the woman phenomenon in Ayla Kutlu's novels that I have put forward in this study of mine, can be a source for other studies to be done in the future.

Key Words: Ayla Kutlu, woman, man dominated society.

Zilan Bilgin

June 2022

1. Ayla Kutlu'nun Hayatı ve Eserleri

Ayla Kutlu, çağdaş Türk edebiyatının önde gelen kadın yazarlarından. Ayla Kutlu, 14 Ağustos 1938'de Antakya'da doğmuştur. Babası Selahattin Kutlu, Cumhuriyet'in ilk kuşak öğretmenlerindendir. Annesi Sabriye Kutlu, üç sınıflı köy okulunu bitirmiştir. Çok yoksul oldukları için okumak istediğini bile dile getirememiştir.¹ Zorlu bir hayatın başlangıcını yapan kutlu ailesi daima eğitime önem vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Hatay doğumlu olup, Hatay sınırları dışında yaşayan bütün Türklerin özlük haklarının Türkiye'de devam etmesi şartıyla Hatay'a gitmeleri emrini 1937 sonlarında vermiştir. Selahattin Kutlu bir yaşındaki oğlu Altan'ı ve on dokuz yaşındaki karısı Sabriye'yi alır ve Antakya'ya gidip ev tutarlar. Sabriye Hanım'ın dediğine göre en varlıklı dönemlerindendir.² Ayla Kutlu, ilköğrenimine Antakya Kurtuluş İlkokulu'nda başlayıp Antakya İnönü İlkokuluna devam etmiştir.³ Ortaokulu İskenderun Ortaokulu'nda okumuş fakat İskenderun'da lise olmadığından halasının yanına Gaziantep'e liseyi okumak için gitmiştir. 1956-60 yılları arasında Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okur ve 1960'da mezun olur.⁴

Edebiyat yaşamına 1976'da "Özgür İnsan Dergisi" nde Aygen Bergen imzasıyla yayınladığı kitap tanıtım yazıları ve öykülerle başlamıştır. İlk kitabı "Kaçış" (1979) dan sonra kitaplarını yayınlamaya devam etmiştir. Ayla Kutlu'nun roman ve öykülerini besleyen ana kaynak, Anadolu halkının geleneksel kültür mirasıdır. Ayla Kutlu'nun roman ve hikâye kahramanları genellikle kadınlardır. Fakat Ayla Kutlu, kahramanları kadınca çizmekten, erkek-kadın ayırımından kaçınmakta, insanı bütün olarak ele almaktadır. Ayla Kutlu'nun romanlarında kahramanlar ne çok iyi ne çok kötüdür. Bir kahramana bazen kızsak da bazen onu kucaklarız, değişkenlik gösterir.⁵

Eserleri:

Romanları

Kaçış, (1979), Hür Yayınları,1. Basım.

Islak Güneş, (1980), Hür Yayınları, 1. Basım.

Cadı Ağacı, Ankara (1983), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Tutsaklar(Ateş Üstünde Yürümek-2004), Ankara-Kasım (1983), Bilgi Yayınevi, 344 s. , 1. Basım.

Bir Göçmen Kuştu O, Ankara (1985), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

¹ Ayla Kutlu, Zaman Da Eskir, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006), s. 17.

² Ayla Kutlu, s. 20.

³ H. Deniz Güven, Ayla Kutlu'nun Romanlarında Anlatım Teknikleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (2007), s. 5.

⁴ H. Deniz Güven, s. 6.

⁵ H. Deniz Güven, s. 10.

Hoşça Kal Umut, Ankara-Mayıs (1987), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Kadın Destanı, Ankara-Ocak (1994), Bilgi Yayınevi, 296 s. , 1. Basım.

Emir Bey'in Kızları, Ankara-Kasım (1998), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Asi...Asi, Ankara (2010), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Yedinci Bayrak: Urumeli'den İzmir'e, (2016), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.⁶

Hikâyeleri

Hüsnüyusuf Güzellemesi, Ankara (1984), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Sende Gitme Triyandafilis, Ankara (1990), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Mekruh Kadınlar Mezarlığı, Ankara-Kasım (1995), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Zehir Zıkkım Hikâyeler, Ankara-Nisan (2001), Bilgi Yayınevi, 256 s. , 1. Basım.⁷

Çocuk Kitapları

Merhaba Sevgi, Ankara (1989), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Yıldız Yavrusu, Ankara-Temmuz (1994), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Başlı Kuşlu Çocuk, Ankara (1995), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Beceriksizler Sirki, Ankara (1995), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Gezgin Kertenkele ile Kutup Ayısı, Ankara (1995), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Çiçek Elli Robot, Ankara-Ekim (1995), Bilgi Yayınevi, 80 s. , 1. Basım.

Küçük Mavi Tren, Ankara (1995), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Kendini Köpek Sanan Ayakkabılar, Ankara (1995), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Harika İkizler/ 1, İkizlerin Sırrı, Ankara (1997), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Harika İkizler/ 2, Artık Çok Oldunuz, Ankara (1997), Bilgi Yayınevi, 1. Basım.

Harika İkizler/ 3, Zavallı Mideler, Ankara-Aralık (2000), Bilgi Yayınevi, 88 s. , 1. Basım.

Minik Sultan Sihirbaz, Ankara (2000), Bilgi Yayınevi, 48 s. , 1. Basım.

Minik Sultan ile Deniz Kızı, Ankara (2000), Bilgi Yayınevi, 48 s. , 1. Basım.

⁶ H. Deniz Güven, s. 13.

⁷ H. Deniz Güven, s. 13.

Minik Sultan Beceriksiz Palyaço, Ankara (2000), Bilgi Yayınevi, 48 s. , 1. Basım.⁸

Sinemaya Uyarlanan Eserleri

İzinli: Hüsnüyusuf Güzellemesi kitabında yer alan öykü 1980 yılında sinemaya uyarlandı.

Hoşça Kal Umut: Aynı adlı romanda 1993 yılında sinemaya uyarlandı.

Cadı Ağacı: Aynı adlı romandan 1995 yılında sinemaya uyarlandı.

Sen de Gitme: 1996 yılında Sen de Gitme Triyandafilis isimli öyküden sinemaya uyarlandı.

Solgun Bir Sarı Gül: Mekruh Kadınlar Mezarlığı kitabında yer alan öykü 1998 yılında sinemaya uyarlandı.⁹

Tiyatroya Uyarlanan Eserleri

Mekruh Kadınlar Mezarlığı adlı öykü Zeynep Kaçar tarafından tiyatroya uyarlandı ve Zafer Kayaokay rejisörlüğünde Erzurum Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelendi.

Sen de Gitme Triyandafilis adlı öykü Seyfettin Babat tarafından tiyatroya uyarlandı ve Serhat Nalbantoğlu rejisörlüğünde Ankara Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelendi.¹⁰

Ödülleri

“Babaya Çiçek Götürmek” isimli öyküsü 1976 yılı 13. Antalya Film Şenliği Film Öyküsü Ödülü’nü kazandı. Bu öykü 1984 yılında yayımlanan Hüsnüyusuf Güzellemesi kitabında yer aldı.

1985 yılında yayımlanan Bir Göçmen Kuştı O adlı yapıtı 1986 yılı Madaralı Roman Ödülü’ne layık görüldü.

1987’de kaleme aldığı Hoşça Kal Umut adlı romanı 1988 yılı Mülküyeliler Birliği Rüştü Koray Ödülü’nü aldı.

1990 yılında yayımlanan ikinci öykü kitabı Sen de Gitme Triyandafilis 1990 yılı Sait Faik Hikâye Armağanı’na layık görüldü.

1994 yılında yayımlanan Mekruh Kadınlar Mezarlığı adlı öykü kitabı 1996 yılı Yunus Nadi Öykü Ödülü’nü aldı.

1996 yılında Sen de Gitme Triyandafilis isimli öyküden uyarlanan “Sen de Gitme” filmi aynı yıl Altın Koza En İyi Senaryo Ödülü’ne (Tunç Başaran ve Mecit Koper’le) ve Altın Portakal

⁸ H. Deniz Güven, s. 15.

⁹ H. Deniz Güven, s. 15-16.

¹⁰ Dr. Gürhan Çopur, Kadının Romana Yansıyan Yüzü Ayla Kutlu, (İlbilge Yayıncılık, Ankara-2020), s. 22-23.

Film Festivali En İyi 2. Film Ödülü'ne layık görüldü. Tunç Başaran, Altın Portakal Film Festivali'nde bu filmiyle "En İyi Yönetmen" ödülünü aldı.¹¹

2. Ayla Kutlu'nun Romanlarının Özeti

2.1. Kaçış Romanı (1979)

Kaçış romanı Ayla Kutlu'nun ilk romanıdır. Roman 14 bölümden oluşur. Romanın kahramanları olan aydın insanlar tarafından dönemin zorlukları başarılı bir şekilde anlatılmıştır. Roman 1950'li ve 1960'lı yılların Türkiye'si anlatılmaktadır. Romanın isminden de anlaşıldığı gibi romandaki karakterlerin kaçışları görülür. Bu kaçış yaşanan problemler, diğer insanlarla ilişkileri, ilişki yaşadığı kişiden uzaklaşma isteği ile gelen bir kaçıştır.

Romanın aydın karakterlerinden olan Üstün sevdiği kadın Ayhan'a çok bağlanmaktan korktuğu için ve belirli siyasi durumlardan dolayı Paris'e kaçar. Orada hayatına kaldığı yerden devam eder, sevgilisi dahi olur. Ama Ayhan'a olan bağı aslında hep kalır. Hatta Paris'te sevgili olduğu Mireille bile Ayhan'a olan aşkını unutturamaz. Çok sonradan bu kaçışın yanlış olduğunun farkına varan Üstün, bunun için artık çok geç olduğunun da farkındadır. Ayhan ise Üstün'ün terk edip gidişinin ardından Cahit'le evlenir. Fakat Üstün'de olduğu gibi Ayhan da umduğunu bulamaz. Evliliği beklediği gibi gitmez. Çok sonra bu haberi alan Üstün yıkılmıştır.

Üstün, Türkiye'deyken eğitimini Ankara'da Siyasal Bilimler Fakültesi'nde Toplumsal Ekonomi asistanı olarak devam eder. Oysa Paris'e kaçmıştır. Hem de Ayhan'a haber vermeden gider. Bu habersiz gidişin ardından Ayhan yıkılır. Ayhan'ın yanında olan Cahit ona destek olur, bu olayı atlatmasını sağlar. Ama Ayhan anlar ki Cahit'in yanında bu oluşları aslında Ayhan'a olan ilgisini ona hissettirmek istemesindedir. Üstün gittiğinde Ayhan yirmi dört yaşındadır. Ve o yaşta neredeyse bir ölüye dönüşür. Ayhan da Üstün gibi aydın bir gençtir. Dış Ticaret Enstitüsünde okuyan, tezini yetiştirmeye çalışan bir genç kızdır. Ayhan sonraları Cahit ile evlenir ama Cahit'i sevmez. Düğünde Cahit'in onu öpmesi midelerini bulandırır. Ama bunlara rağmen Ayhan bu durumlara katlanmayı seçer. Aslında Cahit, Üstün'ün okuldan iş arkadaşıdır, o da akademisyendir. Üstün'ün bağlanmaktan korkup kaçmasının ardından Cahit, Ayhan'a yakınlık gösterir. Üstün'ün kaçışı Ayhan'a olan sevgisi ve belirli siyasi sebeplerdendir, Ayhan da Cahit'e olan sevgisizliğinden Cahit'ten kaçmaktadır. İkinin yaşadıkları bu kaçış ikisini kurtarmak yerine daha da dibe çekmiş, boşluğa düşürmüştür. Uzun zaman geçer ve Üstün, Ayhan'a bir mektup gönderir. Ayhan, evli olduğundan çok düşünür bu mektubu okursa evliliğine karşı bir sadakatsizlik olur mu diye. Sadık, iyi bir eş olmayı seçer, Ayhan. Mektubu eşi Cahit'e söyler. Sonrasında evliliğinin yürümeyeceğine karar veren Ayhan ayrılık kararı alır. Bu kararın ardından yakın arkadaşı Ahmet'e gider. Fakat Ahmet yerine kapıyı Ahmet'in karısı Ceren açar. Ceren, Ayhan'a

¹¹ Dr. Gürhan Çopur, s. 23.

Ahmet'in on iki gündür olmadığını, tutuklayıp götürdüklerini söyler. Ayhan, Ceren ve Ahmet'in annesi, bu üç kadın sevdiklerinden ayrı hem acıyı hem yalnızlığı çeker.

Ahmet, Türk Ceza Yasası'nın 141 ve 142. maddelerine göre ceza işlemiştir, savcı bunu Ahmet'e söyler. Bundan dolayı Ahmet tutuklanır. Üstün Türkiye'ye döner ve o da tutuklanır. Gazetelerde gizli komünist parti üyesi olduğu ileri sürülür. Komünist diye seslenirler Üstün'e. Aydın genç çocukların yaşamı bu dönemlerde böyle zorlu süreçlerden geçer. Ayhan, Üstün tutuklandıktan sonra Cahit'i terk eder. Ayhan'ın, Üstün'e olan aşkı ağır basar. Ayhan ve Ceren'in yalnız kalması ve bununla başa çıkması iki kadın açısından da farklı olur. Ceren, yürekli, Ahmet'siz de savaşılabilen güçlü bir kadındır. Oysa Ayhan öyle değildir. Ayhan'ı kollamak gerektiğini Ahmet söyler. Romandaki bir başka çift de Nedim ve Fevziye çiftidir. Nedim, Fevziye sever ama Fevziye ölür, Nedim de tutuklanır. Nedim'e işkence yapılır, Ahmet de Nedim'in yaralarını sarar.

Her romanda olduğu gibi “Kaçış” romanı hakkında da yorumlar yapılır. Attila Özkırımlı “bir aydının kendi kendisiyle hesaplaşmasının romanı” olarak görür. Kaçış romanı, Ayla Kutlu'nun öz yaşamı ile ilişkilendirirler. Ayla Kutlu bu bağlamda şunları söyler:

“Kaçış benim ilk romanım değil. Yayınlanan ilk romanım. Kaçış otobiyografik bir roman değil. Ayhan ben değilim. Benim bir sürü niteliğim ve yeteneğim Ayhan'da yok. Ayhan'ın nitelikleri de ben de yok. Hele olay örgüsü... Ben anlaşılan bir karı kocanın ikinci çocuğu olarak doğdum. Yaşamımda hiçbir olağan üstü olay olmadı. Düz bir çizgide gittim. Bu demek değil ki Kaçış'ta otobiyografik temalar yok. Elbette var. Ama bunlar öyküyü götürmüyor. Üstün'ün tutukluluk aylarını bir arkadaşım yaşamıştı. Üstün'ün yakalanışı saygı duyduğum bir profesörün yakalanışından esinlenir. Ayhan, Samandağ'ından söz ederken benim çocukluk yıllarımda öyküden yararlanır ve o biçimde, yalan yanlış anlatır. Ana gerçekte benim anneannemdir. Ceren çok sevdiğim bir arkadaşımıdır. Dahası Kaçış'ı artık kendimin göremiyorum. Onu bir kitapçı rafında gördüğüm an benden ayrı, benim dışında olduğunu anladım.”¹²

Ayla Kutlu'nun dediklerine göre, yazar yaşamdan şahit olduklarını, gözlemlerini, deneyimlerini romanına serpmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllardaki aydınların siyasi problemlerini, içlerinde yaşadıkları karmaşık duygu ve düşüncelerini yansıtmıştır. Karakterler kimi zaman yalnızlığı insanlar içinde yaşamış kimi zaman tek başına yaşamıştır. Bu yalnızlıklar içinde güçlü kalmayı, başarıya ve huzura yelken açmayı beklemişlerdir. Romandaki karakterlerin kaçışı ise belirsiz durumlarda ve karmaşık zamanlarda ortaya çıkmıştır.¹³

¹² Bezirci ve Taner 2008'den Akt: Yaşar Şimşek, Ayla Kutlu'nun Kaçış Romanında Modernist İzlekler, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 2020, s. 224.

¹³ Ayla Kutlu, Kaçış, (Ankara, Bilgi Yayınevi), 2002.

2.2. Islak Güneş Romanı (1980)

Islak Güneş romanında Hatay ve İskenderun çevresi anlatılmaktadır. Bu çevredeki çocuklar ve kadınların içinde buldukları durumlar tasvir edilir. Savaş zamanı yaşanan zorluklar bunun topluma yansımaları yansıtılır. Türkiye-Rus savaşından söz edilir.

Roman mahalledeki bir çocuğun ağzından yer yer anlatılır. Mahalledeki kadınların birbirleri ile münasebeti, eşleri ile olan durumlarından bahsedilir. Kadınların ruhsal durumları da romanda işlenmiştir.

Romanın başlarında bir kadın karakterin başka bir kadın hakkında kocasına o kadını anlatışını görürüz. Çocuğun şahit olduğu bu olayda Zehra Teyze konuşulan kadındır. Çocuk, annesi ve babasının fısıltılı konuşmalarına kulak misafiri olur. Zehra'nın kocasından şiddet gördüğünü, kocasının, onu birine söylese öldürmekle tehdit ettiğini söylüyor. Bu durumdan sonra anlatıcı çocuk Zehra Teyze'yi gördüğünde daha dikkatli incelemeye başlar. Ve vücudundaki darp izlerini görür. Bu durumu Madam Mariya'nın kızı, Cebrail Usta'nın kızı ve çoğu kişinin bildiğini de söyler. Zehra Teyze, eşi evden gider gitmez evden çıkıp kendini sokağa atıyor. Eşinin geliş saatine yakın ise huzursuzlanıp çocuğunu kaptığı gibi evin yolunu tutuyor. Bu durumu gören kadınlar Remziye, Madam Mariya durumu alaya alıyorlar. Zehra'nın eşini abarttığını onun üstüne gitse daha baskın gelebileceğini düşünüyorlar. Zehra'nın tek oğlu Sedat babasının annesine şiddet uyguladığını gördüğü için babasından korkar. Çocuklar bu durumu Sedat'a karşı kullanır baban geliyor şakalarıyla Sedat'ı korkuturlar. Zehra da sinirlendiğinde gözü döner Sedat'ı öldürürcesine döver. Komşu kadınlar buna şahit olup çocuğu kurtarırdı. Zehra, kadınlarla bir araya geldiğinde yaşadığı zorlukları anlatır, anne ve babasını art arda kaybettiğini söylerdi. Zehra'nın anlattığı bu zorlukları Madam Mariya hariç tüm kadınlar farklı şekillerde çeker. Madam Mariya'nın durumu diğer kadınlara göre daha iyidir, yoksulluk denen şeyi yaşamamıştır.

Romandaki bir başka karakter Cebrail Usta'dır. Sokaktaki çocuklar Cebrail Usta'yı hiç ayık görmediklerinden şikâyet ederler. Cebrail Usta'nın dört çocuğu vardır. Büyük oğlu babası gibi duvarcı ustası olarak çalışır. İkinci çocuğu kız, babası onu okula göndermemiş hatta kızın çok istemesine rağmen. Bundan dolayı anne ve babasını sevmez. Bu kızın bir de ikizi Corç vardır. Corç ise başarısız bir öğrenci olmasına rağmen babası tarafından okul hayatına devam ettirilmiştir. En küçükleri İvon adında bir kız çocuğudur. İlkokul üçe kadar okumuş sonra babası onu da okuldan almıştır. Romanda çocuklar Cebrail Usta ve eşi Sara'nın cinsel ilişkilerine şahit olduklarını hep seslerini duyduklarını söyler. Cebrail Usta içkiyi abarttığında kendinde olmuyordu. Bu duruma katlanamayan karısı Sara, büyük kızı ile eşini dövüyordu. Cebrail Usta'nın ölümünün ardından Sara ağlayıp kendini harap eder ve büyük kızını da alıp sokaktan ayrılır. Romanın ilerleyen bölümlerinde kocasından dayak yiyen Zehra'nın büyük bir değişim/dönüşüm geçirdiğini görürüz. Kocasından korkmayan saçını istediği gibi kesip istediği gibi boyayan, erkekler karşısında çekinmeden fikrini sunan bir kadına dönüşür. Bunu gören kadınlar şaşkınlıklarını gizleyemez. Bunun karşısında Zehra'nın eşleri ile münasebetleri de hoşlarına gitmez Zehra'yı kıskanırlar.

Madam Mariya, sebze ve limon bahçeleri olan zengin bir kadındır. Madam Mariya, kızı Esperans'ı iyi bir kısmet bulup evlendirmek ister. Kızı için en iyisini ister bunu da nispet yapa yapa kadınlara duyurur. Esperans'ın babası Josef'tir. Josef, Madam Mariya'nın teyzesinin kocasıdır. Madam Mariya'nın annesi bu durumu öğrenince kabul edemez ve Madam Mariya evden ayrılır. Madam Mariya, Esperans Kız Enstitüsü'nde ikinci sınıftayken nişanlar ve mahalledeki kadınlara kızının koca bulması üzerinden hava atar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri mahalledeki insanların fakirliği, kadınların ve çocukların geçirdikleri zor zamanlar, sokaklardaki kirli, nahoş görüntüler romanda gözler önüne serilir. Romanın Antakya çevresinde geçmesi Ayla Kutlu'nun yaşamından alıntılar mı diye bir nebze olsa da akla gelir.

2.3. Cadı Ağacı Romanı (1983)

Romanın başkarakteri Nilüfer adında güçlü bir kadındır. Nilüfer, küçük yaşta babasını kaybetmesinin ardından annesi ve kardeşi İsmet'le büyümüştür. Yoksul ve zorlularla dolu bir hayat yaşamıştır. Nilüfer birçok acı yaşamış ve bu acıları yenmeye çalışmıştır.

Nilüfer, eğitilmiş, saygı değer bir mesleği olan (kadın doğum doktoru), ekonomik kazancı elinde bir kadındır. Fakat buna rağmen toplum ve ailesi tarafından yargılanmış, sevgi görmemiş, yalnızlaştırılmıştır. Nilüfer, Vedat ile evlidir. Ama Vedat'a âşık değildir. Nilüfer'in bu evliliğinden Suna adında bir kızı olur. Kızı doğmadan önce Nilüfer, anne olmaya hazır değildir. Anne olmaktan korkar. Bunun sebebi toplumun dayattığı annelik sorumluluğunu üstlenip üstlenemeyeceğinden emin olamaz. Nilüfer, hamilelik süresince Vedat'tan beklenen ilgiyi görmez, Vedat çocuğunu istemez hatta kendi çocuğu için "piç" ifadesini kullanır. Eşi, Nilüfer'i bu süreçte yalnız bırakır. Eşinin bu davranışından dolayı da çocuğu ve kendi anneliği için endişelenir. Doğum sancıları geldiğinde tek başına hastaneye gider, doğurur. Buradan da anlaşıldığı üzere yalnızlığına rağmen güçlü bir kadındır. Kızı Suna'nın doğumundan sonra Vedat çok değişir. Çocuğunu kabullenir, ona aşırı bir bağlılık gösterir. Nilüfer'in annesi kızının doğumundan sonra torununa bakmak için Nilüferlerin evine taşınır. Nilüfer'in annesi ve eşi, Nilüfer'in çok çalışmasından kızına bakmamasından şikâyet ederler. Nilüfer'i düşünmeyen ona destek olması gerekirken onu anlamamaya çalışan ailesi bu davranışlarıyla Nilüfer'i yalnızlığa iter. Nilüfer yine bir gün işe gitmek için evden çıktığında henüz daha 3 yaşına basmamış kızı Suna, camdan annesine el sallamak için çıkar. Nilüfer'in annesinin bir anlık torununun yanında olmaması Suna'nın camdan düşüp hayatını kaybetmesine neden olur. Nilüfer'in çocuğunu yerde düşmüş vücudundaki kırıklarla öylece orada yattığını görmesi, kucağına alıp olayın bir tiyatro sahnesi olmasını istemesi yaşadığı şokun etkisidir. Annesinin aşağı koşup öldü mü diye sormasıyla sarsılır. Çocuğu artık nefes almıyordu. Nilüfer, kızının ölümünün ardından ilk büyük travmasını yaşar. Bu olay sonucunda annesi ile olan bağı da düzelmek üzere kopar. Annesine baktığında bu kötü olayı hatırladığı için annesi evden ayrılmak durumunda kalır. Annesi, kızının onu affetmesini

beklerken Nilüfer annesinin gözlerinin içine dahi bakamaz. Suna'nın ölümü ile annesinden uzaklaşmış, Vedat'la olan bağı tamamen kopmuştur. Böylece Nilüfer, Vedat'tan ayrılmaya karar verir. Bu durumda Vedat, Nilüfer'in uzmanlık sınavına girip asistanlığa başlaması şartıyla boşanmayı kabul eder. Böylece evlilikleri bir yıl daha sürer sonrasında boşanırlar, Nilüfer'in yeni yaşamı başlar.

Nilüfer, kürsü başkanı olan Halil hocasına âşık olur. Aşkı ilk kez yirmi yedi yaşında tatmıştır. Zaten tüm kızlarda Halil hoca evli olmasına rağmen ona âşıktır. Nilüfer, Halil hocanın ilk kadın asistanıdır. Halil hoca, Nilüfer'e hayatı boyunca sevgi gösteren ve Nilüfer'in sevdiği tek erkektir. Nilüfer'le Halil hocanın, evli erkek, bekâr kadın arasında bu ilişkisini toplum ayıplar. Halil hoca hastalanır ve eşi Perizat Hanım yanına gelir. Halil'in ikiz oğulları da vardır. Hastalığına yenik düşen Halil hayatını kaybeder. Bu acı ile Halil'le dinen yalnızlığı tekrar Halil'i kaybetmesiyle başlar. Nilüfer, bu acı kaybın ardından yeni bir döneme geçiş yapar. Çiçin Bağları'nda bir muayenehane açarak insanlara yardım etmek için kendini adar.

Ataerkil toplum kadının doktor olmasını yargılar. Nilüfer onlara ne kadar yardım etmek istese de bu kişiler ona gitmezler hatta eleştirel bakışlarla bakarlar. Nilüfer'i "Kasap Nilüfer" diye adlandırırlar. Semt olarak daha lüks olan Meşrutiyet Caddesi'ne geçer ve orada tekrar muayenehanesini açar. Fakülteyi bitirir bitirmez Vedat'la evlendiği zamanlar da Ulucanlar'da açtığı muayenehanede yakın arkadaşı Şaziment Hanım ile dostlukları orada başlar. Bu semtte de kadın doktor olması eleştirilir, giden gelen olmaz. Kadınlarda eşlerinden baskı gördüğü için gitmez. Şaziment Hanım'ın evi muayenehanenin karşısındadır. Karşıdan karşıya konuşarak arkadaşları pekişir. Şaziment Hanım, Nilüfer'in muayenehanesine gitmeye başlar.

Şaziment Hanım, eşi İsmail'e karşı baskın bir karakterdir. Ne yazık oğlu Nevzat ve eşi İsmail, Şaziment Hanım'ın çocuğunu kaybettikten sonra değişimini Nilüfer'e anlatır. Şaziment Hanım içene kapanır, kimseyle konuşmaz, hiçbir iş yapmaz olur. Nilüfer gibi Şaziment'te evlat acısı yaşayan bir başka kadındır.

Nilüfer üst üste yaşadığı acılar üzerine değişir, toplumun istemediği bir kadın olur. Kendini içkiye verir, onlar nasıl görüyorsa oym der ve böyle devam eder. Kardeşi İsmet ile araları iyi olmasa da annesinin ölümünden sonra İsmet ablasını kendisine getirmeye çalışır. Ama o da toplum gibi sadece Nilüfer'i yargılar ve Nilüfer yine yalnızlığıyla baş başa kalır. Nilüfer'in arkadaşı Tahsin'de ne kadar Nilüfer'in yanında olsa da o da Nilüfer'i yargılar onu aşağılar. Nilüfer'in vurdumduymaz, duygusuz olduğunu söyler. Nilüfer'in durumunu anlatmak için romanda Edip Cansever'in şiirinden şöyle bir alıntı geçmektedir.

"Ben kendi yarattığım bir yoldan geçiyorum

Yolun üstünde kurumuş bir cadı ağacı

Kurumuş, kansız, bembeyaz bir cadı ağacı

Kenarında bir düş sallantısının ağıyor”¹⁴

Nilüfer böylece cadı ağacına dönüştüğünü ifade eder. Romanın sonlarında tatilde pansiyonda tanıştığı Hüseyin’le arkadaş olur. Hüseyin, Ziraat fakültesinde doçenttir. Hüseyin’in kardeşi Nahit, üniversite öğrencisidir, birtakım siyasi olayları karışmıştır. Saklanacak yeri kalmadığı için Hüseyin’in bir gecelik Nilüfer’in misafir etmesini ister. Nilüfer başta kabul eder ama sonra korkar, bu vazgeçişinin ardından Nahit’in hayat boyu sakat kalmasına sebep olur. Nilüfer bu olaydan sonra en büyük vicdan azabını yaşar. Romanın sonunda Nilüfer bu acıların ardından intiharı seçer. Ankara-Konya yolunda arabaların üzerine doğru ilerler.

2.4. Ateş Üstünde Yürümek Romanı (2004) (Eski Adı Tutsaklar (1983))

Ateş Üstünde Yürümek romanı 7 bölümden oluşmaktadır. Türkiye’nin siyasi tarihinin kullanıldığı 1971 olaylarını, bu olaylardan oluşan görüşlerle gençlerin ve ailelerinin mağduriyetleri bölümler içerisinde yer alır. Romanın başkışisi Mehmet Kadri Eran’dır. Mehmet Kadri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiş bir avukattır. Kızı Bakış doğduktan beş gün sonra eşi Meziyet, nefritten ölmüştür. Kızına babaannesi bakmıştır. Mehmet Kadri de siyasi suçlu gençlere yardım eder. Mehmet Kadri, sanık gençlerden Gökçen’in avukatlığını yapar.

Romandaki bir diğer karakter bir kaza sonucu gözlerini yitirmiş, bundan ötürü psikolojisi bozulmuş bir genç olan Süha’dır. Yedi yaşında bisiklet kazası geçirir mil gözüne girer. Ailesiyle Ankara’da Küçükkesat’ta bir binanın bodrum katında yaşarlar. Kazadan sonra hem görmez olur hem de ışığa karşı duyarlılığı artar. Süha zamanla körlüğe alışmış annesinin yardımı ile yaşamını düzenlemiştir. Süha, kardeşi Zinnur’dan düşüncesiz olarak söz eder ondan haz etmez. Hatta serserim kız kurusu olarak Zinnur’u adlandırır. Süha annesinin yardımı ile üniversiteyi bitirir. Süha annesini kaybettikten sonra en çok benzeyen koku Sungur olduğu için ona sarılır. Sungur, ablası Zinnur’u sever, sayardı. Sungur açık bir insandır. Anneleri duygusal bir kadındır. Zinnur her ikisi gibi de olamamıştır. Süha ölümle ilgili şu düşünceleri dile getirir: “*Otuz altı yaşına gelmek, cinselliğe aldırılmamış olma ölümlüğü. Ateş üstünde yürümektir. İnsanın içinde öz suyunun katılması ve kurummasıydı.*”¹⁵ Sonrasında Süha, içtiği uyku haplarıyla intihar ederek yaşamına son verir.

Zinnur, Süha ve Sungur’un babaları, eski bir maliye memuru olan kadınla tanışmıştır ona ev açmıştır. Sonrasında ailesi ile arası açılır çeker gider. Çocuklar çok sonra babalarının şimdiki karısından babalarının öldüğüne dair haber alırlar. Felçli olduğu için çocuklarının onu öyle görmesine izin vermemiştir.

¹⁴ Ayla Kutlu, *Cadı Ağacı*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1983), s. 131.

¹⁵ Ayla Kutlu, *Ateş Üstünde Yürümek*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004), s. 128.

Romanda varlıklı bir evin tek kızı olan Sühandan Hanım karşımıza çıkar. Dışişlerinde bir memurun eşi olmuş, sonra oğulları için sadece annelik yapmıştır. Oğullarının adı Erdoğan ve Ercüment'tir. Erdoğan, Ercüment'e göre başarılı bir çocuktur.

Gökçen'in babası Emin, terzi Afet ile evlenir. Emin Bey, öğretmendir, iki çocuğu vardır, Gökçen ve Oya. Emin üniversitede eşini Gülizar adında bir kadınla aldatır. Gülizar, Emin'in evli ve çocukları olduğunu öğrenince Emin'den tiksinişip uzaklaşmıştır. Diğer bir kadın karakter, Rezzan'dır. Rezzan, Kız Meslek Lisesi'nde son sınıftayken öğretmeniyle kavga edip okuldan atılmıştır. Atıldıktan sonra düğme fabrikasında çalışır. Osman Usta, kızı Rezzan Ahmet'le evlenmek isteyince izin vermiştir. Rezzan'ın annesi Öznur güçlü bir kadındır. Eşleri ölse bile kızlarına kendinin bakacağını anlatan kendi ayakları üstünde durmayı başarabilen bir kadındır. 1971 yıllarındaki gençlerin zorlu yaşamları ve aile hayatları romanda anlatılmıştır.

2.5. Bir Göçmen Kuştu O Romanı (1985)

Bir Göçmen Kuş romanında Osmanlı-Rus Savaşı'ndan meydana gelen sıkıntılar, sonrasında Ermeni-Türk çatışmasının olup bunlardan nasibini alan Emir Bey'in ailesi konu alınmaktadır. Roman Cevahir'in "*Tanrı bizi sınıyor oğlum...*"¹⁶ sözü ile başlar. Cevahir, Batu ile evlidir. En yakın komşuları ise Gotran ailesidir. Gotran'la Batu çok yakındılar. Cevahir'in amcaoğlunun düğününde Gotran düğünü basar. Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasında kavga çıkar. Gotran, kardeşim dediği Batu'nun kavasını keser bu durumu Cevahir tavuğu keser gibi kesti der. Bir de kafasını Batuların balkonuna asar. Köyde Müslümanlar azınlıkta olduğu için Cevahir, oğlunu da alarak kaçarlar. Mecbur göç yapmak zorunda kalınır. Fakat göç esnasında da saldırıya uğrarlar. Cevahir'e tecavüz edilir. Emir'in de elini keserler. Cevahir, yaşadığı durumu, oğlunun kanlar içindeki elini görünce perişan olur. Cevahir baygın haldeyken Mahmut Ağa gelir. Onları Urfa'ya evine hizmetçi olarak götürür. Cevahir, tecavüzden sonra kabullenemediği hamileliğini yapar ve doğum sırasında ölür. Doğumdan önce çocuğu düşürmeye bile çalışmıştır. Mahmut Ağa ve Gülüş Hatun, Emir ve kardeşi Helal'i evlatlık alırlar. Mahmut Ağa, Emir'e İstanbul'da hukuk okutmuştur. Sonrasında aileye Gülüş Hatun'un yeğeni Gülhayat dâhil olur. Gülüş Hatun'un ölümünden sonra Mahmut Ağa eşinin vasiyetini söyler. Gülhayat ve Emir'in evlenmesini istemiştir. Gülhayat ise Hatice Kalfanın oğlu Muttalip'i sever. Gülhayat'a sormadan evlilik hazırlıkları başlatılır. Muttalip'le buluşup olanı düzeltmeye çalışan Gülhayat, Helal Hanım'a yakalanır ve Helal Hanım'dan tokat yer ondan sonrada Muttalip'i görmez. Emir'de sonrasında Gülhayat ile anlaşmazlık yaşar çünkü o da severek evlenmemiştir. Eşini bırakarak İstanbul'a gider Emir. Emir, İstanbul'da Nevnihal'le tanışır, ona âşık olur. Nevnihal'in annesi Yeşil Hanım ölür. Siyasi ortamın getirdiği huzursuzluk ve güvensizlikten ötürü Nevnihal ve Emir Bey Urfa'ya döner. Nevnihal'den bir kızı vardır Emir'in adı Leyla. Eski eşi Gülhayat ve çocukları ile hep beraber yaşamaya başlarlar. Emir Bey'in İstanbul'da evlendiği duyulduktan sonra evde çalışanların

¹⁶ Ayla Kutlu, *Bir Göçmen Kuştu O*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2019), s. 7.

Gülhayat'a olan tavrı değişmiştir. Bununla beraber Helal Hanım da Gülhayat'a işkence etmek için bahane bulup döver. Tüm zorluklar üzerine Gülhayat dayanamaz çocuklarını da geride bırakarak kaçıp gider. Hüsra annelerinin veda edip bile gitmemesine çok içerlenir bu acı onu erken büyütür. Nevnihal dört çocuğa da annelik yapar. (Hüsra, Batu, Mahmut, Leyla) Sonrasında Gülhayat döner. Çocukları ona tavırlıdır. Leyla, Gülhayat'ı çok sever gitmemesi için yalvarır. Gülhayat'ta Leyla'ya annelik yapar.

Romanın sonunda 38 yaşındaki Leyla'dan annesi Nevnihal'e yazılmış bir mektup bulunur. Batu, Norveç'e yerleşmiş, yabancı bir kadınla evlenmiştir. Ve üç çocuğu vardır. Leyla, babasının bir göçmen kuş olduğunu, karılarının değil kızlarının anlayacağını söyler. Leyla, iki bölümden oluşan bir kitap yazacağını, birinci kitapta annesine siz kadınları anlatacağım der. Ardında da sonraki kuşağı anlatır. Ailesinin mektubunu yazıp annesine bir yıl sonra vereceğini söyler.

2.6. Hoşça Kal Umut Romanı (1987)

Hoşça Kal Umut romanında 1980 öncesindeki öğrenci olaylarına karışan Oruç'un kendisinden yaşça büyük olan sevgilisi Algüz ile yaşama tekrar tutunmaya çalışmasını, gençlerin verdiği mücadeleyi sunmaktadır. Oruç yeni liseyi bitirmiş, Ankara'ya üniversite okumak için gitmiştir. Orada kendini topluma adar ve devrimciliğe soyunur. Birtakım olaylara karışan Oruç, polisler tarafından gözaltına alınır, sonrasında da müebbet hapis cezasına çarptırılır. Oruç hapisaneyken ailesi zor durumda kalınca kızları İrem'i evlendirmeye çalışır. İrem ise abisinin izni olmadan evlenmeyeceğini önce abisine söylemelerini söyler. Bu durumu öğrenen Oruç, ailesine çok sinirlenir hatta ailesinden soğur. Ailesine İrem'in evliliğin sorumluluğu kaldırıp kaldıramayacağını sorar. Sonrasında verin diyerek şu sözleri sarf eder: "*Bir yalnızsa ortaklık sorumluluğu azaltıyor madem...*"¹⁷ Bunları söyleyerek gönülsüzce kardeşini hiç haz etmediği Okan'a verir. Genç kızı başlık parası uğruna verirler ve borçlarını böylece kapatmış olurlar. Oruç içerden sekiz yıl sonra koşullu bir şekilde salıverilir. Hapisaneyken Oruç'un nişanlısı Gülnar, Oruç'u terk eder. Oruç, hapisten çıkınca Gülnar'la karşılaşır ama onu dinlemez yoluna devam eder. Hapisten çıkan Oruç evine döner fakat İrem'in eşi Okan ile aynı evde yaşamak istemez. Askerlik işini erteleyip, Ankara'ya geri döner. Oradaki arkadaşları Osman ve Erbil ile görüşür, onlarla yaşamaya başlar. Oruç yalnızlığını gidermek için Algüz'ü hatırlar ve ona gider. Aslında Algüz Hanım'ı önce Erbil tanımıştır.

Algüz otuz dokuz yaşında, evlenmemiş, yalnız yaşayan bir kadındır. Algüz, yurtdışında mimarlık eğitimi almış, çalışmaya ihtiyacı olmayan, hediyelik eşya dükkânında zamanını geçiren güzel ve yalnız bir kadındır. Algüz'ün babasının imam nikâhlı karısı Sanem Hanım ile araları iyidir. Hatta Algüz babasına neden Sanem Hanım'la evlenmediğini sorar. Babası

¹⁷ Ayla Kutlu, Hoşça Kal Umut, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011), s. 28.

kendisinin istediğini ama Sanem'in Algüz'ün hakkına girmek istemediğini eski kocasından kalan maaşın kesilmeden onu kullanacağını söylediğini iletir. Zaten Sanem'in iki çocuğu vardır, kızı ve oğlu onlarda hayırsızdır.

Oruç ve Algüz arasındaki yaş farkı, sosyal konumları Oruç'u tedirgin etse de bunu aşarlar. Oruç'un tahliye kararının bozulması üzerine Algüz'ün yazlığına kaçarlar. Polisler bulur ve evi basar. Oruç panikler ve Algüz'ü merdivenlerden düşürür tutmak istese de eli havada boşluğu tutar. Birey olmaya çalışan Oruç bu vahim olaydan sonra tekrar hapse girer.

2.7. Kadın Destanı Romanı (1994)

Kadın Destanı romanı Gılgamış Destanı'nın yeniden yazımı olan bir romandır. Kadın Destanı zaman olarak MÖ. 3000 yıllarında geçmektedir. Destanda erkekler Güneş Tanrısı UTU'ya seslenirken özel ve kamusal alanda kadınların cinselliği üzerinde kurdukları egemenlikten bahseder. Romanda Nippukir'in kendini tanıtmayla giriş yapılır. Nippukir, URUK Kentinin Başrahibesidir. URUK Kenti, Ay Tanrısı SİN'in güzel kızı İNANNA adına adanmıştır. Bu kentte kadınlar kimi pazara gider, kimi pazarda pazarlanır. Kadınlar üretirken ve taşıırken belleri kırılır. Kadınları çalışkandır. Ataerkil yapıda kurulmuş düzende kadınlar kurban da edilir. Dokuz yaşındaki kız çocuğunun, kentin kuruluşu için boğazı kesilir ve kuyruklu yıldız yeterli bulunca durulur. Kadın Destanı'nda kadın bedeni ve cinselliği eril zihniyetin denetimi altındadır. Kadınların gençlikleri hırpalanır, analıkları kullanılır. Liyotani'nin bedeni de metalaştırılmıştır. URUK'un ve KULLAB'ın en güzel tapınak kızı seçilir bu da Liyotani olur. Seçilmesindeki sebep kır yaratığına sunulması ve ona sevgiyi öğretip, insan olmayı öğretmesi beklenir. Liyotani, kır yaratığına sunulduğunda daha on bir yaşındaydı. Liyotani, sonradan başkaldırır ve kır yaratığı Engidu'yu boğarak öldürür. Kadın Destanı'nda yaşlı kadın ve genç kadın arasında bedenlerinden kaynaklı iktidar savaşı oluşur. Bunun oluşmasının sebebi, eril zihniyetin genç kadının bedenini yüceltip, yaşlı kadının bedenini değersizleştirmekten kaynaklanmaktadır. Kadın Destanı'nda kadın ve erkek arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilir:

“Bu işe akıl yoranlar bilir: Gerçekte kadınlar kazanan.

Erkek aldığı sanır kadını, gövdesi ve yaşamıyla.

Oysa farkında bile olmadan kendi ruhunu aktarmaktadır

kadına.

Dahası... Zaman içinde hep ruh kazanır.

Zaten can dediğin de, çoğalıp, yoğunlaşması ruhların.

O yüzden kadından gelir canlı.

O yüzden kadın acılardan geçer, sınav gibi yahut

çoğaltmak gibi.”¹⁸

Kadın Destanı’nda kadınlar, fiziksel ve sözlü şiddete maruz kalır. Gılgames, kadınlara en çok eziyet edendir. Liyotani, hamile kalır Engidu’nun bebeğini karnında büyütür. Oğlunu, Gılgames’ten olan yeşil canavarı örümcek mağaraya hapsedmiştir. Liyotani, Nippukir olmuştur. Adı değişir, aynı kadın ayrı karakterler. Anneyle oğlu düşman olur. Romanın sonunda İNANNA’dan kadınları kurtarması beklenir.

2.8. Emir Bey’in Kızları Romanı (1998)

Emir Bey’in Kızları romanı Ayla Kutlu’nun Bir Göçmen Kuştı O romanının devamı niteliğindeki kitabıdır. Emir Bey’in macerası çocukluğunda başlamıştır. Adaletin yanında olan idealist bir kişi olmuştur. Emir Bey’in babası katledilmiş, annesi tecavüze uğramış, kendisinin parmakları kesilmiş bir çocukluk yaşamıştır. Mahmut Ağa, kardeşi Helal’le Emir’i evlat edinmiştir. Sonrasında Şanlıurfa’daki Mahmut Ağa’nın konağını Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağışlar. Bunu çocukları bir birine girmesin mal varlığı kalmasın diye yapmıştır. Romanın adında da anlaşılacağı üzere Emir Bey’in iki kızı Hüsra ve Leyla romanda sıkça karşımıza çıkar. Emir Bey Gülhayat’la evlendirilmiştir ama ikisi de âşık olmamıştır. Emir Bey, İstanbul’da Nevnihal ile tanışır ve evlenir. İlk eşiyle yaşayamadığı evliliğini Nevnihalle yaşamıştır. Onunla dertleşmiş, birlikte ağlamış ve eğlenmiştir. Emir Bey, Nevnihal’le Urfa’ya geri dönmüştür. Nevnihal ve Gülhayat iyi geçinmişler bir problem çıkmamıştır. Nevnihal’in Leyla adında bir kızı, Gülhayat’ın da Hüsra adında bir kızı vardır. Hüsra, Leyla’ya göre daha sert ve soğukkanlı bir kızıdır. Gülhayat, kendi kızından çok Leyla’ya annelik etmiş ona sahip çıkmıştır. Emir Bey’de Leyla için Gülhayat’a sahip çıkmasını onu anası gibi gördüğünü söyler. Gülhayat, Leyla’ya hem çocuğu yerine hem anası yerine koyarak bakar. Nevnihal modern, batıyı temsil ederken, Gülhayat, doğuyu temsil eder. Nevnihal, düzenden sorumlu, hesap kitap yapan, aileyi bir arada tutan, değerlere sahip çıkan bir kadındır. Hüsra ve Leyla, annelerinin evdeki konumundan dolayı ayrıcalıklar görmüş iki ayrı kardeştir. Hüsra’nın annesi horlanmış, Leyla’nın annesi değer görmüştür. Hatta Hüsra, annesinin onları terk edişini, yaşadığı durumları ben annesiz, taşralı bir küçük kızdım diye anlatır. Sevgi görmediği için kendini hep kötü hissedip, çirkin görür. Evin şımarık, yaramaz kızı ise Leyla’dır. Hüsra, Enver ile abisi, ailesi istememesine rağmen evlilik yoluna giriyor ama Enver askere gittikten sonra aralarında soğukluk başlıyor ve bu konu kapanıyor. Sonra Hüsra’nın hayatına Kaya Kartal giriyor ona âşık oluyor. Ve savaş bitiyor, ilkbaharda Almanya, yazın son ayında, Japonya teslim olunca Türkiye derin bir soluk alıyor. Tabi Hüsra da. Hüsra, güzel günler beklese de Kaya Kartal, milliyetçi gençler arasında ajan olarak katıldığı onları tahrik ettiği ihbarı gelir ve Emniyet Müdürlüğü’ne gider. Orada sinir krizi sonucu dördüncü kattan kendini atan İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü eski asistanlarından Kaya Kartal hemen ölür. Leyla ve Hüsra’nın abisi Mahmut, Filiz’le evlenir, bir oğlu olur. Filiz evliliğinin yorgunluğunu çocuk sahibi olduktan sonra açık açık söylemekten sakınca duymaz.

¹⁸ Ayla Kutlu, Kadın Destanı, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004), s. 110-111.

Leyla hayatına renk veren şeylerin ardından gider. Parlak bir doktorası vardır Leyla'nın. Dünyadaki dergilerde makaleleri çıkar.

Kadınlar eskiden yemek yemenin müstehcen olduğuna inanırlarmış. Eskiden, erkeklerle kadınlar ondan ayrı ayrı yemek yerlermiş. Anneleri, geçmişi böyle anlatırken Leyla da ablası Hüsrâ'yı nasıl kıskandığını anlatır. Hüsrâ'yı daha güzel bulur, Kaya'nın Hüsrâ'ya âşık olmasını dahi Leyla kıskanmıştır. Leyla, kendi çok yalnız hisseder özellikle Gülhayat öldükten sonra. Nevnihal, Topkapı Müzesi'nde çalışıyor, arkeoloji ile uğraşıyor.

Romanın sonunda Emir Bey, kızlarına bir mektup yazar. Oğullarıyla konuştuğunu kızlarıyla hiç konuşmadığını dile getirir. Yaşadığı kötü dönemleri anlatıp Mahmut Ağa'nın ona ve kız kardeşine nasıl sahip çıktığından söz eder. Hüsrâ'ya olan sevgisini hiç gösteremediğinden yakınır. Sırf Gülhayat'a kızdığı için hakkı olan Cevahir adını ona koymamıştır. Leyla'sını onun saçlarını annesine benzetir. Emir Bey, hayatında yaşadığı üç büyük göçü anlatır:

“Hayatımda üç büyük göç yaşadım. Yalnız mekânda değil, zamanda da farklı yürümek mecburiyetinde bırakan göçlerdi. İlki doksan üç göçüdür ki, kendimi Urfa'da buldum. Her şeyimi yitirmiştim de yine kıskanılacak kadar çok sevgi, servet ve saman buldum. Ardından Ankara yolu açıldı. Yıkamazlar hesapları yapılan o çürük haşep; intikar, ahlaksızlık, cehalet, aç gözlülük ve yarı esaret devleti yıkıldı. Genç devletten ne kadar çok şey umduk. Umudum kesilmemiştir ya, yine de içinde mikroplar yuvalandı. [...] Üçüncü göçüm, siyaset bulantısıdır ve Urfa'daki hayatım, artık siyasetin karşısına çıkacak sağlam kıymetleri var etme düşüncesini getirmiştir bana. Zamanım bitmişti ne yazık. Cumhuriyetin kurulduğunun ertesini yıl isyan başladı. Yalnız Osmanlı özlemi miydi sebep? Değildi. Haklı değillerdi, buna mutlak kailim. Amma; rahat insan, isyan etmez. Nitekim ardından Şeyh Sait, sonra Rackotan, Sason, Ağrı isyanları... ilahir. Atın dizginleri tutulmaya çalışıldı da, kötek atarak at alıştırılmaya çalışıldı. Hangi şeker? Cumhuriyet akıllı olmak zorundadır.”¹⁹

Göçler, ülkemiz kadınlarının yaşadığı maceralar, kadınların birbirleri ile kesişen yolları anlatılmaktadır.

2. 9. Asi...Asi Romanı (2010)

Asi...Asi romanı Antakya'daki Asiyel ailesinin dört kuşağının birbirinden farklı hikayelerini konu alır. Hatta Ayla Kutlu ailenin soy ağacını romanın başında bizlere sunar. Bu da karakter analizini daha rahat yapmamızı sağlar. Roman Ömer Azmi Efendi'nin öyküsüyle başlar. Ömer Azmi, Ermeni direnişlerinin tüfeğinden çıkan kurşunun dizkapağını parçalaması ile askerlik hayatı son bulur. Bu kurşun bacağına kesilmesine neden olur. Antakiyye'nin eski ailelerinden birine mensup durumları iyi olan Eşref Hanım vardır. Eşref Hanım'ın topraklarını bir erkeğin işletmesi, Ömer Azmi'nin de sorumluluk alması için Eşref Kadın ve Ömer Azmi

¹⁹ Ayla Kutlu, Emir Bey'in Kızları (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2019), s. 378-379.

evlenir. Eşref Kadın, hanımefendilik sanını evlendikten sonra da devam ettirir. Bu evliliklerinden iki oğulları olur. Büyük oğlu Bestami, küçük oğlu ise Beyazıt'tır. Eşref Kadın, gücü ve saygınlığı olan bir kadındır. Annelik duygusunu tadan Eşref Kadın'ın değişimi anneliği tattıktan sonra başlar. Eşref Kadın, artık eşine karşı olan kadınlık vazifesini gerçekleştiremeyeceğini gönlünün bu işlerden uzak olduğunu odalarını ayırmak istediğini söyler. Ömer Azmi bu durum karşısında çok şaşırır ve üzülür. Eşref Kadın ama eşine yeni bir eş seçeceğini onu böyle bırakamayacağını söyler. Yaşı geçtikten sonra evlenip anne olmasının da payı vardır bunda. Eşref Kadın kırkına basmış kendini hayır işlerine adamıştır. Ömer Azmi, küçük kız Ganime'nin ona yakın davranmasından etkilenir ve onunla evlenmek ister. Bu durumu öğrenen Eşref Kadın vazgeçilmiş olmanın verdiği durumu kaldıramaz. Tepkisini gösterir. Çocuğu yaşındaki kızla evlenmesine mani olmaya çalışmıştır. Hadi bize b,r şey oldu oğullarının başına gencecik bir dul kadın mı bırakacaksınız der. Ama Ömer Azmi her şeye rağmen Ganime ile evlenir. Eşref Kadın, hem Ganime'yi hem de Ganime'nin çocuğunu sahiplenmiştir. Ganime'nin kızı Mahur'u Eşref Kadın sahiplenmiş, ona hep bakmış vermemiştir. Ganime, on dört yaşındaydı, evlenmek hele kendinden bu kadar büyük bir adamla evlenmek istemez. Ailesi bu durum karşısında Ganime'yi döver, onu zincire vurup, aç bırakırlar. Ailesi bunu para için yapar. Annesi kızının arkasındaydı ama sesini kimse duymuyordu. Kendini ailesi için veda eder Ganime. Ganime'nin ikiz kızları olur ama biri ölür. Eşref Kadın onu hep kollar. Eşref Kadın, Mahur'a sütanne bulmuştur. Sütannenin kızının adı Delfina'dır. Ganime daha çocukluktan çıkmamış ve aşkı tatmadan evlenmişti ve sonrasında Ganime, Bestami'ye âşık olur. Ama Bestami, barda dansözlük yapan Siren'e âşık olmuştur. Ailesinin karşı çıkması sonucu sevdiği kadın Siren'le evlenemez, Hayrunisa ile evlenmek durumunda kalır. Beyazıt ise öğretmen olur ve aşk evliliği yapar, April Göksu ile evlenir. Hayrunisa ve Bestami'nin toplum baskısı ile zorla birlikte olmaları, Hayrunisa'yı rencide etmeci bir şekilde sert davranması ile o gecedden sonra hamile kalır ve Kerem adında bir oğlu olur. Ama Hayrunisa, çekip gitmeyi seçer. Beyazıt ve April'in ise dört çocuğu olur. Büyük kızı Verda, Nevnur, Hatay ve Altınyaz. Nevnur, yirmi yaşında doğum sırasında ölür. Evim evin ilk üçüncü kuşağı olan Armağan'ı doğurur. Altınyaz da çocuk yaşta ölür, ölüm sebebi tecavüz edilip öldürülmüştür. Verda'nın ikizleri olur, kızı Beylan ve oğlu Atik'tir.

Verda ailenin bir araya gelmesinde en önemli rolü oynamıştır. Verda, Altınyaz'ın ölümündeki sırrı çözmek için babası tarafından görevlendirilmiştir. Verda, Ankara Üniversitesi Arkeoloji bölümünde eğitim görürken neşeli bir kadındı fakat Altınyaz'ın ölüm haberi ile yıkılmıştır. Verda, Fizik Bölümünde okuyan Melih'e âşık olmuş ama Melih'in militan duyguları ağır basmış Melih'i değiştireceğini sansa da olmamıştır. Verda, Orkun'la evlenmiştir. Kızlar Beylan da okuldayken Sinan'a âşık olur ama onun da beklediği gibi olmaz. Beylan, Sinan tarafından metalaştırılır. Sinan, cinselliği yaşamak için kadınları kullanan karakterden yoksun bir adamdır. Beylan, kuzeni Armağan ile birlikte dayısı Hatay'ın gazetesinde çalışmaya başlar ve toparlanmaya çalışır. Mahur'da Eşref Kadın gibi kadın efendi olamaz ancak büyük hala olarak her zaman saygı görür.

Romanda farklı kuşaktan kadınların yaşadıkları zorluklar verilmiştir. Özellikle kadınların küçük yaşta zorla evlendirilmeleri, cinsel istismara maruz kalmaları, metalaştırılmaları, sevgisiz büyümeleri ve eşlerinden gördükleri kaba davranışlar anlatılmıştır. Roman kadınların sesi olmuştur. Büyük bir ailenin kuşak boyu yaşadıkları özellikle kadınlar üzerinden anlatılmıştır.

2. 10. Yedinci Bayrak: Urumeli'den İzmir'e Romanı (2016)

Romanın isminden de anlaşılacağı gibi Urumeli'den İzmir'e uzanan bir göçün hikâyesidir. Romanın başında yer alan haritada beş mekân verilmiştir: Saraybosna, Üsküp, Selanik, İstanbul ve İzmir. On bölüm olarak düzenlenmiş romanın bölümlerinde anlatılan mekâna uygun şiirler verilmiştir. Olaylar başkahramanımız Hasret üzerinden anlatılmaktadır. Yine savaş dönemidir ve Osmanlı-Rus savaşı vardır.

Hasret, daha küçükken yapması gereken işleri öğrenmişti çünkü annesi hep hastadır. Hasret'in babası annesine tükenmez bir sevgi ile bağlıdır. Hasret'ten önce dört çocuğunu kaybettikleri için baba, kızının adını Hasret koymuştur. Annesi, babasının sevgisine karşın soğuktur. Bunun sebebi babasının eskiden onu kaçırmasıdır. Annesi, babası Eymir Ağa'yı sevmemiştir. Eymir, Asiye'yi evinin kapısında görüp beğenmiş, evi basıp annesini dövüp evlerini yakmıştır. Asiye nişanlıydı ve sadece nişanlısına âşık olmuştur. O gece Eymir Ağa Asiye'yi saçından sürükleyerek, yüzüne yumruklar atarak, terk edilmiş kulübede aç ve susuz iki gün esir etmiştir. Bunlardan dolayı zaman geçse de kocasına olan öfkesi dinmemiştir. Hasret'in annesi ölmüştür. Hasret, babasının yardımcısı Ali Sabir'i görüp âşık olmuştur. Ali Sabir'le evlenir ve Sacide, Alemdar adında iki çocuğu olur. Balkanlar karışınca Hasret ve ailesi Üsküp'e göçmek zorunda kalmıştır. Saraybosna'dan Üsküp'e göçerler. Hasret'in çocukları büyür. Babası da ölmüştür. Hasret'in oğlu, Arife ile evlenir. Bu evlilikten Arif, Mithat ve Namık isimlerinde çocuklar doğar. Salgın nedeniyle Arif ve annesi Arife ölür. Bri Arnavut komitacı, Sacide'ye göz koyar. Ali Sabir vermeyince Ali Sabir'i vururlar ve Ali Sabir ölür. Bu kaybın ardından aile Selanik'e göçer. Selanik'te de Yunanlılar işgal başlatınca oradan da göç etmek durumunda kalırlar. İstanbul'a göçerler. Hasret ve ailesinin özgürlüğe doğru yol aldıkları romanda I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yılları da anlatılmaktadır. Balkanlar'ı ve İstanbul'u geçerek Anadolu'ya, İzmir'e gelmeleri ve zafer kazanmaları yedinci bayrak figürü ile aktarılmıştır. Romanda Hasret'in huzuruna kavuşması şu şekilde aktarılmıştır:

“Hasret artık ağır ağır yürüyebilir. Yetmiş yıldan fazladır eksikliğini duyduğu huzura sağken kavuştu işte. Bayrağının düşünemeyeceği kadar değerli bir yerde, asker ocağının gönderinde yer bulacağını düşleyemezdi. Şimdi özgürce dalgalanıyor, Hasret'i çağırıyordu. Başucunda salınıp onun dönülmez yollara gitmesini engellemek, günü gelene kadar ve daha da sonrasında... Tüm olumsuzluklardan korumak için.”²⁰

²⁰ Ayla Kutlu, Yedinci Bayrak Urumeli'den İzmir'e, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017), s. 459.

3. Ayla Kutlu'nun Romanlarında Kadın Meselesi

3.1. Ataerkil Toplumda Kadın/Erkek

Tarımsal etkinliklere başlanması ve yerleşik yaşama geçişle birlikte anaerkil dönem sona erer ve yerini günümüzde de süren ataerkil düzen alır. Erkeğin iktidarı üretimde, toplumsal yaşamda ve ev içinde ele geçirmesiyle kadınla ilgili her konuda denetim yetkisi de erkeğe geçer. Bu durum, çağlar boyunca sürerek kadın-erkek eşitsizliğinin adeta bir norma dönüşmesine neden olur ve patriarkal(ataerkil) toplumlar tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilir. Kadınların kendilerine çizilen sınırlara, dayatılan toplumsal cinsiyet rollerine itiraz ettiği örnekler yok değildir; ancak bu tür çıkışlar 18. ve 19. yüzyıllara kadar bireyseldir ve toplumsal bir harekete dönüşmez.

18. yüzyıla gelindiğinde sonraki yüzyılda başlayacak olan kadın hareketinin öncüleri kabul edebileceğimiz isimler, erkeklere karşı kadınların da eşit haklara sahip olduğunu hatırlatan bildirimleriyle tarih sahnesine çıkmaya başlar. Fransız ihtilali öncesi ve sonrasında, 1789, 1793 ve 1795'te, kadınlar halkı sokağa çağırıp koşulları devrim için uygun hale getirirler; fakat erkekler ön saflarda yerlerini aldığından yeniden ikinci plana, yardımcı konuma çekilirler.²¹

17. ve 18. yüzyıllara kadar kadının yerinin evi olduğuna ilişkin bir inanç zaten evrenseldi. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve özellikle 19. yüzyılda, kadın eve kapatılırken, iş ve ev hayatı da birbirinden tümüyle koptu. Sanayi devrimiyle birlikte, erkekler ev dışında, yani fabrikalarda çalışırken, kadın da daha çok eve mahkûm edildi. Tabii burada orta sınıftan söz ediyoruz, yoksa işçi sınıfından kadınlar da erkekler gibi ev dışında çalışıyorlardı.²²

Kadın, evdeki konumuyla sınırlı da kalsa yahut iş hayatına da atılsa yine de toplumdan ayrıştırılmaya devam edilir. Kadınlara bir takım yakıştırmalar yapılır ve bunlara anlamlar yüklenir. İyi-kötü kadın gibi taraflar meydana gelir. Kime göre neye göre bakarsak bu anlamlandırmalar ataerkil toplumdan gelir ve toplum içinde yerini alır.

Geleneksel ataerkil toplumdaki sosyo-kültürel değerlerde ve anlamlandırmalarda "iyi kadın" ya da "kadının iyisi" ne veya "kötü kadın" ya da "kadının kötüsü" ne atfen ifade edilen söylemlerin kadının toplumsal alandaki konumunun, bedeninin ve cinselliğinin nasıl toplumsal olarak inşa edildiğine ilişkin bilgileri bize verdiğini söyleyebiliriz. Sosyal yaşamda kadına, bedenine ve cinselliğine ilişkin bu söz konusu anlamlandırmalar; kültürel, geleneksel, ekonomik ve dini olgular tarafından yaratılmakta ve sonraki kuşaklara intikal ettirilmektedir.

²¹ Baran Barış, Ayla Kutlu'nun Eserlerine Feminist Eleştirel Bir Yaklaşım, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Programı, Manisa-2016, s. 14-15.

²² Sibel Irzık, Jale Parla, s. 22.

Bu duruma ilişkin oluşan ve yer yer günümüze bile intikal eden/ettirilen olumlu ve olumsuz ön kabullerin bazıları aşağıdaki gibidir:

- Kadın, erkeğin hem bedenine “sahip olduğu” hem de kendisine “sahip çıktığı” kişidir.
- Kadın daha çok duygusal ve çabuk ağlayan, kıskanç, azarlamaya, bağırıp çağırmaya ve ümitsizliğe düşmeye eğilimli olmandır.
- Kadın, evine ve eşine/erkeğe mutlak bağlı olan veya itaat etmesi gereken kişidir.
- Kadının saygı görmesi “aslan doğurması” na yani “erkek anası” olmasına bağlıdır.
- Kadın, değeri cinselliğinden ve güzelliğinden ibaret olmandır.
- Kadın, baba evinde misafir olmandır.
- Kadın hamarat, sessiz, iffetli, yardımsever, hayâlı olmandır.
- Kadın, aile büyüklerine hizmet eden dil vermeyen ve saygılı olmandır.
- Kadın, erkekten daha aşağı bir sınıfa dâhildir ve esas görevi çocuk doğurmaktır.
- Kadının bizzat kendisi mal muamelesi gören, her türlü şiddeti hak eden ve armağan edilebilen bir metadır. [...] ²³

Bu maddelerdeki kadının anlamlandırılması yani kadına yakıştırdıkları ifadeler ataerkil toplumdaki sert söylemlerdir. Kadın hep ikinci konuma indirgenmiş, varlığı başka durumlar üzerinden aktarılmıştır.

3.1.1. Kadının Değersizliği-Aile İçinde Kadın-Anne-Kız ilişkisi

Değer sözcüğü birçok alanda kullanıldığında tanımları ve kökeni ile ilgili bilgiler de farklılık gösterebilmektedir. Önceki dönemlerde, felsefenin değerlere yönelik ilgisini devralan ilk sosyal bilimciler “değerler”den, genellikle, terimin Latince etimolojisine bağlı kalacak şekilde söz etmişlerdir. Hint-Avrupa dil grubunda “güç” anlamındaki “Wall” kökünden türetilmiştir. İlk türeme şekli güçlü olmak anlamında Latince “valere” sözcüğü iken, daha sonraları değer anlamında “valor” deyimini türetilmiş ve yerleşmiştir. Batı dillerine de esas itibarıyla bu kökten geçmiş olup Fransızcada “valeur” , İtalyancada “valore” , İngilizcede “value” , “worth” , Almandada “wert” deyimini ifade olunmaktadır (Bilgin, 1995’ten Akt: Albayrak, 2017, s. 14).

Türkçede ise “teğmek” sözcüğünden gelen, “dokunmak” , “değmek” anlamındaki değer sözcüğü, anlam genişlemesiyle bir nesnenin dengi, karşılığı, ederi anlamına gelmektedir (Eyuboğlu, 1998’den Akt: Soykan, 2004).

²³ Kümbetoğlu, 2010’dan Akt: Rifat Bilgin, s. 224.

Değerlerin oluşumunda sadece tek bir bireyin tecrübeleri, istekleri ve doğruları değil o bireyin içinde bulunduğu toplumunda katkısı ve etkisinin olduğu göz ardı edilmemelidir (Theodorson, 1979'dan Akt: Özensel, 2004).

Öznel olan değer duygusu, doğuştan değildir; sonradan toplumsal yaşayışla kazanılır.²⁴

Değer kavramının ne olduğuyula ilgili asırlarca konuşulmuş, üzerine felsefi tartışmalar yapılmış; değer kavramı yaşama, inançlarla, kişilerin yargılarıyla ve ahlaki ilkelerle ilişkilendirilmiş, değişik şekillerde tanımlanmaya çalışılmış ancak bu işle uğraşan bilim dalları ve bilim insanlarınca ortak bir tanıma varılamamıştır (Akbaba, 2003). Çünkü soyut bir konu olan değerler konusu insanların zihninde netlik kazanmamış ve herkesçe farklı şeyler çağrıştıran içeriklere sahip olduğu için istemeden de olsa bir değer yargısıyla farklı şeyler kastedilmektedir (Kuçuradi, 2010).

Türk Dil Kurumu, değer kavramını; “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak ifade etmiştir (sozluk.gov.tr). Değer kavramı bazı Türkçe sözlüklerde ise “Nesnelerin ve olayların bir toplum, bir sınıf, bir insan için önem taşıyan nesne ya da olay” şeklinde tanımlanmıştır (Püsküllüoğlu, 2008). Osmanlıca kaynaklarda ise değer kelimesinin ifade ettiği şeye en iyi karşılık gelecek kelime, “kıymet” kelimesidir. Kıymet de, “değer, paha, bedel, tutar, onur, itibar, şeref” anlamlarına gelmektedir (Erdoğan, 2007).²⁵

Aile, toplumu oluşturan en küçük gruptur. “Aile, yaşadığımız toplumun temel taşı oluşturan, evlilik ile kurulan bir birliktir” (Könezoğlu, 2006, s. 8). Aile, bireyin dünyaya geldiği andan itibaren içinde yer aldığı, bakımını ve gelişimini sürdürdüğü ilk okuldur. “Aile, insanların yaşamları boyunca en uzun süre ilişki kurdukları ve içinde sosyalleştikleri; ekonomik ve psikolojik destek aldıkları; gelenek, dil ve toplumsal değerlerin öğrenildiği en önemli toplumsal birimdir” (Erbil ve Pasinlioğlu, 2004, s. 1).

Aile kurumu, tarihsel süreç içinde sürekli değişime uğramıştır. “Yenileşmenin açtığı değişimler toplumsal kurumların diğer örneklerinde (siyaset, hukuk, sanat, ahlak vs.) olduğu gibi aile kurumunda da değişmelere yol açmıştır.” (Aybey, 2016, s. 214). Birey değiştikçe ailenin yapısı ve aile hakkındaki düşünceler de değişmiştir. Türkiye’de sanayileşme ve kentleşme, ailenin yapısını ve aile içindeki bireyin durumunu etkilemiştir. Fakat ailenin önemini azaltmamıştır. “Türkiye, aile kurumunun batı toplumlarına göre çok güçlü olduğu bir toplumdur” (Tekeli, 1990, s. 16). Türkiye’de evlilik oranı fazladır, boşanmalara sıcak bakılmaz. Bu durumun sebebini öğrenmek için annenin aile içindeki rol dağılımını ve aile içindeki önem derecesini bilmek gerekir.

²⁴ Alper Çavuşoğlu, Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı Romanının Sosyal Değerler Bakımından İncelenmesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (2017), s. 12-13.

²⁵ Ali Yurdakul, “Değer Kavramı ve Değerler Eğitimi” Türk Medeniyeti Dergisi Sayı:2 (2020), s. 15.

Kentleşme süreciyle ve iç göçün artmasıyla aileler bölünmüş, çekirdek aile sayısında artış meydana gelmiştir. Bu durum, kimlik bunalımı yaşayan bireyler, ortaya çıkarmıştır. Bu problemler, aile içi şiddeti ve geçimsizliği beraberinde getirir. Kadının hem çalışması hem de ailede başta annelik vazifesi gibi rolleri sorumluluk sayısını arttırmıştır.²⁶

Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı romanındaki Nilüfer, güçlü, kendi ayakları üstünde duran bir karakterdir. Buna rağmen toplum tarafından yaptığı doktorluk mesleği, hatta giydiği eteğe kadar eleştirilip değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Hocasına âşık olan Nilüfer, sonrasında hocasının evli olduğunu öğrenir, fakat ilişkisine devam eder. Ataerkil toplum bu durum karşısında sadece kadını yani Nilüfer'i kınar, üstüne gider. Sevdiği adam ölünce bu durumlar karşısında yalnız kalır. Fakülteden uzaklaşır. Hayatına devam etmeye çalışır. Muayenehane açar. Ataerkil toplum bu sefer de “kadın doktor” olduğu için eleştirir ve Nilüfer'in muayenehanesine gitmez. Nilüfer, böylece daha da yalnızlaşır. Kadını bu şekilde değersizleştirip tek bırakan ataerkil toplum yüzünden Nilüfer gittikçe insanlardan uzaklaşır.

Romanın ana karakteri olan Nilüfer okuyucunun karşısına, yaşamı süresince beklentileri karşılanamamış, güçlü görünmeye çabalayan ancak içten içe yardım bekleyen, toplumun koyduğu kalıplara karşı duran, mutluluğu tadamamış bu nedenle kendi iç dünyasında birbirinden farklı kadın tipleri barındıran bir kadın olarak çıkar. Nilüfer toplum içerisinde yalnızlaşmış, ötekileştirilmiş kadınların yüzleşmek zorunda kaldıkları sorunları çarpıcı bir şekilde yansıtır.²⁷

Nilüfer, yirmi yedi yaşında âşık olur. Âşık olduğu kişi fakülteden hocası Halil Hocadır. Hatta Halil Hocanın ilk kadın asistanıdır. Kitapta yalnızlığın dışında kaldığı tek dönem olarak Halil Hoca ile birlikte olduğu dönem ifade edilir. Halil Hocanın evli olması Nilüfer'de üzüntüye neden olurken Halil Hocanın amansız bir hastalığa yakalanmasıyla Nilüfer büsbütün yıkılır. Halil Hocanın ölümünden sonra fakültede kalmayı da kafasından çıkarmıştır. Mutluluğu yarım kalmıştır. Sonrasında Nilüfer Vedat'la evlenmiş ve bir kızları olmuştur. Nilüfer çalıştığı için kızı Suna'ya annesi bakar. Nilüfer işe gitmek için dışarı çıktığında kızı Suna annesine camdan el sallamak için cama çıkar. Nilüfer'in annesi yetişemez ve Nilüfer'in kızı camdan düşer, Nilüfer kızını oracıkta kaybeder. Nilüfer'in annesinin o an torunun yanında olmayışı Nilüfer'in annesinden uzaklaşmasına hem de evlat acısını yalnız çekmesine sebep olmuştur. Eşi bu durumu evliliklerine yansıtmamayı ve büyük inceliklerle eşine yaklaşmayı tercih etmesine rağmen evliliklerini yıkılmaktan alıkoyamamıştır. Bu yaşadığı ağır kayıplardan sonra mesleğine devam etmeye çalışır, açtığı muayenehanede güzelce işini yapmak isterken doktorluk mesleğini “kadına” yakıştıramayan toplumla yüz yüze kalır.

²⁶ Neşe Uca, Ayla Kutlu'nun Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyet ve Kız Çocuklarının Eğitimi Sorunu, Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (2019) s. 13-14.

²⁷ Damla Nur Meral, Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı ve Asi...Asi Romanları ile Doris Lessing'in The Summer Before The Dark ve The Sweetest Dream Romanlarının Kadın Karakterler ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, (2014), s. 6.

Kimse onun muayenehanesine gitmek istemez bu sefer de bu açıdan yalnız kalır. Her şey Nilüfer için olumsuz bir şekilde ilerlerken Nilüfer de farklı kadın tiplerine bürünür.

“Dünyada hep başka kadınlar vardı. Onlar, başka erkeklerden çoktular nedense. Araya giren kadınlar, felaket getiren kadınlar, bencil kadınlar, sorumsuz kadınlar, hafif kadınlar, küçük kadınlar... Bunların hepsi olmuştu Nilüfer. On beş gün önce bir başka kadın olmuştu. Yaşamayı yok eden bir kadın: Kasap Nilüfer. Bir tür araç. Başka insanların istemedikleri şeyi korkusuzca yok eden, aldığı parayla sevinen bir araç. Darağacının ip çeken çingenesinin bir başka türü.”²⁸

Nilüfer, birbirinden farklı bu kadın tiplerine girerken hep yalnızlığını belli etmeyerek daha güçlü olmaya çalışmıştır. Ama ataerkil toplum, Nilüfer ne kadar güçlü, tek başına ayakları üstünde dursa da ona yakıştırdıkları “araya giren kadın, felaket getiren kadın, bencil kadın, küçük kadın” gibi “kadını” kırıcı ifadelerde bulunarak Nilüfer’i değersizleştirmişlerdir. Nilüfer’in mesleğini “kasap” olarak ifade etmeleri de Nilüfer’e karşı yapılan bir başka değersizleştirme örneğidir. Fakat ataerkil toplum, hatta eşi bile bu değersizleştirmeleri durdurmak yerine devam etmişlerdir.

Nilüfer’in ataerkil toplum tarafından değersizleştirirken neler söylediklerini, nasıl davrandıklarının yanında Nilüfer’in eşi de ona karşı onu değersizleştiren şu aşağılayıcı ifadelerde bulunur:

“Yani hanım sıkıya gelmeyecek, çalışıp sınavlara girmeyecek, para kazanmayacak ama yine de oyalansın diye ona bir işyeri açacağız. Ele güne karşı, çalışan, eve katkısı olan, aslında evinden, evliliğinden sorumluluklarından kaçmak için özel bir yeri bulunacak, keyfine bakacak bir kadın...”²⁹

Vedat’ın bu sözleri, Nilüfer’in toplumsal normlara uygun davranmadığı için eşi tarafından aşağılandığını, Nilüfer’in isteklerinin, beklentilerinin ve seçimlerinin ataerkil toplum değerleriyle karşılaştırıldığında önemsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Vedat’ın kendi bebeğiyle ilgili ‘piç’ ifadesini kullanması da kadın ve namus kavramlarının birbirleriyle nasıl özdeşleştirildiğini göstermektedir. Vedat, eşinin hamile olduğunu öğrendikten sonra çocuğu üzerindeki tüm sorumluluklarından feragat etmiş, bu nedenle babası olmaktan vazgeçtiği çocuğuna ‘piç’ diyerek kendi eşinin ‘namusunu’ sorgulamaya ve yargılamaya başlamıştır. Bir erkek olarak Vedat’ın bu tutumu çocuk ile ilgili tüm sorumluluklarının genellikle anne üzerine yüklendiğini çocuğun kadının bedeninden bir parça olduğu düşüncesi nedeniyle erkeğin baba olarak üstlenmesi gereken rol ve görevlerden

²⁸ Ayla Kutlu, s. 201.

²⁹ Ayla Kutlu, s. 49-50.

vazgeçebildiğini göstermektedir. Bir kadın ve erkeğin ortaklığında gerçekleşen çocuk sahibi olma, çoğu kez erkeğin bu sorumluluktan kaçınması ile yalnızca kadına yüklenmektedir.³⁰

Erkeğin çocuğunu istememesi bunun yanında tüm sorumluluğu kadına yüklerken çocuk üzerinden “piç” ifadesini kullanması kadını aşağılayan bir ifadedir. Çocuk bakımını yalnızca annenin üstlenmesi ya da bu rolün anneye verilmesi, ataerkil toplumun ebeveynliğe bakış açısının kadınlar ile sınırlandırıldığını ve erkeklerin buna dâhil edilmediğini açıkça göstermektedir. Ataerkil toplum tarafından kadının anneliğine yüklenen sorumluluğunun yanı sıra kadının seçtiği mesleğe göre de eleştiriler yapılır.

“...Ankaralılar, inanmak istemediler. Üstelik onlar “doktor” denilince yalnızca erkek doktor düşünüyorlardı. Kadınlar doğum işlerinden başkasına karışmamalı değil miydiler? Sokağın gençleri durgun, ilgilenmez gibi çabuk, kaçamak bakışlarla bakmışlar, yaşlılar alttan alttan ama uzun süre inceleyerek ağızlarındaki marpuçları çekip teker teker sormuşlardı:

“Şimdi siz, hanım kızım, burada, Abdülgani merhumunun evinde tabip olacak icra-i faaliyette mi bulunacaksınız?”

Nilüfer’in muayenehanesinin altındaki mes ve kaloş satan karanlık dükkân bu sokağa aykırı değildi. Ayaş’tan, Susuz’dan, Çubuk’tan, Elmadağ’dan gelen köylüler uygundu, ama bu iri gözlü, düz uzun saçlı, eli çantalı, kabarık jüponlu eteğinin altından dizkapakları görünen ufak tefek kıızı sokaklarına yakıştıramadıkları apaçıktı.”³¹

Kadına yüklenen kısıtlı ama bir o kadar da güç durumlar vardı. Evet kadın annedir ama kadın anneliğin, ev hayatının içinde konumlanan rolünün dışında bir bireydir. Ve bu birey istediği işte çalışabilir, istediği zaman çok da başarılı olup işini hakkıyla yapabilir. Ne yazık ki Nilüfer karakterinde gördüğümüz gibi kadınların seçtiği mesleklere eleştirel, rahatsız edici bakışlar bulunmaktadır. Kadınlardan meslek seçerken “kadın rollerine” uygun işler yapmaları beklenmekte hatta erkeklerle birlikte bile çalışmalarını ayrı bir eleştirel taraf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nilüfer’e kadın doktor olarak tepki gösteren erkeklerin yanı sıra bunu gören kadınlar da aynı tepkiyi gösteriyorlardı. Hatta bu kitapta şöyle dile getirilmiştir:

“Sorunun erkeklerden kaynaklandığını biliyordu. Erkekler ona güvenselerdi, kadınlar hemen arkalarından gelir, Nilüfer’in oyuncak değil gerçek bir doktor olduğunu, kendilerini iyileştirebileceğini kabullenirlerdi.”³²

Yukarıda kitaptan alıntı yapılan ve sözü edilen köylerde erkekler hatta kadınlar dahi ataerkil bir toplumda yetişmiş ve fikirleri ona göre şekillenmiştir. Bundan ötürü

³⁰ Damla Nur Meral, s. 31-32-33.

³¹ Ayla Kutlu, s. 48.

³² Ayla Kutlu, s. 57.

görmedikleri “kadın doktor” u görünce şaşırmış hatta ayıplamışlardır. Kadından doktor mu olur? Kadın dizkapakları gözüken etek mi giyer? Gibi düşünceleri bakışlarına yansımış ve Nilüfere bu gözlerle bakmışlardır.

Ayla Kutlu’nun Cadı Ağacı (1983) romanın başkahramanı Doktor Nilüfer’in Çiçin Bağları’ndaki muayenehanesi gelen erkekler doğacak çocuğun kız mı yahut erkek mi olduğunu öğrendikten sonra doğup doğmaması konusunda karar verilir. Kitapta bu bölüm şöyle aktarılmıştır:

...Onlar; korumasını bilmeyen, öğrenmemekte direnen o başları çatkılı, kaşları alınlarını enine kesen düz bir çizgiye benzeyen kadınlar, pazarlık yapmaya kalkışan erkekler:

“Hele bir bak, doktor hanım, çocuk kızsız al gitsin. Oğlansa dokunma.”³³

Kadın’ın yaşama hakkı dahi erkeklerin kararı haline gelmiştir. Erkek çocuğa yaşamaya hakkı var ama kız çocuğa böyle bir hakkı yok. Ataerkil toplum daha doğmadan kadının yaşamına karışmaya başlamıştır. Kadın daha doğmadan sadece kadın olduğu için bile değersizleştirilmiştir.

Nilüfer’in tüm çabasına rağmen (*Nilüfer, TIP için çalıştığı gülerde de onların kendine ve savunduğu gerçeklere inandıramamıştı. O günlerde, her hastalıklarına koşan, haftada bir gün gecenin geç saatlerine kadar ücretsiz muayene yapan, çocuklarını seviyormuş gibi sağlıklarıyla, yedikleri ve giydikleriyle, gülüşleri ve ağlayışlarıyla ilgilenen “doktor hanım” onların gözünde, yorgunluktan ayaklarının üstünde duramadığı günlerde bile “Kasap Nilüfer”miş.³⁴*) o semtte yaşayan kadınlar da bedenleri ve doğurganlıklarının denetimini ellerine geçirmeyi öğrenmeye direnirler. Kadınların kendi bedenleri üzerinde hiçbir söz hakları yokken yaşamlarındaki erkekler, onların bedenleri ve doğurganlıklarıyla ilişkili konuların pazarlıklarını yaparlar.

Nilüfer, Tahsin’in önerisiyle muayenehanesinin semtini değiştirdiğinde Meşrutiyet Caddesi’ndeki muayenehanesine gelen kadınların bedenleriyle kurdukları ilişkinin de değiştiğini görürüz. Çiçin Bağları’ndaki kadınların bedenleri üzerinde karar verme yetileri yokken yeni semtte daha az gebe kalan, doğurganlıklarını kendi kontrolleri altında tutan ve bu denetim yetkisini kaybetmekten korkan kadınlar vardır.³⁵ Çiçin Bağları ve Meşrutiyet Caddesi arasındaki fark kitapta şöyle ifade ediliyor:

“Meşrutiyet Caddesi’nin doktorları arasına katılıyor. Lüks bir muayenehanesi olacak dekorasyonu bitince. İnsanların tipleri bile değişiyor bu semtte. Daha beyaz kadınlar; daha tombul, su gibi para içinde yüzen, entelektüel kadınlar; yazları saçlarını kısacık kestiren, yaz sonlarında mutluluklarını ve tatillerinin güzelliğini tenlerinin koyuluğuyla oranlayan

³³ Ayla Kutlu, s. 18.

³⁴ Ayla Kutlu, s. 19.

³⁵ Baran Barış, s. 43-44.

kadınlar... Daha az gebe kalan; ama, gebe kalmış olmaktan yoksul kadınlardan daha çok korkan kadınlarla haşır neşir olacaktı artık.”³⁶

Ekonomik geliri ve eğitim seviyesi artan kadının kendi bedeni üzerinde söz hakkı arttı. Bu kadınların kendilerine yönelik söz haklarını sağlayan temel etmen meşrutiyet caddesi değil onların meşrutiyet caddesinde yaşayabilmesini sağlayan sosyal ve ekonomik koşullar olarak kabul edilir. Bunlarla birlikte bu kadınların kendi doğurganlıklarıyla kurdukları iletişim, köyde yaşayan kadınlardan farklı olarak tasvir edilir. Bu kadınların doğum kontrolü hakkında bilgi sahibi olmalarına bağlı bir şekilde köyde-kırsalda yaşayan kadınlardan daha az hamilelik geçirdiği ancak anne olmaktan daha çok korktukları söylenir. Bu durum, görece eğitilmiş ve orta sınıf kadınlarda annelik algısının nasıl şekillendiğini ve nasıl problematize edildiğini aktarmak için kurgulanır.

Ataerkil toplumda kadının yitirdikleri, sıkışık kalma durumu kadının üzerinde her zaman bir baskı oluşturmuştur. Bu durum Ayla Kutlu'nun *Cadı Ağacı* romanında “...*Kadın kapalı bir hücreydi. Çoğalmıyordu, azalıyordu, hep azalıyordu.*” şeklinde ifade edilmiştir.

Nilüfer çalışan bir kadın olduğundan, sorumluluklarının fazla olması çekirdek ailesine zaman ayırmasına kimi zaman mani olmaktadır. Aile kavramı, anne olmak konusunda toplum baskısı altında kendine bir yol çizmeye çalışmıştır. Nilüfer'in kendi annesi ve kardeşi İsmet'le olan ilişkisi ise şöyledir:

Yaşamı boyunca kardeşi İsmet ve annesiyle hiçbir zaman yakınlık kuramamış, samimi olamamıştır. İsmet ile aralarında her zaman bir uçurum olmuş ve Nilüfer yaşadıkları nedeniyle katılmış olan karakteri bu uzaklığı kapatmak için çaba göstermemiştir. Ancak, bu durum romanda Nilüfer'i yargılamayan, onu karakterini olduğu gibi yansıtan bir biçimle ele alınmıştır.

İsmet, Nilüfer'i sarsmaya kalkışan ilk yakını olmuş ve ablasını diğer insanlara saygı duymayan, istedikleri isteği süreyle çevresinde tutan, istemediklerini dışlayan biri olmakla suçlamıştır. Bu nedenle, İsmet aralarındaki bu uzaklık yüzünden ablasından hiçbir iyilik istememiş, beklentiye girmemiş, kendisine 'Doktor Nilüfer'in kardeşine' yakışmayacak sefil bir yaşam kurmuştur. Bu noktada Nilüfer'in erkek egemen toplum değerlerinin kadına yüklemiş olduğu rolleri ve görevleri yerine getirmeyerek kardeşi ve annesiyle yalnızca maddi anlamda bir ilişki kurabildiği, manevi anlamda kendini yalnız hissettiği ve bu nedenle duygularını, isteklerini, beklentilerini kimseye açamadığı görülmektedir. Erkek egemen toplum değerlerine uymaması; kadın doktor olması, istediği gibi giyinmesi, yalnız yaşaması, kendi kuralları çerçevesinde hareket etmesi... Gibi hususlardır. Halil Hoca'sıyla yani evli bir erkekle birlikte olması onu toplum tarafından dışlamış ve duygularını kimseyle paylaşamamasına neden olmuştur.

³⁶ Ayla Kutlu, s. 25.

İsmet Nilüfer'e annesine yaptıkları için kızgın olduğundan içindeki kırılmışlıkları dile getirmekten çekinmemiştir. Bu durum, Nilüfer'in toplumsal kuralların gerektirdiği şekilde davranamamasından, kültürel değerlerin ortaya koyduğu kadın modeline uymamasından dolayı kendi kardeşi tarafından bile anlaşılmadığını, ötekileştirildiğini ve yalnız bırakıldığını açıkça ortaya koymaktadır.³⁷

Nilüfer'in kardeşi tarafından anlaşılmaması durumuna şunu örnek verebiliriz:

İsmet karısı ile Nilüfer'in yanına gitmiştir ve birtakım kulaktan kulağa dolanan dedikodular İsmet'in kulağına da gelmiştir. İsmet, her şeyi irdelemeden, düşündüğü gibi davranan biri olduğu için ablasını dinleme gereği bile duymamıştır. Nilüfer'in ardından söylenenler ise erkeklerle olan münasebetidir. Hatta şöyle derler: "Bekâr, evli erkek ayrımı yapmaz." Nilüfer bu durum hakkında yalan değil, hiç değilse görünüşte doğru, fakat bunu yüzüne karşı söyleyen çıksın isterdim der. Erkeği sorgulamayan toplum sadece kadını ayıplar ve onu yalnızlaştırır. İşte bu yüzden kardeşi bile onun yanında olmaz ve tamamen yalnız kalır.

Burada da görüldüğü gibi kadın aile içinde de toplumsal kurallara bağlı olmalı aksi takdirde ötekileştiriliyor, baskı içinde baskı yaşıyor sonunda yalnız bırakılıyor. Nilüfer bu açıdan toplumun aile kavramına uymamış ve yalnızlaşmış bir karakterdir.

Nilüfer'in, Vedat'la nasıl ve nerede tanışıp ve ne zaman evlendiklerine dair bilgiler verilmemesine karşın evliliklerinde yaşadıkları sorunlar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Genellikle yaşanan sorunlar arasında Nilüfer'in iş hayatı ve evine olan uzaklığı olur. Vedat, çocuğuna ve evine bakmamakta olduğunu Nilüfer'e söyler. Nilüfer'in uzmanlık sınavını bitirmesini böyle yarım yamalak bir işi olmamasını istemektedir. Nilüfer ise çocuğunun daha küçük olduğunu onu bırakıp geceleri nasıl nöbet tutabileceğini dile getirir. Zaten ikisi arasında da sevgi bağına dair bir şey olmadığı için onlar için evlilik zor geçmektedir. Vedat, hem evi geçindirir hem de muayenehanenin kirasını ve giderlerini öder. Ayda yılda gelen hastalardan aldığı paralar ile Nilüfer orayı geçindiremiyordur. Vedat, Nilüfer'e uzman olmasını söylerken Nilüfer, pratisyen doktorların daha yararlı olduğuna inanmaktadır. Bu durumu da Vedat şöyle dile getirir:

*"Yani hanım sıkıya gelmeyecek, çalışıp sınavlara girmeyecek, para kazanmayacak ama yine de oyalansın diye ona bir işyeri açacağız. Ele güne karşı, çalışan, eve katkısı olan; aslında evinden, evliliğin sorumluluklarından kaçmak için özel bir yeri bulunacak, keyfine bakacak bir kadın..."*³⁸

Vedat, Nilüfer'e bunları söylerken kendisi ise şu durumdadır:

³⁷ Damla Nur Meral, s. 10-11.

³⁸ Ayla Kutlu, s. 49-50.

Vedat, yoğun bir iş temposuyla çalışmakta ve Nilüfer'e yeteri kadar ilgi göstermemektedir. Başlangıçta istememesine rağmen kızları Suna dünyaya gelince ona karşı aşırı bir bağımlılık gösteren Vedat bu tavrıyla Nilüfer'den iyice uzaklaşır:

*“Kocasını çocuğu ve annesiyle yaşadığı evde duyduğu yalnızlığa kimseyi inandıramazdı Nilüfer. Çocuğun doğumundan sonra Vedat, kızına olağanüstü düşkün bir baba oluvermişti.”*³⁹

Vedat, kızı Suna doğduktan sonra ona olan sevgisi giderek artmış ve çevresindekileri hatta eşini görmez olmuştur. Eşinden çok kızına ilgi göstermeye başlamıştır. Nilüfer'in annesi de bıkip usanmadan kızını suçlar. Nilüfer'in kızına Vedat'tan daha çok ilgi göstermesi gerektiğini söyler. Bu çatışmalar arasında kalan Nilüfer'in arkadaşları da hemen hepsi asistandır, çoğunun uzmanlıklarını almalarına az zaman kalmıştır. Çok çalışıyor, çok yoruluyor, çok üzülüyorlar. Boş kalan zamanlarını dinlenmeye ayırırlar doğal olarak. Böylelikle her yönden yalnızlığı artar Nilüfer'in.⁴⁰

Nilüfer'in annesi torunu olacağını duyar duymaz kızının yanında olmak istemiş, torununa bakacağını söylemiştir.

“Eve, torunu doğduktan sonra, ona bakmak için gelmişti. İlk torunun yatağının, yorganının, dahası tüm çeyizinin yaptırılmasının anneannesinin görevi olduğunu söylemişti:

*“Benim torunuma verebileceğim tek şey, ona bakmak olacak, kızım...” demişti”*⁴¹

Nilüfer'in annesinin ekonomik durumu iyi değildir. Geçim sıkıntısı içinde hayatını sürdürmektedir. Kızının yanına torununa bakmak için gelir ve bu geçim sıkıntısı ile torununa maddi bir destek yerine manevi bir destek sağlayabileceğini, torununa bakabileceğini söyler.

*“Nilüfer'le göz göze gelseler ağlayacaktı. Nilüfer annesinin Vedat'a karşı onurunu koruması gerektiğini düşünerek ona para vermiş, böylece torununa bir altın takmış anneanne olmuştu kadın. Vedat bu oyunu hemen anlamıştı, Nilüfer'le alay etmişti. Bundan annesine söz etmemişti Nilüfer.”*⁴²

Nilüfer'le annesi arasındaki anne-kız ilişkisi korumacı ve saygı çerçevesi içindedir. Annesi, kızı ve torunu ile hep ilgilenir onlarla vakit geçirmeyi çabalar. Hatta Nilüfer çalıştığı için kızını ihmal edince annesi bu durum karşısında kızını uyarır. Kızıyla daha çok vakit geçirmesi gerektiğini söyler. Nilüfer'in anne-kız ilişkisinde olan kopukluk, Nilüfer'in kızı Suna'nın ölümünün ardından gerçekleşir. Nilüfer annesinden uzaklaşmaya çalışır. Aklından şunlar geçer:

³⁹ Ayla Kutlu, s. 50-51.

⁴⁰ Ayla Kutlu, s. 55.

⁴¹ Ayla Kutlu, s. 128.

⁴² Ayla Kutlu, s. 128.

“Annesi yakınında olduğu sürece Suna'nın ölümünü hep hatırlatacağı. Daha sonraki günlerde, annesinin varlığı daha da çok rahatsızlık vermişti. Hiçbir şeyin açık konuşulmadığı günler geçirmişlerdi. Annesinin evdeki havaya dayanamayarak gitmeye kalkışmasına ses çıkarmamıştı. Kadın eşyasını eski bavuluna doldururken her şeyi elinden kaydırması, ama buna da aldırmamıştı Nilüfer. Onun hemen çıkıp gitmesini istiyordu yalnızca. Bunun zulüm olduğunun farkındaydı, yine de başka türlü düşünemiyor, davranamıyordu. İçinden bir şeyler sürekli olarak eksiliyordu. Onların yerine koyabileceği şey yoktu. Nilüfer, annesinin nereye gittiğini öğrenmek istemiyordu. Samsun'a, o eski eve mi, yoksa dayısının yanına, Bafra'ya mı gidecekti, belki de İsmet'in yanına sığınır. Oysa göz göze gelemezlerdi artık. Kadın acı çekiyordu kuşkusuz ama bu acıyı hafifletmek Nilüfer'in gücünün üstündeydi.

İsmet gelmiş almıştı annesini. O zaman da sormamıştı. Annesi sarılırken eğilmemişti Nilüfer. Onun göğsüne bastırılmak istemiyordu. Onun kokusunu duymak istemiyordu; çünkü Suna düşmeden önce kokusunu anneannesine bırakmıştır sanıyordu.

Annesiyle bir daha karşılaşmayacaklarını kapının önünde kaskatı dururken biliyordu. Unutmasına bile olanak bırakmadığı için onu hiç bağışlamayacaktı.”⁴³

Anne-kız ilişkilerindeki o bağ böylece sona ermişti. Nilüfer de annesi kadar bu durumun içinde olmamak, annesinden uzaklaşmak istemese de kızının ölümün aklına gelmesi, o acının içini yakması ondaki diğer duygulardan daha üstün gelmiştir. Yıllar sonra kardeşi annelerinin ölümünün ardından Nilüfer'in yanına gelir annesinin Nilüfer'den sonraki halini ve annesinin vasiyetini söyler:

“Annem çok kalamadı burada da. Hep senin ayak seslerini bekliyordu. Döner gelirsin, boynuna atılırsın diye umuyordu. Sonraları, gideceğim diye tutturdu. Direndim, sonra çaresizliğimden bıraktım. O yaşta kadın nasıl yaşayabilir burada? Hastaydı üstelik. Biliyorsun, o hali yüzünden iş yapamıyordu. Başka hiçbir şeyimle yoktum ben onun gözünde. Varsa yoksa kızı. Sen gelmiyordun, sormuyordun. Neyse, o fasıl uzun, uzun, çok üzücü.

[...]

Bana İsmet, dedi. Bizim bildiğimizden daha çok dertleri vardır Nilüfer'in. Bakma onun kuvvetliymiş gibi görünmesine. Kuvvetli görünmek için hep kendini kasar o. Çocukken bile ağlamazdı, sıkardı dişlerini, gözlerini açardı, insanın gözünün içine bakardı. Önceleri inattan sanırdım. Değil. Ağlamaktan anlamaz o. Sen küçüğü de olsan, erkeksin. Ona göz kulak ol. Onun evindeyken çektiklerimizi unut. O, böyle şeyleri anlayamaz. Yaşasaydı anlardı. Biz yaşamasaydık, anlayamazdık. Ona istese de istemese de yardımcı ol. Anne, ben zavallı bir şoför parçasıyım, diyecek oldum. Vasiyetimi yapıyorum, sözümü kesme, dedi. İkinizi de tanyorum ben. Ona yardım edeceksin. O istemese bile. Ah!.. O ne zavallıdır bilsen... Tabii abla, annem kafasını bozmuştu biraz. Kim olsa bozar o şeyden sonra. Söylediklerinin hepsi

⁴³ Ayla Kutlu, s. 100-101-102.

doğru diye düşünme. Ben doğru söylüyor demedim. Seni kıskanmam. Seni bana emanet etti anamız...”

Nilüfer, şaşkın bakıyordu kardeşine.”⁴⁴

İsmet’in Nilüfer’e anlatımıyla annesi de Nilüfer gibi çok acı çekmiştir. Hep kızının bir gün geleceği ile bir nebze umutlanmıştı. Torunun acısı onda ruhsal bozulmalara sebep olmuştu, İsmet’in dediğine göre. Anne-kız ilişkileri bu vahim durumun ardından böyle sonuçlanıp, bitmiştir.

Cadı Ağacı romanındaki diğer bir kadın karakter de Şaziment Hanım’dır. Şaziment Hanım, Nilüfer’in Ulucanlar’daki belki de tek arkadaşıdır. Şaziment Hanım da Nilüfer gibi güçlü bir kadın karakterdir. Şaziment Hanımların evindeki otorite kadındadır, yani Şaziment Hanım’dadır. Böylelikle ataerkil toplumun tam tersi bir durum söz konusudur.

İsmail Efendi, Şaziment Hanım tarafından sürekli aşağılanan ve hakaretlere uğrayan bir kişiliktir:

“Uzaktan uzağa hor görülen bir koca, demiryollarında yahut havagazı tesislerinin Üreğil atölyelerinde bir şeydi. İnsan bile değildi, varlığı düşünülmemiş, duyguları düşünülmemiş bir ezik yaratık.”

Şaziment Hanım’ın oğlunu kaybettikten sonra yaşadığı ruhsal bunalım İsmail Efendi tarafından Nilüfer’e anlatılmıştır.⁴⁵

“Biliyor musunuz doktor hanım. Şaziment benimle hiç konuşmuyor. Yüzüme bakıyor, bakıyor sonra dönüp gidiyor yahut başını önüne eğiyor. Halbuki düşünürsen benim de oğlum gitti, değil mi ya? Benim ciğerim yanmıyor mu sanki? Küçük oğlanın evine tıkdık şimdi, biliyor musunuz? Şaziment beni odasına da almıyor artık. Öyle oturup durmak için, yüzüne bakmak için bile odasına giremiyorum.”

“Daha oğlanın öldüğü yıl iki tane muhabbet kuşu almıştım kendisine. Herkesi bıraktı, onlarla konuşmaya başladı. Ben var mıyım, yok muyum, oğlu evleniyor mu, yeni bir iş mi kuruyor, yine kocaya verdiğimi kız gurbette rahat mı değil mi, haberi yok. Kuşun biri öldü diyelim. Hemen gidip yenisi alıyorum. ‘Nerede benim asıl kuşum, ne oldu ona,’ bile demiyor, farkında değilmiş gibi başlıyor yeni kuşla konuşmaya. Acaba buna bir çare yok mudur? Hastaneye götüremiyoruz. Doktora çıkamıyoruz. Gelmez miydiniz bizim oğlanın evine, bir görmeye onu?”

“Şaziment Hanımı görmek... Keşke kendisi de öyle olsaydı, zararsız bir deli. Huzuru bulmuş, muhabbet kuşlarıyla oyalanan, kimseye derdini anlatmak gereğini duymayan, kimseye borç duymayan biri olsaydı.

⁴⁴ Ayla Kutlu, s. 122-123.

⁴⁵ Alper Çavuşoğlu, s.39-40.

Karşısındaki adamın uzun iç donları, mazot lekesi dağılmış boz pantolonları, çizgili mintanları geldi gözünün önüne. Bunları yıkamak, ağartmakla uğraşmıyordu demek Şaziment Hanım. Gelinini üstlenmişti bu işi.”⁴⁶

Şaziment Hanım’ın oğlunun ölümü ise şu şekilde olmuştur:

“Ulus’ta bir uçak kazası oldu, uçak parçaları kentin ortasına yağdı.

Uçağın parçalarının düştüğü yerlerden birinde bir iş hanı vardı ve iş hanında gömlekçilik yapan damadıyla, eniştesini görmeye gitmiş olan büyük oğlu yanarak öldü Şaziment Hanım’ın.”⁴⁷

Oğlunu kaybeden Şaziment Hanım, avuç avuç yolduğu saçlarıyla kederini azaltmaya çalışıyordu. Yukardaki kitaptan alınan alıntıda olduğu gibi Şaziment Hanım’ın bu acı kayıp sonunda hal ve hareketleri değişmiştir. Kocasıyla uğraşan kadın her şeyi görmezden gelmiş hatta evin içindeki kuşun ölüp başka bir kuşun gelmesini bile sorgulamamıştır. Eskiden çamaşır yıkamaya önem veren çok güzel çamaşır yıkayan kadın (Nilüfer onun çamaşır yıkamasına hayran kalır muayenehanesinin karşısından izlerdi.) ondan da elini eteğini çekmiş eşinin üstlerini yıkamak gelinine kalmıştı. Nilüfer’in dediği gibi kendini deliliğe vermişti.

Şaziment Hanım, başta evde eşi üzerinde baskın bir karakterken çocuğunu kaybettikten sonra daha sakin o güleç, kahkahalar atan kadın yerine sessiz bir kadına dönüşmüştür. Ailedeki konumunun önemini ise eşinin sözlerinden anlamamız mümkün eşine hasret kalmış, ev işleri olsun, eşinin sohbeti olsun bunları arar olmuştur.

Romanda söz edilen başka bir kadın karakter Nilüfer’in muayenehanesinde çalışan Şaziment Hanım’ın gelinidir. Şaziment Hanım’ın oğlu sonradan bir gazinoda patron olmuş ve böylelikle zengin olmuşlardır. Nilüfer sonradan Nevzat’la onun gazinosunda karşılaşır ve onların varlık içinde olduklarını düşünür. Nilüfer’i uzun zaman sonra gören Nevzat eşinden bahseder, çocukları olmadığını söyler, Nilüfer’den yardım ister. Şaziment Hanım’ın gelini doğurganlığı üzerinden değersizleştirilir. Ataerkil toplumlarda kadının değeri doğurganlığı üzerinden de belirlenmektedir. Nevzat karısı hakkında Nilüfer’e şu sözleri söyler:

“Abla be... Bizim karının çocuğu olmuyor, alıyor musun? Kısır... Boşayayım diyorum, hem acıyorum, hem de anam: Ulan keserim seni... diyor. Keseceğinden korkumdan değil ya, gönlünü kırmak istemiyorum. Sen gelsen de baksan şu karıya. Şöyle kuvvetli bir ilaç yuttursan, iğne yapsan... Hani, gönülden ilgilenen biri olsa, belki olur diyoruz da...”⁴⁸

Nevzat, eşini çocuk doğuramamasından kaynaklı eleştirir. Sanki çocuk sadece kadına aitmiş gibi “karının çocuğu olmuyor” ifadesini kullanır. Zaten eşine hitap şekli de çok yanlıştır. Karısı kısır diye boşamayı düşünür ama Nevzat’ın annesi buna müsaade vermez. Bu

⁴⁶ Ayla Kutlu, s. 72.

⁴⁷ Ayla Kutlu, s. 65.

⁴⁸ Ayla Kutlu, s. 69.

durum yoksulluktan gelen Nevzat'ın sonradan zengin olmasıyla da alakalıdır. Zengin olduğu için kendine eş seçebilir, hemen yeni bir düzen kurabilir.

“Beslemiştir bizim Nevzat karısını. Adamın anası benim eski bir dostumdu. Bu da uzun süre şoförlük yapmış. Belli ki kadını şoföre vermişler. Sonraları bizimki kim bilir hangi dümeni çeviriyor ki para içinde yüzmeye başlıyor. Kartıysa hala şoför karısı. Çocuk olsaydı, kadının bir şansı olurdu belki. Ama söylediklerine bakılırsa kadının evliliği için hiç umut yok. Artık Nevzat yeni bir karı mı alır yoksa elindeki kızlardan birini kendine mi alıkoyar... Neyse bu kendi bileceği şey” (CA, s. 60).⁴⁹

Böylece Nevzat'ın, ekonomik durumu düzelince fikirlerini gerçekleştirme olanağı sağlanmıştır. Kitapta Nevzat zaten “gösteriş budalası” olarak ifade edilmiştir.

Ayla Kutlu'nun Asi...Asi romanındaki erkek karakterlerin kadınlar üzerinde oluşturdukları değersizlik...

[...]

Bestami'nin denetiminin altında ise başka bir kadın vardır: Siren. Siren'in bedeni ve cinselliği üzerindeki denetim, diğer roman ve öykülerdeki kadınlar üzerinde de olduğu gibi, çok küçük yaşlarda başlar. Annesi, babasının intiharından sonra ayakta kalıp yaşamlarını sürdürmeleri için tek yol olarak kızının bedeni üzerinden para kazanmayı görür. Kızını götürdüğü Londra Bar'ın sahipleri Siren'in sahne adı Ceylan olarak değiştirirler. Seçilen isim, kamusal alanda seyrek açık kabul edilen kadınların av, gelen müşterilerin ise avcı olarak konumlandırılmasıyla ilişkilidir. Siren için Ceylan ismini önerenlerin “Tazecik bir kız bu abla. Erkeklerin gözüne çıtır çıtır yenecek bıldırcın gibi görünür.” sözleri de kadın-erkek cinselliğindeki av-avcı ilişkisinin altını çizer. Siren'in Bestami'yle ilişkileri de yine erkeğin kararıyla başlar. Babası Ömer Azmi gibi Bestami de arzuladığı kadının yaşamına izinsiz girer. Bir ilişki için erkeğin isteği yeterliyken kadınların –Siren, Ganime örneklerinde gördüğümüz gibi- bir ilişkiyi başlatma ya da reddetme olanakları yoktur; ancak Ganime, Ömer Azmi arasındaki ilişkiden farklı olarak, zaman geçtikçe Siren de Bestami'yi arzulamaya başlar.

Asi...Asi (2010) romanında Bestami'nin kardeşi Beyazıt'ın torunlarından Beylan'ın Sinan'la yaşadığı ilişkide erkek, kadını cinselliğinden ibaret görürken bu eril bakış açısından kadınların da memnun olduğunu ileri sürer. Sinan'a göre bir ilişkide erkek efendi, kadın köle konumundadır:

“Beni neden bıraktığını anlatsana. Sizin cinsinizin yalnızca bir özelliği var: Hepiniz yalnızca dişisiniz. Başka bir şey değil. Üç satır kitap okuyup, insan olduğunuzu, eşitliğinizi savunmaya kalkışsınız. Beni hayatından ittin. Sonra korkak bir hayvan gibi kaçıp gittin. Ben seni senin sınırların içinde yüceltecek kişi değil miyim? Bu inancımı, konuşmayarak, her sözüme baş sallayarak sen pekiştirmedin mi? Senin efendin olduğumu

⁴⁹ Alper Çavuşoğlu, s. 69.

daha tanıştığımız gün belli etmedim mi? Seni gördüğüm ilk andan beri dişiliğini kullanıyordun. Tanıştıktan sonra da. Seni kadını yapmayı istedim, çünkü bunu sen istiyordun[...]”

Kadın bedeninin erkeğin arzularını karşılamak için var olduğu iddia eden Sinan, kadını cinselliği ve doğurganlığıyla sınırlandırıp “Bu iki süt üretim organıyla ikizkenar üçgeni tamamlayan gizli bir derinlik... Hani şu aşağıdaki... Bacaklarının arasında sakladığın o ıslak vadi... Yavrun sen yalnızca busun. Onlar beni rahatlatmak, gücünün fazlasını soğurmak için yaratıldı. Ben tohumumun sende yeşermesini istemiyorum. Benim arzumu karşıla, erkekliğini rahatlat... Başka bir işe yarayacak değilsin sen.” diyerek cinsiyetçi bir dille de aşağılar.⁵⁰

Ataerkil sistemin güzellik normlarına uyması gereken kadın bedeni ya özel alanda kocasının arzularını karşılayacak cinsel bir nesneye indirgenmekte ya da kamusal alanda metalaştırılmaktadır.⁵¹

Asi...Asi romanında Ömer Azmi, on dört yaşındaki Ganime’yle evlenmek ister ve bu isteğini kızın ailesine iletğinde kabul edileceğine emindir. Ganime ve ailesi için kendisini bir lütuf olarak görür. Reddedilme ihtimalini göz önünde bulundurmeyen Ömer Azmi, Ganime’nin fikrini de almayı aklına getirmez. İlk karısı Eşref Kadın cinsiyetsizleştirerek evin ekonomik vb. sorunları çözüme görevini üstlenirken Ganime, Ömer Azmi için bedeni ve cinselliğinden ibarettir. Oysaki Eşref Kadın ve Ömer Azmi’nin evlilik süreci şöyle başlamıştır:

“Antakiyye’nin eski ailelerinden birine mensup bir Eşref Hanım vardı. Bu hanımın babasını tanırdı. Reyhanlı yakınlarındaki Müşrûfe köyündeki arazisine komşu, geniş arazileri vardı. O kadar değil, çoğu Asi kıyısında epey toprağı, epey parası, hanı, işlikleri filan... Hepsi, tek çocuğu Eşref’e kalmıştı. Evet, kabul etmeli ki kızın yaşı biraz ilerlemişti. Çok güzel de değildi belki. Yüzüne bakılmaz karılardan sanmasıydı. Yüzüne bakılır, tahsil terbiye görmüş, görgülü bir hanım kızıdı.

Arkalarını Fransızlara dayayarak şımarmış bazı Ermeni serserisi bu yalnızlığa, arkasızlığa güvenip kumpas kurmuş, onun topraklarını ele geçirme çabasına girmişlerdi. Eşref Hanım, gelip paşaya danışmıştı. O da, kıza, bu şerait altında artık tehhül yoluyla işleri erkeğe bırakması gerektiğini anlatmıştı. Kız hemen boynunu büküp, “Siz daha iyisini bilirsiniz amca. Ne dersiniz benim makbulümdür” demişti. Cemali Nafiz Paşa, silaha bulaşmış, okuma yazma bilir birini yeğliyordu. Toprağını işletecek kadar kafası, yanaşmalara söz geçirecek otoritesi olan bir erkek olmalıydı bu. Girdiği yerde sözü dinlenecek bir adamı düşününce Ömer Azmi’yi uyuşukluktan kurtarmaya gelmişti. Onu çoluk çocuğa karıştırmanın, tek büyüğü olarak kendi görevi olduğunu düşünmüştü:

⁵⁰ Baran Barış, s. 55-56.

⁵¹ Baran Barış, s. 40.

“Eşref Hanım’a teklif edeyim mi? Bana sorarsan münasıptır. Düşün... Bana olmaz deme. Sümsüklük etme. Köpek gibi yalnız başına ölmeni istemem...”

“Antakiyye eşrafi onu bir ‘garip’ e bırakır mı Paşa hazretleri? Doğrusu ben... Çoluğa çocuğa karışmak gönlümden geçmiş bir istek değildir. Ancak... Emrinize karşı çıkmak haddim değil.”

“Aslında eşraftan birinin olması tercih edilirdi ama...”

Cemali Nafiz Paşa, Ömer Azmi Efendi’ye doğru uzanıyor. Sanki yanlarında başkası varmış gibi fısıldıyor.

Eşref Hanım’ın zamanında biraz burnu büyüklük edip, taliplerini kaçırmış olduğunu öğreniyor. Dahası, yaşına uygun bir adamla evlenirse, ya dul bir erkeğe varıp aile servetinin onun çoluk çocuğuna geçmesine razı olacak ya da kumalığı kabullenecek. Eşref Hanım ölse de bunlardan birini istemez.

Her cümlesi sonunda Ömer Azmi, hazır ola geçme telaşı içinde tedirginleşiyor.

Eşref Hanım’la ilk defa Paşa’nın Belen’deki evinde tesadüfen(!) karşılaşılıyor. Yüz yüze konuşuyorlar. Rahat, özgüveni olan, yapılı, bayağı alımlı bir hanım. Erkek kendisini çok zavallı, çok aptal, çok yoksul ve cehennem gibi sıkıcı buluyor.”⁵²

Eşref Hanım böyle güçlü bir kadınken evlilik zaman geçtikçe onda da yapmam dediklerini yapar hale getiriyor. Kumaya karşı olan kadın bu seçenek yerine ölürüm daha iyi diyen bu kadın kendi isteğiyle eşine bir kuma istediğini söyler ve onun için ona yeni bir eş seçeceğini bildirir. Bu durumla ilgili Ömer Azmi’ye şu açıklamaları yapar:

“Akıllıydı Eşref Kadın. Bütün eksikliği, suçu, gönlünün istemezliğini, kendi omuzlarına yükledi, kocasına iltifatlar etti. Onun istenmeyen bir koca değil, kendisinin kadınlığının uzun süre beklemiş olması yüzünden erken kurumuş olduğunu söyledi. Öyle içten, öyle kaderi kabul etmiş bir edası vardı ki, inandırdı Ömer Azmi’yi. Yüreği kan ağlıyordu ama haksızlık yapacak bir avrat değildi. Erkeğin gönlünün her zaman bir eğlencesi olması gerektiğini biliyordu. Evet, yataklarını, hatta odalarını ayırmak istiyordu. Kırkına basmış ve kendini hayır işlerine vakfetmeyi seçmiş olan bir kadının buna hakkı olduğunu anlayacağına inanıyordu kocasının. Erkeğin hayat boyu erkek olması Tanrı buyruğuydu, bunu kurutmamak da göreviydi.

Eşref Kadın ağır ağır ayağa kalktı. Zor bir karardı verdiği ama artık özgürlüğünü istediğini kesin olarak biliyordu. Son sözünü söylemeli, bu sözle, dönülmez bir noktaya gelmelilerdi.

⁵² Ayla Kutlu, Asi...Asi, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017), s. 28-29.

“Sana yeni bir avrat bulmak bana düşer. İstersen sen ara, istersen ben seçeyim. Kuşku duyma ki, kimi seçersem seçeyim, senin muvafakatını almadan yatağına gelmeyecek yeni kadının.”

“Sana saygımdan, sana sevgimden susuyorum Eşref Hanım. Sen bütün kararlarını vermişsin. Karşı çıkarsam saygısızlık etmekten korkarım. Öyleyse emrin gereği çıkayım mı hemen? Yoksa burada, son bir gece kalayım mı?..”

“...Sen eve adım attığın gece, bu odaya geldin. Alıştın. Evin efendisinin oda değiştirmesi yakışık almaz. Hiç uzağında olmayacağım Azmi Beyim. Ben yine bu evin kadın efendisi, sen efendisi olarak çok zaman geçireceğiz.”

Eşref Kadın gülümsedi. Zor bir gülümsemeydi.”⁵³

Bu konuşmaların ardından evet bir kuma bulunur ama bunu bulan Eşref Kadın olmaz. Eşinin o sözlerine çok üzülen, kirpikleri ıslanan Ömer Azmi bulur. Hem de Eşref Kadın’ın hiç hoşuna gitmeyen bir kızdır. Bu hoşuna gitmeme durumu kızın yaşının çok küçük olmasından kaynaklanır.

“Emmi, tanıdın mı beni, emmi ben Ganime’yim.” Kaşlarını çattı: “Unuttun mu?”

On dört-on beş yaşındaydı. Yüzünün elma rengi tazeliğinden, gözlerinin gölgesiz parlıtısından, gövdesinin kütür kütür gürbüzlüğünden de belliydi gençliği. Ganime, şehirde oturan, artık zengin bir adam olan eski arkadaşının kendisini mutlaka tanınması için çok istekliydi.

“Kele ben Ganime değil miyim? Seninle bostancılık yapmaz mıdık? Essahtan da mı unutuksun beni?”

Unutmuş muydu? Evet, Sinanlı’da küçük bir kız çocuğu bırakmıştı. Altı-yedi yaşlarında. Şimdi sekiz yıl daha ekleyince... Ne yapıyorum, diye sormadı. Kendi kızım olsa... diye düşünmedi. Akşam eve döndüğünde, işi uzatmamakla kararlıydı. Hayat böyleydi. Hem ailesi bayıla bayıla verirlerdi kızlarını zengin kapıya. Bu, tümünün hayatlarının daha az yorgun, daha varlıklı ve keyifli geçmesi demektir. Kızın fikrini almak ise aklına bile gelmedi.

Eşref Kadın’ın bu kadar burkulacağını tahmin etmiyordu. İlk tepkisi ondan umulmayacak kadar öfke doluydu:

“Delirdin mi sen efendi? Günahdır diye düşünmüyor musun? On sene sonra, hayatının en güzel çağında dul bir taze mi bırakacaksın ardında? Haydi sen ben öldük gittik diyelim, oğullarının başına gencecik dul avrat bırakırsan, nasıl tutacaklar onu evde? Namus dediğin, ölümle bitmiyor ki.”

⁵³ Ayla Kutlu, s. 32-33.

İkinci evlilik haberi Antakya'ya yayıldığında erkeklerin hepsi, gözleri parlayarak, kocasının yerinde olmayı arzulayacaklardı. Kadınlar ise, Eşref Hanım'a acıyacaktılar, Ganime'yi eve sinsice sokulmuş bir yılan gözüyle göreceklerdi. Ya kendisi? Sahiden o küçük kıza acıyordu, yoksa ciddi bir rakip olarak ürküyor muydu el kadar çocuktan?

Şu anda, kıza acıyordu, kendine acıyordu. Kocasından tiksiniyordu.”⁵⁴

Ganime için ise bu evlilik hayatı ve istemediği yaşça ondan büyük biriyle evlenmesi çok zorlayıcıydı.

Ganime'nin bu evlilikte cinselliğe bakışı, yerine getirilmesi gereken bir görev halini alır. Ömer Azmi'nin ona tanıdığı olanaklara karşı cinselliğini sunmak zorundadır:

“Anlamıyor muydu, aldırılmıyormuş gibi mi yapıyordu? Elinin altındaki, kollarının arasındaki kadın; boyuna zamanı sayıyordu. Boyuna... Her halde, kırdan bayırda yaşadığı özgürlüğe karşı bedeninden teninden verdiği ödünü kolaylaştırdığını düşünerek...”⁵⁵

Görüldüğü gibi aile yapılarında birden fazla eş tercih edilmiş ve hep erkeklerin cinselliği üzerinden değişen evlilik hayatları ve genç kızlarla evlenme isteği ortaya çıkmıştır. İlk eş cinsellikten uzaklaşınca aile kavramına her zamanki gibi işlere destek olarak ama daha fazla sorumluluk alarak karşımıza çıkar. (Ayla Kutlu'nun romanlarındaki ilk eşler; Asi...Asi romanındaki Eşref Hanım ve Hayrunisa, Bir Göçmen Kuştı O romanında Gülhayat, Cadı Ağacı romanında Perizat Hanım, Ateş Üstünde Yürümek romanında Afet, Islak Güneş romanında Madam Mariya'nın teyzesi, Hoşça Kal Umut romanında ise Sanem Hanım'dır.) Eşref kadın gibi ilk eş olan bir başka kadın karakter de Eşref Kadın'ın oğlu Bestami'nin eşi Hayrunisa'dır. Bestami, evlenmeden önce barda gördüğü Siren'den çok etkilenir zamanla yakınlıkları artar. Bunu öğrenen annesi ailesine barda çalışan hatta onların tabiriyle 'orospu' olan bir kadının dâhil olamayacağını onunla evlenmemesi gerektiğini söyler. Aile kavramında farklı sosyal sınıflar göz ardı edilmemiştir. Sırf ailesine uygun bir kadın olduğu için Hayrunisa'yla evlenir. Hayrunisa, Kırıkhanlı, iyi ailelerinden birine uzaktan akraba bir kızdır. Bestami'nin kız için düşünceleri şunlardır:

“Harunisa'nın gözleri çukura kaçmış, dudaklarının rengi solmuş... Balığa benzetiyor kıızı. Haksız... Güzel, sakın bir kızcağız gelin.”⁵⁶

Bu düşüncelerle bu evliliği yapan Bestami düğün gecesi odalarını terk edip kıızı yalnız bırakıyor. Ailesinin baskısı ile evlenen Bestami sonrasında Hayrunisa'yı bu evliliği yaptığına pişman ediyor kadın neye uğradığını şaşırıyor.

⁵⁴ Ayla Kutlu, s. 36-37.

⁵⁵ Baran Barış, s.54-55.

⁵⁶ Ayla Kutlu, s. 282.

“...Benden istediğiniz içerdeki sümsük yosmayı becermem mi? Madem derdiniz o, hay hay!.. Şimdi o salağa dünyanın kaç bucak olduğunu göstereceğim!”

“Bestami, evin reisi olarak kendisi ve karısı için yeniden hazırlatılan ve düğün gecesi terk ettiği odanın çift kanatlı kapısının ortasına tekmeyi indiriyor. Hayrunisa'nın, pencereye abanmışlığı donuyor, tülün ardından kocasını izleyen gözleri fal taşı gibi açık kalıyor. İki elini yumruk yapıp, bağdırmamak için ağzını tıkıyor. Erkek bir an duraklıyor. Acıyor mu? Bu güne kadar günahsız, haksızlığa uğramış bir mazlumdu. Hangi akla hizmet edip, semer dövmeye kalkışıyor? Bestami'yi sahiplenmeye nasıl cüret ediyor?”

Yeniden öfkeleniyor, yanına varıp, kızı belinden tuttuğu gibi yatağa savuruyor.

Kumru sesi değil, ağlayan Hayrunisa'nın hıçkırıkları doluyor kulaklarına. Dinliyor: Kumrular nerede?”⁵⁷

Erkeklerin evlilikte kadınlara sormadan hareket etmeleri, onlar istediği sürece zaten kadının kabul edeceği onu o istediği sürece arzulanması gerektiği beklenmiştir. Kadın metalaşmaya devam etmiş ve beklenen aile kavramı olması gereken gibi olmamıştır. Buradaki beklenen aile kavramı daha doğrusu Hayrunisa'nın istediği huzurlu, sevgi dolu, sadık bir eş ile güzel saygılı bir evliliğidir. Bestami'nin aklındaki güzel ve arzuladığı kadın Siren olmuş, Hayrunisa bundan olumsuz etkilenmiştir.

Kadınlar, bütün bu yaşanan olaylara rağmen evlerindeki yaşayışlarına kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Onlara çizilen sınırlar içinde ev hayatları sürüp gitmiştir. Asi...Asi romanında bununla ilgili şöyle bir yazı bulunmaktadır:

“Bütün yaşamı bir evin çevresinde yaşanan şeylerle sınırlı bütün kadınlar gibi, herkese akıllar verse, bunlara uyulmayınca aynı mantıkla “gördün mü” dese...”⁵⁸

Toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yuvayı kurma, evi çekip çevirme, erkeğe evin geçimini sağlama görevinin verildiğini göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, geleneksel yapı içerisinde kadın özel alana, erkek ise kamusal alana ait görülmekte, kadın ev işleri ve bakım işleri ile ilgilenecek ailenin maddi anlamda geçimini sağlama görevini erkeğe devretmektedir.⁵⁹

Aile içinde bazı kadınların sorgusuz sualsiz kurallara uyması ve söyleneni yaptığını görürüz. Asi...Asi romanında Sinan'ın eşi Atiye de tıpkı bu şekilde yaşamını sürdürmektedir.

“...Toplumun salt kendi huzuru için koyduğu kuralların gerektirdiği düzene uyan bir masum. Fazla yumuşak başlı yalnızca. Karısıyla arasındaki fark, Atiye'nin kuralları doğal bulması, itirazsız kabullenmesi. Sinan baskıyı ve o kör gücün oluşturduğu hiçbir kuralı kabul

⁵⁷ Ayla kutlu, s. 290, 291, 292.

⁵⁸ Ayla Kutlu, s. 122.

⁵⁹ Damla Nur Meral, s. 25.

edemiyor. Erkek evin reisi... Niye? Kadın yuvanın bekçisi... Niye? Evlenen erkeğin evine, karısına karşı görevleri vardır. Niye? Öyle davranamaz, böyle yapılır... Adet böyle, aykırı davranılmaz. Geleneklerimize göre... Niye... Niye... Niye... Yaptığımız sadece bir anlaşmaydı...”⁶⁰

Asi... Asi romanında Eşref Kadın, “kadın efendi” olarak da adlandırılan bir karakterdir. Evin tek çocuğu olan Eşref Kadın’a kalan topraklar, iş hanları hep onun sayesinde işletmeciliğe devam ediyordu. Bu yükler yüzünden evlenmişti aslında. Bu işleri başarması için evde kalması gerekiyordu. Evde kalırsa, evin sürekli çalışanlarına, dışarıdan gündüzlü gelenlere, yönetim hesaplarına, temizliğe, konuklara ev sahipliği etmeye, yani dışarıdaki serazad yaşamdan vazgeçmeye mecburdu. Ve bu sorumlulukların ötesinde romandaki en güçlü kadın karakter olarak betimlenmiştir. Bu yüzden evin “kadın efendi” siydi. Çoğu sorumluk ondadır. Dışarı işleri, ev işleri hep ondan sorulur. Büyük sorumlulukların üstesinden gelir. Evi çekip çeviren büyük bir güçtür. Ömer Azmi zamanla Eşref Kadına yardımı esirgemiş hayatına kaldığı yerden devam etmiştir.

“O yalnızca kendi için yaşarken, yalnızca kendi istediği işleri yaparken, sorumluluklar Eşref Kadın’ın üstüne kalmıştı. Tüm gayrimenkullere dair sorunlarla ilgilenmek Eşref Kadın’ın göreviydi. Bu sorumlulukların ağırlığı değil miydi, gönlünü zorlayıp, Ömer Azmi Efendi’yle evlenmeye iten? On yedi yaşından otuz yaşını aşana kadar yalnız yaşamış olan Eşref Kadın, on yılı biraz aşan bir süreden sonra, sorumluluklarıyla yine baş başa kalmıştı. Üstüne çocuklar, kalabalık evin yönetimi, genç bir yabancı kadın eklenmiş olarak.”⁶¹

Eşref Kadın, bu sorumluluklarının yanında çocuklarından da kendini mahrum bırakmıyor. Hatta oğlu Bestami doğduğunda annesi tarafından adaklanır. Çocuğun saçını uzamaya bırakmıştır. Bunu yapmasındaki sebebi ise Eşref Kadın şu şekilde açıklar:

“Bestami’nin nazar değmesin, kız sanılsın da önemsenmesin, o yüzden Tanrı elinden almasın diye uzattığımı saçlarını yedi yaşına bastığında kestirecekti. Adaklı oğlana uygulanacak kural buydu.”⁶²

Ataerkil toplum yapısında kadının değersizliği burada da devam etmektedir. Anneler bile bu yapıyı örnek alarak oğullarına ona göre davranmaktadırlar. Kızların, önemsenmediği, saç uzunluğu ile erkek çocukların kız çocuklarına benzetilmesi böylece başlarına bir şey gelmeyip sağlıklı bir şekilde yaşayacaklarına inanmaları hem toplumda hem de aile içinde kızların değersizliğini göstermektedir.

Asi...Asi romanının üçüncü kuşağını Beyazıt’ın en büyük kızı Verda başlatır. Verda güzelliğini bu şehirden alan, Antakya’nın vücut bulmuş hali olarak sunulmuştur. Verda’nın yeğeni Armağan, teyzesi için şunları söyler:

⁶⁰ Ayla Kutlu, s. 471.

⁶¹ Ayla Kutlu, s. 48.

⁶² Ayla Kutlu, s. 31.

“Hatırlıyor musun Verda? Sen o zamanlar hala evde kalmış bir teyzeydin. Büyüyünce seninle evlenmeyi düşlerdim. Uzun yıllar sürdü bu dileğim. Ta ki sen gidip Orkun Amca’yla evlenene kadar. Güzel denilince aklıma sen gelirdin. Senin saçların, gözlerin, senin öpücüklerin, sesin...”

Şimdi de güzel denilince Verda gelmiyor mu aklına? Güzel. Ama seksi bir güzelliği hiçbir zaman taşımadı Verda. Tıpkı, doğup yaşadığı şehir gibi. Çok sevilmiş kuşkusuz.”⁶³

Verda, babasının onaylamadığı bir evlilik yapmış ve mutlu olamamıştır. Verda’nın aşık olduğu Melih, Fizik Bölümü’nde okuyan, “bir salon erkeği olabilecekken, sarp yollara sapmayı, devrimci militan kimliğini giymeyi yeğlemiş”⁶⁴, devrim fikri ile yanıp tutuşmuş bir gençtir. Verda’nın babası istemediği bir ilişki yüzünden kızının peşine Asiyel ailesinin kahyası Semir Ağa’yı takmıştır. Bu olaydan sonra Verda ve babası arasındaki bağ kopmuştur.

Verda’nın iki erkek arasında kalmış yaşamı kendisine seçim hakkı verilmeden babası tarafından çizilmiş, daha sonra Melih’in iki arkadaşıyla birlikte bir çatışma sırasında öldüğünü öğrenmesi üzerine bambaşka bir boyut kazanmıştır. Verda da babası ile Melih’in arasındaki çatışmada ölmüş, kendisi için çizmek istediği hayat yolu Melih’in ölümüyle hepten yok olmuştur. Bu sebeple, babasının kendisinden istediği hiçbir şeyi yapmamaya karar vermiş, eğitimini yarıda bırakarak bir anlamda yaşamını elinden alan babasından intikam almaya çalışmıştır. Üniversite eğitimini yıllar sonra bitirerek diplomasını aldığıda babası⁶⁵ “diplomaya arkasını dönmüş, “Artık hiçbir önemi yok. Beni ilgilendirmiyor” diye aralarındaki gerginliği büsbütün güçlendirmişti.

Verda, Orkun ile evleneceğini söylemişti önce. Onun bu kararına, öğrenimini bırakmasından çok daha fazla incinmişti babası. Zaten istediği onu öfkeden delirtmekti. İntikam almanın tadını iliklerine kadar duyuyordu. Birbirini anlamaktan ve şaşırtmaktan hoşnutluk duymaları, ikisinin de hatalar yapmasına -hele Verda’nın hayatını sıradanlığa mahkûm etmesine- neden olmuştur. [...] Uzun yıllar sonra, kendisinden on üç yaş büyük bir kumarbazla evlenmişti. Orkun’un uğraşı kumar olmakla birlikte işleri vardı. Eczacıydı ve Samandağ ile çevresinde geniş toprakları bulunuyordu. İlk tutkusu karısının büyüülü güzelliği, ikincisi kumar saplantısı olan bir erkek, zaman zaman, kriz tuttuğunda ikinci tutkusunun çekiciliğine kapılıyor ve karısını bile unutuyordu.”⁶⁶

Verda aile içinde, kendi hayatına yön verecek seçimlerde baskı görmüş ve ona karşı tavır alınmıştır. Babası ve sevdiği adam arasında kalmış, yıpranmıştır. Ama o durumları kabullenmek yerine, dimdik durmuş hatta ne kadar kendine zarar verse de intikam almayı seçmiştir. Eşi Orkun’u kaybettikten sonra da insanlar içinde dimdik durmaya devam eder.

⁶³ Ayla Kutlu, s. 411.

⁶⁴ Ayla Kutlu, s. 363.

⁶⁵ Damla Nur Meral, s. 60-61.

⁶⁶ Ayla Kutlu, s. 193-194.

Verda, aile içindeki güçlü kadın karakterlerdendir. Asi...Asi romanının bir başka önemli kadın karakteri Verda'nın kızı, dördüncü kuşağın genç kadınlarından olan Beylan'dır.

Beylan, oldukça neşeli, tuttuğunu koparan, çalışkan, kendisine özgü bir çekiciliğe sahip, Antakya'nın Asi Nehri gibi kabına sığmayan, hırçın, başına buyruk biri olan Beylan romanda güzelliğiyle, inceliğiyle, zarafetiyle betimlenmiştir. Asiyel ailesinin geleceği için umut vaat eden Beylan üniversite eğitimi almak için Adana'ya gitmiş, orada yaşamını tümünden değiştirecek olaylar yaşamıştır. Asiyel ailesinin kalbi kırık kadınları arasına katılacak olan Beylan üniversite eğitimine başladığında bölümündeki asistanlardan Sinan'ın ilgisini çekmiş, önceleri bu ilgiye karşı koymaya çalışsa da sonunda Sinan'a karşılık vermiştir. Sinan bölümdeki tüm kadın öğrenciler tarafından göz hapsine tutulan, yakışıklı, bilgili ve kimseyle ilgilenmemesiyle bilinen genç bir asistandır. Bu nedenle, Beylan'a karşı olan yakınlığı bir kadın olarak gururunu okşamış, onu onurlandırmıştır. Ancak daha sonra gelişecek olaylarla birlikte bu aşk Beylan'ı derin bir depresyona sürüklemiş, eğitim hayatını yarıda bırakmasına neden olmuştur.⁶⁷

Beylan da annesi Verda gibi sadece sevmiş ama bu sevdanın sonucunda o da okul hayatına ara vermek durumunda kalmıştır. Anne-kız ne kadar güzel olsalar da bahtları hüznle bitmiştir. Hatta bu durum kitapta okuyucuya şu şekilde anlatılır:

*“Beylan... Ondaki o melankolik hal. Adana'da ateş parçası gibi okuyan bir kızken, ikinci sınıfta tutulduğu gizemli sevdası yüzünden dengesini ve hoppalığını, hatta çanlar gibi neşe saçan civıltısını yitirmiş olarak eve dönem kızını neler bekliyor? Kızın kaderi annesininkine benzermiş. Doğru belki de. Bir lanet var bu ailenin üstünde.”*⁶⁸

Anne-kızın kaderinin benzemesi burada gerçekleşmiştir. Verda da Beylan da âşık olmuş ama bu aşk onların kaderini olumsuz etkilemiştir. Kendileri için zor kararlar vermiş, eğitim hayatları yarım kalmıştır. Fakat Verda'nın aşkı Melih Bey'in aksine Beyan'ın sevdiği adam görünürdekinden çok farklı bir yapıda Beylan'ın karşısına çıkmıştır. Beylan'ı bu melankolik tavrı aşktan değil Sinan'ın ona karşı olan hoyratça tavrıdır.

Sinan dış görünüşünün yansıttığı imajın aksine psikolojik rahatsızlıkları olan, şiddete eğimli, kadınları sadece cinselliği yaşamak için kullanarak aşağılayan biridir. Beylan ile olan ilişkisinin başlarında ondan bu yönünü saklamış, hiçbir kadına yüz vermediği için Beylan'a karşı birtakım hisler beslemesi onu en çok etkileyen durum olmuştur.

Sinan'ın Beylan'a yaklaşmasından kısa bir süre sonra içindeki vahşi yanı ortaya çıkmış, Beylan ile yakınlaştıkları anda Sinan, aşağıdaki örnekte görüleceği gibi içindeki gerçek adamı ortaya çıkarmıştır:⁶⁹

⁶⁷ Damla Nur Meral, s. 61-62.

⁶⁸ Ayla Kutlu, s. 121.

⁶⁹ Damla Nur Meral, s. 62.

“O an yumuşaklık kayboldu. Beylan’ın dudağını dişledi. Elleri hareketlendi, hoyratlaştı. Önce ensesini okşayan sağ eli, birden saçlarına geçti. Parmaklarını takıp, başını aşağı doğru çekti. Öbür eliyle kızın incecik gövdesini belinden sarsmıştı. Dünya sulanıyor muydu? Saçları derinden derine çığlıklar atarak ağlıyordu. Acıyla bağırmak vardı ama bir şey engel oluyordu: sesini yuttu, taa içerilere sakladı. Beylan’a öyle geldi ki... İnanılmaz bir değişim oldu: Kelebek, vahşi bir hayvana dönüştü. Tuzağa düşürdüğü, sımsıkı yakaladığı avını yitirmemek için bütün gücünü kullanan büyük bir vahşi hayvana.”⁷⁰

Sinan’ın kadınları sadece cinsellikleri üzerinden değerlendirip, aşağılaması onun kadınlara göstermiş olduğu değersizliktir. Kadına olan değer ne olduğu bilmeyen Sinan, Beylan’dan etkilense de vahşi bir hayvan olmaktan kendini alıkoyamamıştır. Onun kadına hoyratça davranması da bir kadına olan değersizliktir. Kadın onun gözünde metalaşmıştır.

Verda ve Beylan’ın anne-kız ilişkisine bakacak olursak yukarıda da söz ettiğim gibi birbirlerine çok benzerler. Bunun yanı sıra anne-kız iyi anlaşılır, sohbetler ederler, arkadaş gibiydiler. Beylan’ın aklına ne takılsa annesine gidip sorar.

“Beylan lise çağlarındayken kafasını kurcalayan bütün soruların yanıtlarını annesinden öğrenmek isterdi. Annesi, net yanıtlar vermeye çalışmıştı her zaman. Kızının ayağının yere basması için çaba harcadığından kuşku duyulamaz. Arkadaşça davrandığı için Beylan annesiyle ilişkilerinde eski kuşak/çağdaş gençlik ikilemi yaşamadı. Hatta ergenlik çağını bile sakın geçirdi.”⁷¹

Anne-kız uyumlarının iyi olması zor bir süreç olan ergenlik dönemini bile sorunsuz geçirmelerini sağlamıştır. Kendi gibi güçlü bir kız yetiştirmiştir. Yaşadığı sorunlara bile aynı tepkileri verirleri:

“Çocukluğundan çıktığından beri annesiyle sorunlarını pek konuşmadığını unutmuş Beylan. Bu yanının annesine çektiğini herkes bilir. Verda’nın da her şeyi içine atıp biriktirdiğini halalardan defalarca duydu.”⁷²

Ayla Kutlu’nun Ateş Üstünde Yürümek (1983) adlı romanında da kadının doğum yaptıktan sonra erkek tarafından güzellik normlarına uymaması, doğan çocuğun kız yahut erkek olduğunda kadına olan tavrının bir an da değişmesini Gökçen’in babası Emin Bey’in eşi Afet’e olan tavrından net bir şekilde anlıyoruz. Emin Bey, kadına doğurganlığı üzerinden de değer biçmektedir. Kadını değersizleştirmektedir.

“İlk çocuğunun kız olmasına canı çok sıkıldı Emin’in. Karısı, saçları darmadağın, dişleri sararmış, diş etleri bembeyaz, yatıyor ve gülüyordu. Emin, onu boğma isteğini güç engelledi. Gülmeye, övünmeye hakkı var mıydı? Kendinden en az on beş yaş küçük koca bulmuş, evde kalmaktan kurtulmuş, onu gönlünün istediği gibi kullanmış bir kadın. Onun

⁷⁰ Ayla Kutlu, s. 333.

⁷¹ Ayla Kutlu, s. 310.

⁷² Ayla Kutlu, s. 328.

yıllardır bastırılmış erkeklik gücünden yararlanan, sonra da bir oğlan çocuk verme kocana. Gül sonra, gül... Hiç utanmadan.

Evliliği, karısının ve kızının varlıkları, yaşamında büyük değişikliklere neden olmadı. Kız üç yaşındayken Afet bir daha doğurdu. Bu kez oğlandı. Gökçen, günlerce eve bağladı babasını. Emin mutluydu şimdi. Bu kez gözleri, lohusa yatağında yatan karısında kusur görmek istemiyordu. Gittikçe uzayan incelen ve kırışan boynunu, ağzının üstüne büsbütün düşen burnunu, teninin ve memelerinin çığ rengiyle pörsümüştüğünü, her şeyi unuttu.”

Kız çocuğu olunca Emin’in eşini aşağılayıcı bir şekilde tasvir etmesi ona sevgiyle bakması gerekirken sırf erkek çocuk doğurmadı diye tavır alması hatta onu boğmak istemesi eril toplumun resmen aynası gibidir. Kadın onların beklentilerinin dışına çıktığında ne gülmeye yani mutlu olmaya ne de yaşamaya hakkı olduğunu düşünmüyorlar. Ama erkek çocuk doğurduğunda bu durum tersini onlar için sunuyor.

Emin Bey, kadınlara, cinselliğe yaklaşımı ile ataerkil sistemin doğar doğmaz erkeğe tanıdığı tüm olanakları kullanan, cinsiyetler arası eşitsizliği normalleştiren bir erkektir. Eşi Afet’i, Gülizar adlı bir kadınla aldatır ve bu iki kadını güzellik normları açısından kıyaslar. Gülizar genç bedeni, kıvrık dudakları ve güzelliğiyle bu normlara uyarken Afet, derisi ve etleri gevşemiş, memeleri yırtılmış gibi buruşuk, devinimsiz olarak görülen bedeniyle bu normların dışında kalır. Gülizar ise yaşlanıp bedeni Emin Bey’in istediği biçimde olmadığında değersizleşir ve hatta bu yüzden Emin Bey, Gülizar’a fiziksel şiddet uygulamayı bile aklından geçirir. Şiddeti daha önce karısı Afet erkek çocuk doğuramadığı için aklından geçiren Emin Bey, kadın bedenini denetleyemediğinde ve biçimlendiremediğinde şiddet uygulama hakkını bir kez daha kendinde görür:

Bazı bazı uyku tutmadığında, Emin Bey’in aklından kötü şeyler geçti. Git yatağın başına, saçlarını koluna dola, bir o yana, bir bu yana var. Ez... Gövdesini gerçekten ez. Nasılsa bu gövde bir zamanlar kendisinin olan tombul, ak, parıltılı, genç gövde değil. Gülizar, Gülizar değil... Onun taptığı karısı değil bu kadın. Karısının zayıflamaya, küçülmeye yaşlılığı bu kadar erken kabullenmeye ve saçlarını boyamadan bırakmaya hakkı yok.⁷³

Yaşar Çabuklu, eskiden kutsanan, verimli kabul edilen adet kanamasına ataerkil dönemden itibaren olumsuz anlamlar yüklendiğine dikkat çeker ve adet kanaması bağlamında kadın bedeni[nin] öteki olarak, anormal olarak, temiz olmayan bir beden olarak kuruldu[ğunu]; sağlıklı, temiz beden olarak erkeğin bedeni[nin] esas alındı[ğın]ı belirtir.⁷⁴ Orta çağ boyunca adet kanamasına ilişkin devam eden bu kurgu, 20. yüzyıla gelindiğinde de değişmez. Modernlik kadın bedenini “kirli sıvılar salgılayan”, “dışarıya sızıntı yapan”, “bulaşıcı” bir beden olarak kurmuştu[r] ve “kendini dışı kapamayan” kadın bedenini her ne pahasına olursa olsun hijyenik olarak izole etmeye kararlı[dır] [...] 1950’li yıllarda adet

⁷³ Ayla Kutlu, s. 64.

⁷⁴ Yaşar Çabuklu, “Kutsamadan Utanmaya: Adet Kanaması”, Bedenin Farklı Halleri, Kanat Kitap, İstanbul-2006, s. 45-46.

kanamasına ilişkin hijyenik söylem giderek güçlen[ir] [...] adet kanamasının bir utanç konusuna dönüştürüldüğü bu dönemde kadınlardan beklenen bedenlerini sıhhi hale getirip onun kokusunu gidermeleri, adet kanamasına ilişkin her türlü delili ortadan kaldırılmaları[dır].⁷⁵ Zinnur'un ailesinde de kadın bedeni, hiyerarşinin bir üst basamağında yer alan kişi tarafından denetlenip sınırları çizilirken ona adet kanaması nedeniyle “kirli” bedenini saklaması gerektiğini öğreten, annesidir:

Suratı asıldı annesinin. Canı sıkıldı:

“Al şu pamuğu... İyice kanlandığında önce yıkayacak, sonra bir kâğıda sarıp kimse görmeden atacaksın. Senin bu durumundan kimsenin haberi olmayacak. Benim bile. Sonra... Çok dikkatli olacaksın. Çarşaflarımı kirletmene izin vermem. Temiz olmalısın. Artık büyüdün. Bunun kanıtı bu, çocukluklar bitti.”⁷⁶

Adet kanaması ne kadar doğal bir durum olsa da ataerkil toplum ayıp, saklanması gereken, pis-kirli bir olay olarak bakmıştır. Kadınlarda bu ataerkil toplumda bastırılmış kendileri de kızlarına bu baskıyı yapmışlardır. Ne gördülerse onu devam ettirmişlerdir. Bu oluşan kanama, doğurganlığı mümkün kılan hormonal döngüdür. Bununla beraber çocukluk bitti denilir. Kızlarının sokakta koşup, zıplayıp oynamalarına eskiden arkadaşlarıyla nasıl vakit geçiriyorlarsa öyle vakit geçirmelerine, erkek çocuklarıyla oynamalarına ayıp gözüyle bakılır. Evet bu bir hormonal döngüdür, fakat hiçbir şeyi değiştirmemelidir. Maalesef ataerkil toplum böyle düşünmemektedir. Kız çocukları adet kanamasından sonra bu şekilde sınırlandırılmalı bundan ötürü artık çocuk değilsin denilmektedir.

Ateş Üstünde Yürümek adlı roman, yedi bölümden oluşmakta ve bölümlerde romanın başkahramanları yaşamlarının pek çok ayrıntısıyla ele alınmaktadır. “Bir Ayıbı Kabullenmek” başlıklı bölüm Gökçen ailesi ve geçmişleri üzerinde durur. Gökçen’in babası Emin Bey, kadınlara, cinselliğe yaklaşımı ile ataerkil sistemin doğar doğmaz erkeğe tanıdığı tüm olanakları kullanan, cinsiyetler arası eşitsizliği normalleştiren bir erkektir. Devrimci bir mücadelenin peşinde olan oğluna ve arkadaşlarına can sıkıntılarını gidermek için bir kız bulup eğlenmelerini önerir. Kendi gençliğindeki kadınlarla 70’li yıllardaki genç kadınları karşılaştıran Emin Bey, özgürlüklerine sahip çıkan, beden ve cinselliklerinin denetimini elinde tutan kadınları cinsiyetçi bir dille aşağılayıp erkeğin elinin altına kadar gelmiş av olarak görür ve oğlu arkadaşlarının da bir ‘avcı’ olarak bu kadınları ellerinden kaçırmamaları gerektiğini dile getirir.⁷⁷

Bu önerilerini kendi yaşamında uygulayan Emin Bey, evli ve iki çocuk babasıyken Kız Teknik Öğretmen Okulu’nun çevresinde dolaşıp kızlarla flört etmeye çalışır. Gülizar’la birliktelikleri o günlerde başlar. Gülizar’ın ilişkilerinin başlamasında ilk adımı atan taraf olması, ondan bir yandan hoşlanan bir yandan onu baştan çıkaran bir kadın olarak görüp

⁷⁵ Yaşar Çabuklu, s. 50.

⁷⁶ Ayla Kutlu, s. 151.

⁷⁷ Ayla Kutlu, s. 31.

etiketleyen Emin Bey'in bir çatışma yaşamasına yol açar. Gülizar'ın kendisinden önce başka erkeklerle cinsel birliktelikleri olduğu ihtimali üzerinde dururken onu özel alandaki baba otoritesinden kaçarak büyük kente gelen ve baskıdan kurtulunca bedenini metalaştıran bir kadın olarak görür. Öte yandan Gülizar'ı kötü niyetli kişilerin elinde[n] kurtarmayı da kendisine bir görev addeder. Bu görevi üstlenmesinin ardında, Gülizar'ın bedeni ve cinselliği üzerinde egemenlik kuracak tek erkeğin kendisi olma isteği yatar.⁷⁸

Gülizar'ın tanışmalarında ilk adımı atıp erkekle diyalog kurarken ürkek bir tavır sergilememesi gibi cinsel ilişkilerinde de edilgen konumda olmaması, Emin Bey'in kadın üzerinde kurmak istediği egemenlik önünde bir engeldir ve kendisini, erkekliğini Gülizar için bir şans olarak görerek egemenliğini temellendirmeye çabalar.

“Tuğra-yi Garra-yi Osmani Basılı Kafakağıdı” başlıklı bölüm, Erdoğan ve Ercüment'in anne ve babası Sühendan Hanım'la Tayfur Bey'in ilişkilerini irdeler. Ataerkil toplumun “evde kalmış kız” olarak etiketlediği Sühendan Hanım'ın kocasıyla cinsel birliktelikleri, ikinci çocuktan sonra sona erer. Toplumun beklenti ve dayatmalarının etkisiyle yapılan bu evlilik, iki insanı da mutsuz bir yaşama mahkûm etmiştir. Sühendan Hanım'daki isteksizlik, cinselliği bir bedel ödemeye dönüştürmüş ve bunu fark eden Tayfur Bey de cinsel beraberliklerine son vermiştir.

“Ben Ne Zaman İstersem” başlıklı bölümde ise kadın bedeninin başlık parası ile metalaştırılması anlatılır. Nuri'nin Bayındır'ı kaçırmaya üzerine kızın adı çıkar ve ‘namus’ kaygısının devreye girmesiyle nalbant, kızını Bayındır'ı Nuri'ye az bulduğu bir başlık parasına vermek zorunda kalır. Bu alışveriş iki erkek arasında olur. Kadın üzerinde bir pazarlık yapılırken kadının hiçbir söz hakkı olmaz.

Kadın bedeni üzerinde erkekler arasında yapılan pazarlık, anlaşmalı bir iktidar değişikliğini getirirken öte yandan erkekler arasındaki iktidar çatışmasının da yine kadın bedeni üzerinden yürütülmesi söz konusudur.⁷⁹ Kadın böylece aşağılanmış ve değersizleştirilmiştir.

Ateş Üstünde Yürümek romanında aile içinde kadına bakacak olursak, burada erkeğin kız çocuk doğduğundaki hırçın tepkisini kadın karakterde görmüş oluruz.

Ayla Kutlu'nun “Ateş Üstünde Yürümek” adlı romanında bu sefer rollerde değişiklik olur ve erkek bu durumun üstünde durmak istemezken kadın bu duruma tavır alır. Toplumda kendi yerini toplumun gözünden ibaret görmeye devam eden ve bir kadın olarak buna tepki gösteren Öznur'u yazarımız kitapta şu şekilde ifade eder:

İlk çocuğun erkek olacağına kesin inancı vardı Osman Ustanın. Rezzan doğdu. En kolay bağrına basıp, en kolay benimsediği çocuğuydu Rezzan. Sonra yine bir kız, Semra...

⁷⁸ Ayla Kutlu, s. 42-43.

⁷⁹ Baran Barış, s. 46, 47, 48, 49.

Yine, Bayındır... Bu kez anasının ismini koydu kızına. Dördüncü çocuğu erkek olurdu artık. Sekiz aylıkken anasının karnında öldü. Kızdı...

*Osman Usta, Tanrı tanıktır, art arda kızlarının olmasından duyduğu üzüntüyü belli etmedi, bundan karısını sorumlu tutmadı ama Öznur, içinde hiç erkek tohumu bulunmayan kocasından hoşnutsuzluğunu belli etmeye başladı.*⁸⁰

Öznur'un evde koyduğu kurallar vardı:

*“Kocasını, işten çıktıktan sonra bir kahveye gidip gazozuna zar atmamalıydı. Kızlar üstlerini başlarını, ellerini ayaklarını kirletmemeli, evi dağıtmamalı, yemek sofraya gelmeden önce hepsi yerine oturup, sofraya örtüsünü dizlerine çekerek hazır beklemeliydi. Bir kez için, koyduğu kurallara uyulmasa, yüzünün anlamı değişiyordu. Kocasına, onu dövmekten beter eden bakışlarla bakıyordu.”*⁸¹

Öznur karakteri de böylece aile içindeki farklı kadın tipine örnek olmuştur.

Osman Usta ne kadar anlayışlı davransa da Öznur tam tersi tepkiler gösteriyordu. Öznur'un bu davranışı geçmişten izler taşıyor olabilir büyüdüğü aile ve çevresinin fikirleri ile onun da düşünceleri şekillenmiş olması muhtemeldir. Osman Usta için kitapta şöyle bahsedilmiştir:

*“Osman Usta, çocukluğunda öğrenmişti ve bu, benliğine işlemiştir: Hep kazanmak olmazdı. Her şeyin ardında bir üzüntü gizliydi. Gününü geldiğinde ortaya çıkar, böylece insanın rahata alışmasını önler. Ninesi buna inanır ve iyiliklerin sürmesinden tedirgin olurdu. Torunlarını da etkilemişti.”*⁸²

Bundan yola çıkarak Osman Usta'nın, durumlar karşısındaki tavrı daha soğukkanlı ve alttan alıcıydı.

Kadınların erkek çocuk yerine kız çocuklarının olması, buna kötü bir hadise gibi bakılması geçmişten günümüze kadar süre gelen bir durum olmuştur. Ataerkil sistemden kaynaklanan bu yanlış düşünce genellikle erkekler tarafından kadınlara bir baskı olarak yapılsa da burada kadın karakter erkeğin rolünü üstlenmiştir. Erkek evinin huzurunun kaçmamasını istemiş, kız çocuklarına olan bağının büyümesine kapılmıştır. Evet o da üzülmiştir ama eşine bunu yansıtmamayı seçmiştir. Fakat Öznur bu ataerkil sistemin içinde onların fikirlerini benimsemiş kendisinin de bir kadın olmasına karşın beklemememiz gereken bir tepkiyi ortaya koymuştur. Erkek çocuk doğuran kadın değer görürken kız çocuk doğuran kadın örselenmiştir. Yıllarca bunu gören Öznur belki de farkında olmadan bu acınası sistemin içinde yer almıştır.

⁸⁰ Ayla Kutlu, s. 263.

⁸¹ Ayla Kutlu, s. 263.

⁸² Ayla Kutlu, s. 291.

Anne-kız ilişkisinde Öznur ve Rezzan ilişkisine baktığımızda baskıcı bir anne görünür. Daha disiplinli, kızına sürekliliğe yapması gerektiğini söyleyen otoriter bir annedir. Zaten yukarıda da bahsedildiği gibi evin otoritesi de ondadır ve çoğu zaman çabuk sinirlenmektedir. Rezzan daha çok babasına benzer. Öfkesi gözlerinde ışıqlanır, sesini yükseltmesini bilir. Hatta bir gün babasının gün gelip sesini yükselteceğine hep inanır. Öznur'un kızı Rezzan'a olan tavrı ise şöyledir:

“Kızına tembellikten vazgeçmesi için bağırmağa başlamıştı. İsteddiği, Rezzan'ın evi dip bucak temizlemesi, beş vakit namaz kılması, nakış işlemesi, kendisinin ve ardından gelen kız kardeşlerinin çeyiz sandıklarının doldurulmasına yardımcı olmasıydı. Günlerce söylendi durdu Öznur. Kızı, annesi konuşurken sırtını dönüyordu, yanıtlamıyordu onu.”⁸³

Annesinin otoritesine rağmen Rezzan dik başlı, dobra bir kızdır. Annesinin evde babası olmak üzere çocuklarının üzerinde kurmak istediği bu baskıcı koruma tavrı Rezzan'da daha çok öfkeye neden olmuş ve sindirilememiştir. Böylece anne-kız arası açılmış, istenilen sıcak, samimi bir ilişki kurulamamıştır.

Ateş Üstünde Yürümek romanındaki bir başka anne-kız ilişkisi olarak Gülizar ve annesi karşımıza çıkar. Bu ilişki kitapta Gülizar'ın hayatından kesitlerle şu şekilde anlatılır:

“Babası eski bir kaymakamdı Gülizar'ın. Gülizar, dört kardeşin en büyüğüydü. Kardeşleriyle arasında epey yaş farkı vardı. Şimdi orta son sınıfta okuyan kız kardeşiyle arasında, birisi Kars-Posof'ta, diğeri Sinop-Gerze'de toprağa verilmiş iki oğlan vardı. Diğeri, ilkokul sonda bir oğlanla ondan bir yaş küçük bir kızdı. Kardeşlerini Gülizar büyütmişti. Annesi gününü gün etmeyi seven bir kadındı. Rahatça söyleyiverdi: “Sefa pezevenğinin biridir benim annem.” Dört çocuğun sıkıntularına, hasta bir kocanın sorumluluğuna dayanamıyordu. Uzun tatiller yapmak için İstanbul'a kaçırıyordu o yüzden. Teyzesinin Caddebostan'daki köşkünde aylarca kalıyordu. Çocuklarının varlıklarını hatırlamak bile istemiyordu. Yaşamayı, insanları, toplantıları seven çok güzel bir kadındı annesi. “Ona hiç benzemeyen ben. Köylü babaanneme çemişim, gördüğün gibi tam şark güzeliyim...” Emin'in tapılacak kadar güzel bulduğu o gülüşüyle gülmüştü. Annesi İstanbul'dayken, çocukluk arkadaşım, kuzenim dediği erkeklerle gece kulüplerine gidiyordu. Kumara düşkündü. Annesi, altı çocuk doğurmasına karşın, caminin de mihrabın da yerinde durduğu ender kadınlardandı çünkü.”⁸⁴

Gülizar ve annesinin ilişkisinde annesi yukarıda söz edilen baskıcı bir anne değil de daha rahat bir annedir. Hatta anneliğin doğurduğu sorumluluklardan feragat etmiş anne olarak anlatılır. Dört çocuğuna bakmamış, çocukların temel ihtiyaçlarını, annelerinden alması gerek sevgileri onlara vermemiştir. Bu sorumluluklar en büyük çocuğu olan Gülizar'a kalmıştır. Kardeşlerine annelik yapmıştır. Kardeşleri de annelerinden çok ablalarına alıştıkları için ablalarının yokluğunu hemen hissederken annelerinin yokluğuna alışmış ve annelerini bir

⁸³ Ayla Kutlu, s. 278-279.

⁸⁴ Ayla Kutlu, s. 44-45.

zaman sonra hiç istememişlerdir. Anneleri Gülizar'ın dediği gibi güzel yaşamı sevmiş, kendine bakmış, eğlenmekten kendini alı koymamıştır. Gülizar bu durumda annesine kendini benzetmez onun çok güzel modern bir kadın olduğunu kendisinin bir şark güzeli olduğunu söyler. Anne-kız kavramı onlar için sadece sözcüklerden ibarettir. Gülizar, annesinin aksine onun sorumluluklarını devralmış, evi çekip çevirip, kardeşlerine bakmıştır. Gülizar'ın annesi, annelik kalıplarının dışında bir duruş sergileyen bir karakter olarak temsil edilmiştir. Buradaki kız çocuğu anneliğin getirmiş olduğu sorumluluğu alarak çocukluktan ziyade “kadın” olarak ev işlerini, çocuk bakımı üstlenmiş oyun çağında oyun oynayamamıştır. Ama annesi eğlenmesinden ödün vermemiştir.

Ayla Kutlu'nun Emir Bey'in Kızları (1998) romanında ise Gülhayat karakteri ayak bağı olarak görülen, erkek çocuklarının yanında kimliksiz olarak kabul edilen şark yaşamının bir simgesi olarak verilmiştir.

Gülhayat Muttalip'e olan aşkını Yunus'un Allah'a olan aşkı gibi düşünmüş. Bu aşkla yanmıştır. Ama 1912 yılında hele bir de Urfa, Mardin gibi “şark şehirlerinde” bir kadının aşkını açıklamaya cesareti yoktur. Yazar eserinde şark kadınlarının kaderinin erkekler tarafından belirlendiğini gösterir. Kadının söz hakkı yoktur. Tatsız tuzsuz, isteksiz, zevksiz bir düğün gecesinden sonra Gülhayat, Emir Bey'le evlenir. Gülhayat ve Emir Bey'in ilk birlikte oldukları gece şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Bir erkekle birlikte oldu mu hiç Gülhayat? Hayır, bir erkekle birlikte olmadı. Emir Bey kendisinin buzunu çözmeye çabaladı mı, bunu da fark etmedi. Çünkü artık neşesini, saygısını, duyma, görme yetisini kaybetmişti.”⁸⁵

Yazar romanda Gülhayat Hanım'la birlikte cinselliği sorgulamıştır. Kadın ilişkiye girerken bilmesi gereken hiçbir bilgiye sahip değildir. Zaten küçük yaşta evlenmiş ve ilk ilişkisidir. Eşinin o an ona olan tavrını bile yorumlayamamış durumu yeterince kavrayamamıştır. Yazara göre cinsellik tensel, biçimsel değil dürüstlük, içtenlik, paylaşımdır.

Gülhayat Hanım hiçbir zaman kocasıyla birlikte olmak istememiş, adını koyamadığı mide bulantıları yaşamıştır.

“... Bir başka çelişki daha yaşar gövdeyi aklın önüne geçiren ‘şark’! Cinselliğin yenik düştüğü yerdir orası.”⁸⁶

Anlatıcı önemsenen gövdenin erkeğin gövdesi olduğunu dile getiriyor. Kadının gövdesi de erkeğe keyif veren araçtır. Bu araçsallaştırma da doğrudan kadının değersizleşmesine ve birey olamayışına neden olur. “... Aştır yenik düşen aslında, dahası

⁸⁵ Ayla Kutlu, s. 242.

⁸⁶ Aydanur Yılmaz, 1980 Sonrası Kadın Romancılarımızın (Adalet Ağaoğlu - Ayla Kutlu - Ayşe Kulin - Buket Uzuner) Romanlarındaki Kadına Bakış, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir-2004, s. 58.

yok edilen. Onun için mi azalır insanlar “şark” ta? Aşk yaşama hakkı tanımayan korkunç hiyerarşi, sevginin her türlüünü sakatlayacaktır.

Yazar ezilmiş kadının toplumdaki yerini sorgularken örnek tip olarak Gülhayat Hanım’ı almıştır. Gülhayat doğuyu, Nevnihal ise batıyı temsil eder. Romanda Gülhayat, Urfa’da yaşamaktadır ve Urfa “şark” olarak gösterilir. Nevnihal, İstanbul’dan gelmektedir ve İstanbul da batıyı temsil etmektedir. Urfalı Gülhayat ve İstanbullu Nevnihal Osmanlı kadınlarının birbirleriyle kesişen ucunu temsil eder. Öksüz, korumasız köy kızı Gülhayat onurlu ve dikbaşlıdır; uyumsuzdur. Başkaldırıları hüsrarla sonlanır. Nevnihal, dönemin kadınlarına göre eğitilmiştir. Kuşağının kadınlarından şanslıdır, kocasıyla gövdesel aşkı tadacaktır. Bükülmeden direnebilmesini, belki de tensel deneyiminin besleyiciliğine borçludur.⁸⁷

Yazar, hayatı hep onaylama, ya da karşı çıkmayı bekleyerek sürdüren kadın tipini Gülhayat Hanım’a vermiştir.⁸⁸

Romandaki erkek egemenliğine maruz kalan bir diğer karakter de Gülhayat’ın kızı Hüsra’dır. Hüsra isminin anlamı: Zarar ziyan, kayıp, beklenilenin elde edilmemesi yüzünden duyulan acı, yokluk demektir. Romandaki Hüsra da hayatı boyunca beklentilerine ulaşamamış bir kadındır. Hatır için yapılan bir evlilikten doğan Hüsra da annesi de bu hüznün, acının izlerini yaşamları boyunca çekmişlerdir. Annesi yakınının hatırı ile evlenmiş, kocasını sevememiştir. Hatta kocasının da kendisinden soğuduğunun farkındadır. Gülhayat, hamileyken eşi, Helal Hanım’ın yardımcısı Alma Kız’la buluşuyordu. Sadece onunla da kalmayıp başka kadınlarla da birlikte oluyordu. Gülhayat, eşinin kardeşi Helal Hanım’ın işkencelerine de maruz kalıyordu. Helal Hanım, Gülhayat’ın saç örgülerini dibinden kesmişti. Eşi İstanbul’a gidiyor ve başka bir kadınla dönüyor hem de bir tane de kızı olmuş. Evdeki konumu aşağılarda olan Gülhayat dayamayıp arkasında çocuklarını da bırakarak kaçıp gidiyor. Hüsra’nın acıları işte bundan sonra asıl başlıyor. Şımarık, yaşından küçük davranışları olan çocuk, birkaç günde, ağır, gamlı bir kız olmuştur. Yalnızlığı seçip, içine kapanmıştır. Sonra yatılı okula gidiyor. Hüsra’nın sevdiği oluyor ama o da yani Kaya gözaltındayken ölüyor. Hüsra sonrasında toparlanıp Enver Bey ile evleniyor fakat yine yalnızlığın içine buluyor kendini. Acılarından kaçarken istemediği bir evlilik yapmıştır. Romanda bu acıların sorumluluğu kadınlara değil erkeklere, Mahmut Ağa ve Emir Bey’e verilmiştir. Mahmut Ağa aracılığı ile yapılan Gülhayat ve Emir Bey evliliği, Mahmut Ağa’nın sorumluluğundadır. Acı dolu bir evlilik olmuştur, aşk evliliği değildir. Emir Bey ise kızına sevgisini gösterseydi, kızının annesine saygı gösterseydi Hüsra için her şey çok daha farklı olabilirdi.

Hüsra da erkeklerin kendi lehlerine kurduğu düzenden nasibini almıştır. Horlanan bir annenin kızı olmak Hüsra’nın hayatını, duygularını zehirlemiştir. Sevgi görmeyen bir çocuk

⁸⁷ Ayla Kutlu, s. 395-396.

⁸⁸ Aydanur Yılmaz, s. 56-57.

olarak kendini çirkin görmüş, yalnızlığı seçmiş ve insanlardan uzaklaşmıştır. Babasından sevgi görememiş ve bu nedenle de insanların kendisini sevmediğini düşünmüştür.⁸⁹

“Bizde sevgi, gösterilen değil saklanan bir şeydir. Tazeyken değil, katılışp hiçbir şeye yaramaz olduktan sonra yâd edilir. Çocuk bunu hemen öğrenemez ki. Sevgi özlüyordum.”⁹⁰

Böylece Hüsra, sevgi görmeyince o eski hayat enerjisi kaybolup gitmiştir. Kadına gösterilmemiş sevgi dahi kadını değersizleştirmiş, kadının kendi içinde kendini soldurmasına neden olmuştur. Değer göremeyen kadın hayata küsmüştür.

Aile içinde kadının konumunu Ayla Kutlu'nun bir başka romanı olan Emir Bey'in Kızları adlı romanında görmekteyiz. Bu romanda kadınların erken yaşta evlendirilmesine, istemedikleri evliliklere zorlanmasına ve bunun sonucunda mutsuz bir ailenin ortaya çıkmasına tanık olmuş oluruz. Emir Bey'in Kızları romanında Gülhayat Hanım istediği kişiyle evlenememiş zorunlu bir evlilik yapıp hiç mutlu bir yuvası olmamıştır.

Gülhayat Hanım gibi, Nevnihal Hanım'ın sekiz yaşında evlendirilen yardımcısı Fatmanım da yaşamı, bedeni ve cinselliği üzerinde söz hakkına sahip değildir. On altı yaşındayken ikinci evliliğini Asman Efendi ile yapar ve dul olduğu için değersizleştirildiğinden az bir başlık parası verilir. Erkek, kadını metalaştırırken maddi değerini de kendisi biçer. Fatmanım, evliliğin devam etmesi için hizmetçi gibi çalışmak ve elbette erkek çocuk doğurmak zorundadır.

Ayla Kutlu'nun romanlarındaki aile kavramında kız çocuk doğduktan sonra erkeklerin eşlerine olan tavrı ve kendilerindeki içsel değişim daha farklı bir karaktere dönüşmelerine olanak sağlamıştır. Örneğin, Cadı Ağacı romanında Vedat'ın istemediği halde doğduktan sonra kızıyla arasında çok güzel bir bağ kurması, Emir Bey'in Kızları romanında Emir Bey'in küçük yaşta annesini kaybettikten sonra çok üzülüp kızı Leyla'yı annesinin yerine koyup sıcaklığını, şefkatini, korumacı yapısını Leyla üzerinde göstermesi, Ateş Üstünde Yürümek romanında Mehmet Kadri'nin eşi Meziyet'i kaybettikten sonra kızını adeta kardeşi gibi görmesi, yine aynı romanda Emin Bey karakterinin kızı doğduğunda çok üzülüp sonrasında kızının varlığının ona mutluluk vermesi gibi değişimler vardır.

Emir Bey'in Kızları romanında da aile içinde kadının yürümesi bile erkekten sonra yaş sırasına göre sıralandığı söylenmektedir:

*“Merdiveni Emir Bey çıkıyor. Ardından Enver Bey, sonra Batu, sonra Leyla... Kadınlar yaş sırasına göre arkada”*⁹¹

Kadın sadece evi çekip çeviren değil çocuğa bakan, eşine hizmet eden, çalışarak para getiren bir kişi olmuştur. “Kadınlar ailede daha duygusal, destekleyici, sorumluluk sahibi,

⁸⁹ Aydanur Yılmaz, s. 63-64.

⁹⁰ Ayla Kutlu, s. 112-113.

⁹¹ Ayla Kutlu, s. 156.

alttan alıcı ve adeta bir ‘sevgi kelebeği’ görünümündedir. Evdeki işler, yemek yapma, ütü yapma, temizlik ve çocuk bakımı çoğu zaman kadının sorumluluğundadır. Erkekler ise daha sert, sinirli, tartışmalarda alttan almayan bir konumdadır.”⁹²

Ayla Kutlu’nun Bir Göçmen Kuştu O romanının devamı niteliğinde Emir Bey’in Kızları romanı vardır. Bir Göçmen Kuştu O romanında Emir Bey’in annesi Cevahir Hanım karşımıza çıkar. Burada da aile içinde kadının başka bir yansımasını Cevahir Hanım aracılığıyla görmüş oluruz.

Bir Göçmen Kuştu O romanında Cevahir’in babaannesi Cazu Bakış, torununa özcü bir yaklaşımla kadın kimliğini anlatırken kadının döl yatağı, erkeğin tohum olduğu; erkekler arasındaki çatışmalarda kan dökülmesine yol açtığı, diğer bir deyişle kadın cinselliğinin erkeği baştan çıkararak suçu teşvik ettiği yönündeki ataerkil kodları içselleştirip yeniden üretir:

-Uğraşsın Abrek. Cevahir, sen benim soyumdansın. Benim ekmeğimle büyüdün, sütsüz mememi emdin. Aferin kızım... Erkek dediğin bir tohum. Biz ise bu yüce dağların ender tarlalarıyız. Dünya güzeli... Tohum üreten, nefes kesen ve kan dökümüne neden olanız.

Cazu Bakış, ataerkil sistemin kadına çizdiği sınırları, dayatmalarını kabullenirken Cevahir’in evlendiği gece, onun bakire olup olmamasına göre, ya öldürülmesi için yakınlarına ya da oğlan evine teslim etmek için kapıda bekleyerek torunun bedeni ve cinselliği üzerindeki eril denetimi normlaştırıp ona hizmet eder. Eril denetimin kadınlar tarafından da kanıksanıp bir norm olarak görülmesi, ataerkil sistemin meşrulaştırılarak sürekliliğini sağlar. Kadın bedenini denetleme araçlarından biri olan bekâret olgusu da, ataerkil toplumlarda kadının evlendiği gece kendi ve eşinin ailesine ilk kez bir cinsel ilişkiye girdiğini kanıtlamak zorunda kalmasına neden olur; çünkü Ayşe Gül Altınay’ın da belirttiği gibi, [c] insellik, erkekler için ergenlikle birlikte başlayan bir ihtiyaçtır[...] Kadınlar için cinsellik bir ihtiyaç değil; gerdeğe girene kadar yaşanmayacak, hissedilmeyecek ve üzerinde konuşulmayacak bir konudur[...] Adı konmuş tek şey, ‘arada’ bulunan ‘zar’ dır. Zar, namusun en önemli ve en somut ifadesidir[...] [C] insel dediğimiz şey ‘zaptedilemez’ penisin ‘özne’ olarak yer aldığı, biyolojik ‘zar’ la mühürlenmiş vajinanın ise ‘nesne’ olduğu toplumsal bir alış-veriştir. Kadın ‘erkeğine’ el değmemiş –daha doğrusu penis değmemiş- bir beden sunar, erkek bu yolla ‘iktidarını’ kazanmış olur. Kadının evlilik öncesi bir ilişki yaşayıp erkeğin ‘iktidarını’ kazanamadığı durumlarda da kadın ya baba evine geri gönderilerek ya da öldürülerek cezalandırılır.

Ataerkil toplum, kadının bekâretini hayat memmat meselesi haline getirirken erkeğe sınırsız bir cinsel özgürlük hakkı tanır. Romanda Cevahir’in bekâreti, kadının kaderini tayin

⁹² Neşe Uca, s. 14.

ederken kocası Batu'nun köyün en çapkını olması, kadınların yolunu kesip onlarla flört etmesi normlara uygundur.⁹³

Emir Bey'in Kızları romanında anne-kız kavramında ise Gülhayat ve kızı Hüsra, Nevnihal ve kızı Leyla karşımıza çıkar. Hatta ilk eş Gülhayat'ın, Leyla'yla olan ilişkisinden ikinci eş Nevnihal'in Hüsra'yla olan ilişkisinden de söz edilmektedir. Gülhayat Hanım, Nevnihal Hanım ve kızları hakkında yukarıda da söz etmiştim. Gülhayat Hanım romanda “şark” ı temsil ederken Nevnihal Hanım da “çağdaş” bir kadını temsil etmektedir.

Nevnihal güçlü ama daha önemlisi iyi bir kadındır. Emir Bey'in ilk karısına çok iyi davranmış, onun çocuklarına annelik yapmıştır. Savaş yıllarına, yokluğa, sıkıntılara dayanmış her zaman hazır cevap, onurlu bir İstanbul hanımefendisi olmuştur.⁹⁴

*“Nevnihal anne hayatlarının düzeninin sorumlusu. Geçimlerini hesaplayıp ayarlayan, ele güne karşı çok iyi durumda olduklarının gösterişini planlayan o. Her şey dışarıya karşı... Aileyi birarada tutan göçmüş değerlerin koruyucusu da o.”*⁹⁵

Nevnihal kızına örnek bir anne olmayı amaçlamış, eğitilmiş bir anne olarak kızını yetiştirmiştir. Hatta üvey kızı Hüsra'ya da örnek olmak istemiştir. Nevnihal sevmeye, sevmeye açık bir kadındır. Nevnihal'de üvey anne tipini göremeyiz. Ama buna rağmen üvey kızı Hüsra, onu sevmemiş bunu da Nevnihal bilmektedir. Romanda bu durumu Nevnihal şu şekilde ifade eder:

*“Hüsra'ya aldırmiyorum. Beni sevmeyi. Sevmeye yaklaştığı zamanlar korktu bundan. O bağışlayıcı olmaktan korkar. Kötü insan değil. Dünyayı kendisi kurmak istiyor. Olmuyor. Tam ergenlik çağında, anası gitti diye yüreğine batmanla yüzkarası kattı.”*⁹⁶

Nevnihal Hanım, Hüsra'ya düşman olmak, ona tavır almak yerine, Hüsra'nın kendisini neden sevmediğini sorgular. Hüsra'nın başına gelen kötü hadiseleri yorumlar.

Yazar Nevnihal'i Cumhuriyet Türkiye'sinin başarılı, güçlü kadını olarak vermiş, Nevnihal'in kızı Leyla da annesi gibi mücadeleci, güçlü, bağımsız bir kadın olabilmıştır. Gülhayat'ı ezik, acı çeken, kadercik kadın olarak vermiş kızı Hüsra'yı da asi, sevgisini gösteremeyen güçsüz bir kadın olarak vermiştir.⁹⁷

Nevnihal ve Gülhayat'ta iyi anlaşmışlardır. Hatta Nevnihal, Gülhayat'ı öyle sevmiş ki Gülhayat'ın, kızı Leyla'yı büyütmesini sevinçle karşılar. Emir Bey'de son nefesinde Gülhayat'a kızı Leyla'ya sahip çıkması için vasiyet eder:

⁹³ Baran Barış, s. 49-50.

⁹⁴ Aydanur Yılmaz, s. 51.

⁹⁵ Ayla Kutlu, s. 59.

⁹⁶ Ayla Kutlu, s. 267.

⁹⁷ Aydanur Yılmaz, s. 54.

*“Bana son bir söz ver: Leyla’ya son nefesine kadar sahip çık. Başka türlü bir çocuk o. O benim anamdır. Onu anamın yerine koya koya sevdim. Ne diyecek Gülhayat anne, ne diyecek? Leyla benim hem çocuğum, hem de anam olacak Emir Ağa. Ne elimden, ne de gönlümden düşürmem onu. İçin rahat olsun!..”*⁹⁸

Gülhayat ve Leyla üvey anne-kız olmamıştır, hatta Gülhayat kendi kızı Hüsra’dan daha çok yakınlık ve sevgi bağı kurmuştur Leyla’yla. Leyla mutfakta hep Gülhayat ile çalışmıştır. Leyla o kadar çok vakit geçirmiştir ki Gülhayat anneyle, Gülhayat öldükten sonra kendi annesinin gerçek yüzünü sonradan görmüştür. Onu o zaman tanımıştır. Hatta zamanla annesi ile yer değiştirip, annesini kızı gibi görmüştür. Gülhayat’ın kızı Hüsra ile arasının böyle olmasındaki sebep annesinin evi terk edip gidişi olmuştur. Hüsra’nın annesi Gülhayat’ın evden gidişinin kızına etkisi romanda şöyle ifade edilmiştir.

*“O gün akşama doğru çocukluğu bitti. Bunun farkına varması sonraki zamanlara kalmadı. Annesi gitmekle, kızına vazgeçilir olduğunu kanıtlamıştı. O bırakıp gidince, kaçınılmaz biçimde yerini alacak olan İstanbullu hanım ne yaparsa yapsın Hüsra onu suçlayabilir mi?”*⁹⁹

Hüsra, annesinin her şeyi ardında bırakıp gitmesini en çokta onu terk etmesini kaldıramamıştır. Yanında olan Nevnihal Hanım’ı sevmekten belki de bu yüzden kaçmıştır. Annesinin yerine koymak istememiştir. Nevnihal Hanım’ın kızı Leyla, Gülhayat Hanım’ın kızı Hüsra birbirlerinden apayrı kızlardır.

*“Hüsra alt katın kızı. Annesi horlanmış, kovulmuş bir kadın. Leyla üst katlarda kucaklardan kucaklara uçurulan, uçan kuşun kanadından sakınılan bebek. Uzun, beyaz, işlemeli kurdeleli fistanlar giydirilir. Her şeyi her zaman beyaz. Toprak konmaz altına. Ona bağlanan ağartılmış Amerikan bezleri, Emir Ağa kapısına bir süğüm iplik, bir parça yamalık için varıp el açan kadınlara, karşılığında dualar alınarak ihsan edilir.”*¹⁰⁰

Aynı evde yetişen ama çok farklı ilgi gören iki kız çocuğu. Leyla daha çok ilgi gördüğü için evin, şımarık, yaramaz, romandaki tabirle tarla faresi merakıyla herkesi bunaltan bir kızdır. Hüsra ise tüm bu olumsuzluklar için de güçlü kalmaya çalışmış, asi, dik başlı bir kızdır. Hüsra ve Leyla’nın çocuklukları romanda da dediği gibi bu durumda geçmiştir. Bu ayrıcalıklı durum annelerinin evdeki konumlarından dolayı kaynaklanmaktadır. Hatta bu durumu Hüsra şöyle anlatır:

*“Ben taşralı, küçük, annesiz bir kıydım.”*¹⁰¹

Hüsra bu sözlerinin ardından evde yaşayan iki anne hakkındaki gözlemini ve yorumunu dile getirir:

⁹⁸ Ayla Kutlu, s. 58.

⁹⁹ Ayla Kutlu, s. 101-102.

¹⁰⁰ Ayla Kutlu, s. 109.

¹⁰¹ Ayla Kutlu, s. 112.

“İstanbul hanım fes rengi ipek entarisi, pas rengi mantosu, bilekten bağlı fes rengi ayakkabıları ve çantasıyla Emir Bey’in haremi bir ağa karısıydı. Annem çarşafı sıkıladı, güzelliği kayboldu, kuzulu kapıyı açıp ona yol verdi. Ardından çıktı, ardından yürüdü.”¹⁰²

Üvey anne Nevnihal daha çağdaş, bakımlı bir anneyken, Hüsrâ’nın annesi Gülhayat tam bir doğu kadını kendine bakmaktan ziyade insanlara hizmet eden, çocukların üstüne titreyen fedakâr, eğitim görmemiş, ataerkil topluma boyun eğmiş bir annedir.

Ayla Kutlu’nun bir diğer romanı Islak Güneş’teki kadın karakterlerin incelemesine öncelikle romandaki kadınların yaşadıkları değersizliklerden söz ederek başlayacağım. Yukarıda Ayla Kutlu’nun romanlarında ele aldığım değersizlik örneklerinin yanı sıra bir başka değersizlik örneği de kadınlara, kız çocuklarına uygulanan şiddettir. Bununla ilgili Ayla Kutlu’nun Islak Güneş adlı romanı bize örnekler sunar.

Islak Güneş (1980) romanındaki çocuklar da bu şiddet kültürünün içinde doğup büyümektedirler. Çocukların, özellikle kız çocuklarının maruz kaldıkları şiddet, bu tanıklıklarla sınırlı kalmaz, kendi yaşamlarını da doğrudan etkiler. Romanda dört çocuklu Cebrail Usta, ikinci çocuğu olan kızını “Kafasızın birisin sen, anan gibi” diyerek okula göndermemiştir. Böylelikle kızını, eğitim hakkını elinden alarak evlilik öncesinde babaya, evlenince de kocasına bağımlı yaşamak zorunda bırakmış ve ona ekonomik şiddet uygulamıştır. Benzer şekilde, Madam Mariya’nın kızı Esperans, nişanlandığının ertesinde okulu bırakır. Madam Mariya da kızının artık evlilik hazırlıklarıyla uğraşması gerektiğini söyleyerek kadının yerinin özel alanla sınırlı olduğunun altını çizer ve kızını kocasına ekonomik yönden bağımlı hale getirir. Cebrail Usta’nın en küçük oğlu İvon da ilkokul üçte sınıfta kalınca okuldan alınmıştır. Cebrail Usta’nın kızlarına yönelttiği bu ekonomik şiddete eş zamanlı olarak süren fiziksel şiddet mahalle tarafından görülürken şiddet kavramını yalnızca fiziksel şiddetle ilişkilendirilen bakış açısı, olayın ekonomik boyutunu göz ardı etmektedir ve bu nedenle şiddet olarak tanımlanmamaktadır. Dahası, İvon on dört yaşına geldiğinde onu bir erkekle gören kardeşi Corç’tan yediği dayakta herkes tarafından onaylanır, İvon’un bu dayağı hak ettiğine inanılır. Fiziksel şiddetin bile zaman zaman haklılaştırıldığı bir kültürde ekonomik şiddetin farkına varılmasını sağlamak oldukça zordur. Özel alandaki ekonomik şiddetin çeşitliliğine dikkat çeken Duane [m]ülkiyet hakkını kadının değil sadece kendisi üzerine yapmanın¹⁰³ da ekonomik şiddet kapsamında olduğunu ileri sürer. Zehra’nın kendi kazandığı aldığı evin, kocası Hidayet’in üzerine yapılması buna örnektir; ancak mülkün sahibinin erkek olması öylesine kanıksanmıştır ki Zehra bile kendi emeğini yok sayarak “Elbette erkeğin üstüne olmalı mal.”¹⁰⁴ diyerek kendisine uygulanan ekonomik şiddeti meşrulaştırır. Zehra’nın bedenine uygulanan fiziksel şiddet ve emeğin sömürülmesiyle uygulanan ekonomik şiddetin yanı sıra hem kocası Hidayet’in hem de evinde çalıştığı ve

¹⁰² Ayla Kutlu, s. 114.

¹⁰³ Şeref Uluocak, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet, Paradigma Akademik Yayınları, Ankara (2014), s. 23.

¹⁰⁴ Ayla Kutlu, Islak Güneş, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002), s. 78.

cinsel birlikteliklerinin olduğu Doktor Hilmi Bey'in sözlü-psikolojik şiddetine maruz kalır. Doktorla beraberliklerinin neticesinde gebe kalan Zehra, bunu ona söylediğinde önce küfürle, Zehra'ya bağırarak ardından tekmeyle karşılık veren Hilmi Bey, bu gebeliği sonlandırmaya karar verir. Kadının bedeni ve doğurganlığı üzerinde denetim kuran bu tutum, kadının gebeliğini sürdürüp sürdürmeme hakkını elinden alması nedeniyle de bir şiddettir. Sonrasında ise yine Hilmi Bey'in kararıyla Zehra, laborant Hidayet'le evlenmek zorunda kalır. Evliliğinde kocasından fiziksel, ekonomik, sözlü şiddet görmeye devam eder. Zehra'nın yaşamındaki bu iki erkeğin kullandığı cinsiyetçi dile de dikkat etmek gerekir. Evin geçimini üstlenmiş olan Zehra, işinden eve geç döndüğünde Hidayet Bey, onu bedeni ve cinselliği üzerinden para kazandığını ileri sürerek aşağılar ve odasından kovar. Öte yandan, Doktor Hilmi Bey, başhekim olduğunda yaptırdığı genel sayım sonucunda uyuşturucu eksik çıkar ve bu eksikliğin sebebi de Hidayet'tir. Hilmi Bey'in bu olay nedeniyle Hidayet'i aşağılarken kullandığı dile Hidayet'in Zehra'yı aşağılarken kullandığı dil oldukça benzerdir. Her ikisi de karşı tarafı yermek için kadınlık üzerinden saldırıya geçmiştir:

Hidayet Bey, ağlamaya başlamıştı. Doktor büsbütün kızdı buna:

“Kalk doğrul, ağlama. Elini kolunu sallaya sallaya çıkmaya izin veriyorum. Daha ne bekliyorsun be adam? Kalk, sürünme karı gibi. Sana da adam demek...”

Gülmüştü Hilmi Bey. Yürekten geldiği sanılan yüksek kahkahalarla gülmüştü: *“Sahi, seni de adam saymak zorundayız...”*¹⁰⁵

Hilmi Bey'in Hidayet'i aşağılarken seçtiği “karı gibi” , “adam saymak” gibi sözler, aslında erkek olmayı yüceltip kadın olmayı yeren eril zihniyetin göstergesidir. Romanda *“Herifin donu şuncacık bir şey. Karı donu kadar. Bir elinde de cımbız, yüzünün kollarını yoluyordu. Belki de bacaklarının kollarını alıyor. Bacakları da karı bacağı gibi.”*¹⁰⁶ diyen Remziye Teyze de Hidayet'i küçümserken aynı eril dili kullanır.¹⁰⁷

Yine yukarıda diğer romanlarda da söz ettiğim gibi kadının sadece kadın olmasından dolayı dahi değersizleştirilmesini bu romanda da görürüz. “Karı gibi” olmak kadın olmanın toplumda kötü bir durum olduğu ve insanları küçümserken, aşağılarken bu ifadenin kullanılması yine bir başka değersizlik örneğidir. Romanda kadının aile içindeki konumuna bakarsak ataerkil topluma boyun eğmiş kadınlar görürüz.

Kadının toplumsal cinsiyet rollerine boyun eğmesini bir kurtuluş olarak kabul edenler yalnızca erkekler değildir. Toplumsal cinsiyet kalıplarını içselleştiren kadınlar tarafından da kadına, özellikle özel alanda, biçilen roller bir çözüm olarak görülür. Islak Güneş (1980) romanında Cebrail Usta'nın kızının evlendiğini duyan kadınlar, bunu bir kurtuluş olarak

¹⁰⁵ Ayla Kutlu, s. 200.

¹⁰⁶ Ayla Kutlu, s. 117-118.

¹⁰⁷ Baran Barış, s. 73, 74, 75.

yorumlar. “*O kurtuldu bari, diye sevindi sokağın kadınları.*”¹⁰⁸ Kadının baba otoritesinden çıkıp eşin otoritesine girmesini bir kurtuluş yolu olarak değerlendirmek çelişkilidir; ancak toplumsal cinsiyet rejimi, bu çelişkiyi sorgulatmaz. Kadının kendisine dayatılan toplumsal cinsiyet rollerini sergileyeceğini mekânlar arasında seçim yapmaktan başka şansı yoktur. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından içselleştirilmesi ise çocukluktan itibaren başlar. Çocuk, toplumsallaşma sürecinde cinsiyet rollerini öğrenir. Romanda anlatıcı, çocukluğunda annesini evin işini yapan, babasını ise eve para getiren, üretici olarak konumlamıştır. Babanın evin geçimini üstlenmesi, ona bir iktidar sağlar ve çocuklarda davranışlarını iktidar sahibi olan babanın onayına göre sürdürür ya da değiştirir:

“[...] *Yemek masamızın üstünde de süslü bir muşamba serili. Üstünün güzel bir örtüsü de var, ama Nazmiye Hanım örtüyü katlayıp kaldırmaktan, yine örtüp yine kaldırmaktan bıktığı için çoğu kez örtmüyor. Hem, böylesi daha iyi. Kollarını muşambaya dayıyorsun, bir süre sonra yapışıyor, bu yapışkanlıktan kolları kurtarmak güzel bir oyun. Nazmiye Hanım kızsız da, çocukları oynuyor bu oyunu, muşambasını eskitiyor. Nasılsa yenisi de babamın parasıyla alınıyor. Babam da bize kızmıyor böyle yaptığımız için.*”¹⁰⁹

Babası üretici, anneyi tüketici olarak konumlandıran toplumsal cinsiyet yapılanması, çocukların anne ve babaya karşı tutumlarını da etkiler. Anlatıcının çocukluğunda kadın ve erkeğin ev içi toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin oluşan bu imgeler, anne-kız çatışmasına neden olur:

“*Aman, ne kadar da çirkinleşmiş Nazmiye Hanım. İnsan böyle olmak için para verir mi? Zaten babamın paralarını sokağa atan bu...*

“*Nasıl olmuşum kızım?*”

Soruyu boşuna sorduğunu bilmesi gerek. Yalan mı söyletecek bana akli sıra?

“*Uhhhh!*”

“*Salak!.. Suç, zaten seni adam yerine koyup soranda.*”

“*Sorma sen de...*”

Yanından hışımla geçip, mutfaktan çıkmak istiyorum. Yanına yaklaşınca daha da iyi görüyorum.

Gerçekten çok çirkin olmuş. Saçları zenci saçı gibi ince kıvrımlarla tepesine yığılı duruyor. Perma, soğuk perma üstelik –daha pahalı yani, babamın paralarını nerelere harcıyor- Sağ kulağımın ardında kalan incecik bir tutam, iyi tutmamış, sivri düz, yapışkan bir

¹⁰⁸ Ayla Kutlu, s. 50.

¹⁰⁹ Ayla Kutlu, s. 66-67.

parlaklık içinde. Anneme aptal bir görünüm veriyor bu kıvırcıklık. Kendi bileceği şey. Şaştığım, büyükler kendilerini çocuklardan daha akıllı sanırlar, ama akılları bu kadar.”¹¹⁰

Anlatıcı, bir yandan annesiyle çatışmalar yaşarken bir yandan annesinin yönlendirmeleriyle toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmeye başlar. Annesi ona büyüdüğü için sokağa çıkmasının, koşturmasının, oğlanlarla oynamasının artık ayıp olduğunu söyler. Böylece toplumsal cinsiyet kalıplarına ilişkin ilk bilgileri edinir. Anlatıcının erkeklerle arkadaşlığı artık cinsellikle ilişkilendirilerek yorumlanacağı için yasaklanır. Anlatıcıya kamusal alanda konulan yasaklarla birlikte özel alanda da yerine getirmesi gereken görevler öğretilmeye başlanır. Nazmiye Hanım, kızına kardeşi Eren’in bakımını annesiyle paylaşma görevi vererek onun, annelik rolünü yavaş yavaş öğrenmesini sağlar. Anlatıcı, annesinin evde olmadığı saatlerde ev-içi rolleri üstlenir. Ortaokulu bitirdiğinde, kız çocuklarının toplumsal cinsiyet rollerini erken yaşlarda öğrenmesine hizmet eden oyuncak bebeklerle oynamayı bırakmak zorunda kalsa da “sokağın iyi bir ablası” olarak komşuların kızlarına bebekler yapıp onlara giysiler diker. Anlatıcı büyürken kadınlık rollerini öğrenmeye mecbur kalır. Onunla birlikte toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmeye başlayan bir erkek kardeşi de vardır. Anlatıcı, ağabeyinden dayak yediğinde ilenirken Akkan erkeklığe alışmak için ağlamamaya çabalar. Ağlamak, kadında olağan karşılanırken erkek için bir zayıflık göstergesidir. Bununla birlikte anlatıcı, toplumsal cinsiyet rejiminde bir kadının ayakta kalabilmek için zaman zaman bu zayıflığın gücünden yararlanmayı da öğrenmeye başlar. Ağlamayı, ilenmeyi ona fiziksel şiddet uygulayan ağabeyinin sınırlarını bozmak için bir araç olarak kullanır.¹¹¹

Aile içinde eşine karşı gelen, baskın bir kadın karakter olan Sara karakteri karşımıza çıkar. Islak Güneş romanında Sara eşinin içki içip kendisini kaybetmesinden mustarıptır. Sara ve kızı hem fikir oldukları bu konuda Sara’nın eşi Cebrail, içki içip geldiğinde onu döverler. Tüm mahalle adamın sesini duyar. Bu durum kitapta şöyle anlatılmaktadır:

“Cebrail içkiyi bırakmadı, azaltmadı da ama bedeninin dayanısı azaldı. Daha çabuk sarhoş oluyordu artık. Kötü kötü sövmeye başlayınca bu kez Sara dövüyordu onu. Büyük kızı da annesine yardım ediyordu. Tokatları babasının orasında burasında patlatıyordu. Sesleri odaları, pencereleri, sokağı, bizim duvarı aşır geliyor, korkunç acılar veriyordu hepimize. Cebrail Usta dayak yedikçe sesini kısıyor, sonra da kendisine acımaları için karısıyla kızına yalvarıyordu. Hiçbir yararı olmuyordu bu yalvarmaların.”¹¹²

Islak Güneş romanında Zehra karakterinin eşinden şiddet görmesinin aksine Sara ise eşine şiddet uygulamaktadır. Ve bunu tek de yapmaz. Kızıyla birlik olup eşinin bu çekilmez durumunu bastırmaya çalışırlar. İki durumda da aile içi çatışma söz konusudur. Zehra kocasından şiddet görür, Sara ise eşine şiddet uygular. Islak Güneş romanında olaylar hep mahalleye yansır bir şekilde, olaylardan mahallelinin de haberi olur. Sara’nın eşi öldüğünde,

¹¹⁰ Ayla Kutlu, s. 65-66.

¹¹¹ Baran Barış, s. 108-109-110.

¹¹² Ayla Kutlu, s. 48.

Sara o kadar yıkılmıştır ki kimsenin onun yüzüne bakacak cesareti olmamıştır. Günlerce bu yas sürmüştü sonra da sessiz sedasız bu mahalleden ayrılmışlardır.

Islak Güneş romanında mahalledeki aileler, kadınların toplanıp birbirlerini çekiştirmeleri, dedikodu yapmaları, her evde yaşanan olaydan haberdar olmaya çalışmaları sık sık anlatılmaktadır. Bir mahalle kültürü vardır. Anlatıcı çocuk -Nazmiye Hanım'ın kızı- olaylar karşısında yer yer şaşırır, kadınların anneliklerinden çok kim ne yapmış, ne olmuş merakında olduklarını dile getirir. Hatta bunu şöyle aktarır:

“Annem kendini toparlayıverdi birden. Ortalarda dolanan üç büyük, bir de küçük çocuğu olduğunu hatırladı, onlara karşı sorumluluk duygusuyla doldu içi:

“Okula geç kalıyorsunuz. Haydi hepiniz toparlanın, çabuk.”

Bu kadar ilgiyle annelik görevinin bu bölümünü yaptığını sanıp, yine Madam Mariya'ya döndü.”¹¹³

Kızı, annesinin bu tavrının anneliğe dair geçiştirme bir hareket olduğunu, sadece ilgilenmiş olmak için, çocuklarının olduğunu farkında olan bir anne olduğunu göstermek için yaptığını düşünmektedir. Ama kısacık bir uyarı yapmasının ardından annesi, komşu kadınlarla yaptığı dedikodusuna hiç hız kesmeden kaldığı yerden devam eder. Mahallede sabah olunca kadınlar çocuklarıyla ilgilenmekten ziyade hemen birbirlerine gider gelir ve birilerini konuşmaya başlarlar. Bu durum çocuklarda, annelikleri üzerine eleştiri yapmalarına sebep olmuştur.

Yedinci Bayrak romanında ise kadına hükmetmeye çalışan bir erkek görürüz.

Yedinci Bayrak romanının başkahramanı Hasret'in babası Eymir, aşık olduğu Asiye'yi kaçıtır. Asiye, istemediği biriyle evlenmek, cinsel ilişkiye girmek ve o adamın tohumundan geldiğini düşündüğü bir çocuğu doğurmak zorunda kalmıştır. Hasret bile babasının annesi üzerinde kurduğu bu egemenliğin, Asiye, geçmişi kızına anlatana kadar farkında değildir. Egemen erkeğin tahakkümünü aile kurumu görünmez kılmıştır. Kadın deneyimlerini dile getirene dek eril tahakkümün üzeri örtülmüştür. Ataerkil toplumda erkeğin âşık olduğu bir kadın üzerinde kurduğu egemenlik doğallaştırılıp erkeğe tanınan hakların sınırları olabildiğine genişletilirken kadın cinselliği üzerinde erkeğin denetimiyle birlikte tahakkümün etkisiyle bir özdenetim de söz konusudur. Babasının yardımcısı Ali Sabir'den etkilenen ve onu izlemeye başlayan Hasret, bir kadın olarak erkeklerin olduğu bir mekânda fazla bulunmaması gerektiğini, bu yaptığının 'suç' sayılma olasılığını aklından çıkaramaz:

Dengesini bozan bir şey baş vermişti içinde. Kabaran duyguların suç sayılıp sayılmayacağını bilmiyordu. Günah neydi, içinden geçenler ne?¹¹⁴

¹¹³ Ayla Kutlu, s. 119.

¹¹⁴ Ayla Kutlu, s. 39.

Hasret'in Ali Sabir'le kurduğu ailede iktidar Ali Sabir'in eline geçtiğinde erkeğin kadın bedeni ve cinselliği üzerindeki denetim devam eder. Denetim altına alınanlar arasında Hasret'le Ali Sabir'in kızı Sacide de girer. Bu durum, aile içinde uyguladığı baskının da etkisiyle Sacide üzerindeki eril denetim artar. Baş Çarşı esnafı, Hasret ve Sacide'nin kamusal alanda varlık göstermesinin halkın yaşama kurallarına aykırı olduğunu, Sacide'nin kılık kıyafetinin değişmesi gerektiğini Ali Sabir'e söylerler. Asıl amaçları, oğullarıyla on üçünde bile olmayan Sacide'yi evlendirmektir. Ataerkil toplumun erkek çocuğu olanlara tanıdığı hakka sırtlarını dayayan aileler kadın bedenini elde edecekleri, denetim altına alacakları bir nesne olarak görür:

[...]Hasret istese de istemese de oğlu olanların bu eve girmeye hakkı vardı. Gözünden sakındığı kızını bir kumaş, bir sebze, bir meyve alır gibi gözleriyle soyarak, yoklayarak; iyi, taze, kusursuz, eksiksiz ve sağlıklı bir mal olup olmadığını kontrol etme haklarını kullanacaklardı. Kafasından sanki dumanlar çıkıyordu Hasret'in. Görücülerin oğul sahibi olmalarının sağladığı bir haktı bu.

Hasret, Sacide'nin bedeninin hiç tanımadığı bir erkek için bir kap yemek gibi ayrılıp korunmasını isteyen erkek çocuk sahibi ailelere karşı öfke duyarken öfkesinin asıl hedefinin sokakta, evde, devlet dairelerindeki, diğer bir deyişle hem özel hem kamusal alandaki erkek egemenliği olduğunun da farkındadır. Erkek çocuğu olan aileler, Sacide'nin bedenini ele geçirebilecekleri bir nesne olarak görürken Ali Sabir ise kızını, dışarıdaki erkek rakiplere karşı, denetimi altında tutmak için eve kapatır. Ahlat Kazım'ın Sacide'ye olan ilgisi, Ali Sabir'in kızını eve hapsedmek için yeterli gördüğü bir sebeptir. Sacide'nin bedeni ve cinselliğinin denetimi ileride Ali Sabir, ataerkinin çerçevesini belirlediği namus anlayışına göre kızının 'namusunu' korumaya çalışırken Ahlat Kazım ise Sacide'yi cinsel bir nesneye indirger. Bu kitapta şöyle ifade edilir:

“İşlikte kaldığım ikinci gece Ahlat Kazım denilen o aşâğılık yaratık, kendisi gibi üç-beş haneberduşu toplamış, birlikte kafayı çekmişler. İşliğin kapısının önüne güya tesadüfen oturmuşlar gibi gelip yıkıldılar. Bana sayıp dökmedik küfür bırakmadılar. O serseri kızımı namusuyla alıp eyali yapmak istiyormuş da, benim edepsizliğim yüzünden vazgeçmiş, kaçıracaktı. Nikah ne kıydırmayacaktı.”¹¹⁵

Bu çatışmanın sonunda Ali Sabir ölür. On üçüne bile varmadan evlilik çağına geldiği kabul edilen Sacide, erkekler arasındaki çatışmanın sorumluluğunun da yüklendiği taraf olur. Kadınların çocuk yaşta evlendirilmesi, kadın bedeninin cinsel nesneye indirgenmesi, öte yandan erkeğin 'onurunu' koruma görevinin de kadına yüklenmesi, Ali Sabir öldükten sonra Ahlat Kazım'dan Sacide'yi ve ailesini korumak için Sacide'yle kağıt üzerinde bir evlilik yapan Feridun tarafından eleştirilir:

¹¹⁵ Ayla Kutlu, s. 185.

Doktor, bitkin ve utangaç Sacide’yi çok yakından görünce irkildi. Bir çocuğu bu. Gerçek bir çocuk. Böyle biri nasıl kaçırılır da kendine karı yapılır? Yabancılar bu yaşta kızlarını okula gönderiyorlar, koruyup kolluyorlar. İnsanları zamanından önce büyümüş saymak, akli selim sahibi olanların gözünde işkence sayılır. Masumiyetine karşın, bu kız çocuğuna vurulan damga, uğruna cinayet işlenmiş bir dişi olduğu. Erkekliğini bu ince çelimsiz beden üstünde söndüren için, tatmin aracı. Özne değil, bu onuru vermiyorlar. Bu nesnelere (!) erkeklere mal olarak sunulduğunda, onlara özen göstermeye gerek yoktur. Bu kız uğruna babasına düşman olmuştu –adı her neyse, o Arnavut çaycı- düşmanını vurarak onurunu savunmuştu! İçi acıyla doluyordu ona baktıkça. Bilinç kazanma ve eğitim. Fraşeri Bey bunları ağzından düşürmüyordu. Doğruydı. Bir de o katil çaycıya bakın hele.¹¹⁶

Doktor Feridun, kadının aleyhine olan bu sistemin farkında olmasına, gerçeği görmesine karşın Sacide’yi koruma amaçlı da olsa denetimi altına alır. Bu kâğıt üzerindeki evliliği Sacide istediği an bitirmeyi kabul eder; ancak ileride Sacide biriyle evlenmek isterse o kişinin uygun olup olmadığına karar verme hakkının olduğunun altını çizerek erkek egemenliğini sürdürür.¹¹⁷

Sacide bu durum karşısında Feridun’un yanında konuşamıyor adeta donup kalıyor. Söylemek istediklerini içine atıp duruyor. Sonrasında artık dayanamayıp annesini çağırıp gözlerinden yaşlar boşalırken annesine olanları anlatmaya başlıyor:

“Soğukkanlılığı bu kızın karşısında eriyip aktı Feridun’un. Kız ise başı yerde, tir tir titriyordu. Aralarında beklediği biçimde, soru cevap biçiminde bir konuşma olamazdı. Kıza nutuklar, suskunluk, öğütler... Karşısındaki tedirgin bir geyik yavrusu, yahut henüz yeşil kırmızı meyveleriyle genç bir kiraz ağacı. Meyvesi ham kiraz, yahut ürkekliği geçmeyen yavru geyik.

Bu nikâh, kendisini, kardeşini ve annesini kurtarmak için yapılabilir ancak. Şu dağdağalı günlerde evlenmeyi gerçek anlamıyla düşünemez. Zaten, aralarında bu kadar büyük bir yaş farkı varken onun gibi bir kızı hayat arkadaşı olarak seçmesi insafsızlık. Sacide’nin planı şöyleydi: Canlarını kurtardıktan sonra yapılması gereken işlerin başında Alemdar’a tahsil imkânı sağlamak geliyordu. O yüzden bir süre Manastır’da kalınırdı. Orada ya Osmanlı ya da yabancı, hangisi olursa olsun Alemdar’ı bir okula yerleştirecekti. Nilüfer’in şu an yalnızca şefkate ve teselliye ihtiyacı vardı. Hasret kızına bir şey sormadı. Ağlamasını bekledi. Günlerdir acısını içinde sıkıştırıp duruyordu bu çocuk.”¹¹⁸

Sacide karakteri içine kapanmış bazı şeyleri kabullenmiş bir kadındır. Aile içinde de sessiz, sindirilmiş bir kadındır. Sacide’ye de av muamelesi yapılmaktadır. Sacide’nin annesi ile olan ilişkisine baktığımızda ise birbirlerine sıkı bir sevgiyle bağlı anne-kız görürüz. Sacide’nin, annesi hastayken annesini hayranlıkla izleyişi romanda şöyle ifade edilir:

¹¹⁶ Ayla Kutlu, s. 263.

¹¹⁷ Baran Barış, s. 56-57-58-59.

¹¹⁸ Ayla Kutlu, s. 263-264.

“Gerçekten hastaydı anne. Güzel havalarda günüşiği yüzünü yıkasın, can bulsun diye giyinir örtünür, evin önündeki ceviz ağacının altında otururdu. Hasret, onun bembeyaz dingin yüzüyle, herkeste şefkat uyandıran bükük boynuyla meleğe benzediğini düşünür, soluk almaya korkarak annesini seyrederdi.”¹¹⁹

Romanda anne-kız ilişkisinden söz edilirken her kızın annesinin yazgısını bilmesi gerektiği söylenir. Annesinin hayattan öğrendiklerini kızlarına aktarması gerekir. İyisiyle, kötüsüyle kızlarına dersler vermeli, kızlarını bilinçlendirmeli. Hasret’in annesi Asiye, kızına bu durumu şu şekilde anlatır:

“Her kız anasının yazgısını bilmeli. Bir ananın kızına vereceği hayat dersi o kadar az ki. Seni cahil cahil ortada bırakırsam, gittiğim yerde başka ateşlerde değil, kendi alevimde yanarım. Ben... Bu dünyada çok yandım. Öbür yanda ruhum huzur istiyor.”¹²⁰

Hasret, kızı Sacide’ye karşı korumacı bir tutum beslerdi. Erkeklerin kızına olan bakışı, hiç tasvip etmediği sözlerine karşı aşırı derecede sinirlenirdi. Daha gencecik kızlara yapılan baskılara karşı öfkelenirdi. Romanda şu şekilde geçer:

“Arasta yaşlılarının derdi örtüyse, küçücük Sacide kızın başına atılı örtüsü vardı. Teee uzaklardan uzaktaki İstanbul kadınları çarşafa giriyorlarsa, burada girilmiyordu. Burası Rumeli. Onca yaşını başını almış erkeğin, küçücük bir kız hakkında “örtünsün, kapansın” derkenki maksatları belliydi: “Evlene çağına geldi” demenin, üç zamana kadar karılarını, yaşlı akrabalarını görücü olarak gönderip, çocuğu ailesinden koparmanın en kestirme yoluydu. Hasret istese de istemese de oğlu olanların bu eve girmeye hakkı vardı. Gözünden sakındığı kızını bir kumaş, bir sebze, bir meyve alır gibi gözleriyle soyarak, yoklayarak; iyi, taze, kusursuz, eksiksiz ve sağlıklı bir mal olup olmadığını kontrol etme haklarını kullanacaklardı. Kafasından sanki dumanlar çıkıyordu Hasret’in. Görücülerin oğul sahibi olmalarının sağladığı bir haktı bu.

[...] Sacide’yi onun gönlüne hoş gelmeyen, hele hele hiç görmediği bir erkeğe teslim etmek, Hasret’in kabul edeceği şey değil. Şu ıssız kırdaki kurulu değirmende bile, helalini kendisi seçmişken, analı babalı yetişen çocuk yaştaki nazlı kızını başkalarının seçeceği erkeğin kucağına attırmayacak bir anası...”¹²¹

Sacide, annesinin hastalığı ve ölümünden dolayı yaşadığı zorlukları, hayatta bir takım yolunda gitmeyen durumları görmezden gelip yalnızlaşmış annesine o durumunda yansıtma istememiştir. Yukarıdaki alıntının sonu üç nokta ile bitmiştir çünkü Sacide’nin annesinin hastalığı anne-kız ilişkilerine gölge düşürür ve bu neticede yarım kalır. Yanında dimdik duran bir annesi olamamıştır. Romanda Sacide bu durumu kendisi ve kızı üzerinden anlatır:

¹¹⁹ Ayla Kutlu, s. 23.

¹²⁰ Ayla Kutlu, s. 24.

¹²¹ Ayla Kutlu, s. 58-59-60.

“Kızının dikleneceği, nazlanacağı bir annesi vardı. Kendisinin annesi olmamıştır. Sacide büyüdüğüde Hasret’in ta derininde bu eski yoksunluk hayıf olarak baş veriyordu. Zor günlerin çoğunu annesinin hastalığının gölgesinde unutmaya zorlanmış, o yüzden kendini her zaman yapayalnız hissetmişti.”¹²²

Sacide’nin bu fikirlerinin yanı sıra Hasret kızını şöyle anlatır:

“Baba kızın huyları birbirine çok benziyordu zaten. Daha çok kendi içlerine gömülüydüler. Sacide inatçı, doğru bildiği doğru. Kardeşinin küçüklüğüne bakıp ödün vermez, anasının uyarılarını takmaz. Hasret istediği kadar kızına tembihler sıralasın, huysuzlukları için yarın öbür gün eloğlunun bunlara dayanmayacağını söylesin... Kızın kulağından giriyor muydu tembihleri? Bu kuşkuluydu. Giriyor olsa bile, öbür kulağından çıkıyordu, kesin.”¹²³

Kutlu’nun romanlarında toplumsal cinsiyet rejiminin anne-kız ilişkisine, kadınlar arası dayanışmaya, paylaşıma olumlu ve olumsuz etkilerinin örneklerini de görürüz. Erkek egemen değerlerin yönlendirmeleriyle ya da beyin yıkamalarıyla zedelenebilirken iki kadın arasındaki iletişim güçlendikçe, paylaşım arttıkça kadınların direnci de artmakta ve böylece ataerkil sistemin hayalleri zaman zaman suya düşmektedir. Yazarın Emir Bey’in Kızları (1998) adlı romanında Gülhayat ile Hasret arasındaki anne-kız ilişkisi, Hüsrâ’nın çocukluğunda halası Helal Hatun’un da etkisiyle zayıfken yıllar geçtikçe iki kadın arasındaki engeller kalkar, birbirlerini tanımaya ve anlamaya başlarlar. Asi...Asi (2010) romanında sevmediği bir adamla zorla evlendirilmek istenen Ganime, sonunda yenik düşse de, annesinin verdiği güçle bir müddet direnebilir. Birkaç kuşak sonra ise Verda’yla Beylan arasındaki engeller daha kolay aşılarak deneyimler paylaşılır, kadınlar arasındaki bağ güçlenir. Kadınların yaşadıkları bir sonraki kuşağın kadınlarına aktarmaları, yapay kimlikler inşa eden toplumsal cinsiyet rejiminin maskesinin düşürülmesi için de önemlidir; çünkü bu rejim, aynı mekanizmaları, kurumları kullanarak bu kimlikleri inşa etmektedir. Yedinci Bayrak (2016) romanında Asiye’yle Sacide örneğinde gördüğümüz gibi, anneanne ile torunun maruz kaldığı eril tahakküm, birbirinden çok farklı değildir.¹²⁴

3.1.2. Kadınlar Arasındaki İktidar

Byung-Chul Han, iktidar kavramını tanımlamaya çalışırken, Ego (öz-benlik) ile Alter (ötekinde) arasında bir nedensellik ilişkisi kurmaya çalışmıştır. “Ego, iktidar: Alter kendi iradesine rağmen belirli bir davranışı etkileyen nedendir”¹²⁵ Ego ve Alter arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bir taraftan Ego’nun gücü yani iktidarı Alter’e sınırlar çizirken, diğer taraftan Alter öteki olması sebebiyle Ego’nun gücüne zarar verebilir. Fakat şiddet bu

¹²² Ayla Kutlu, s. 61.

¹²³ Ayla Kutlu, s. 68.

¹²⁴ Baran Barış, s. 131.

¹²⁵ Han, 2020’den Akt: Gözde Aykut “İktidar Nedir?”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, (2021), s. 9.

karşılıklı ilişkide sert bir şekilde ortaya çıkmaz. İktidar, sadece öteki olanı yok etmek için enerji harcamaz. İktidar, kendini direnci kırmak ile sınırlandırmaz. İktidara karşıt bir iradenin oluşması ve bunun yüksek sesle çıkıyor olması aslında iktidarın zayıflığının alamet-i farikasıdır. İktidarın gücü, onun sakinliğinden ve sessizliğinden gelir. İktidarın varlığına, kendinden daha az güçlü direnişte zarar verebilir. Bu durum iktidarın kendinden daha az güçlü olana da kulak vermesi gerektiği anlamına gelir.¹²⁶

İktidar olgusunun geliştiği süreçte iktidar farklılaşmıştır. Kadın ve erkek arasındaki iktidar zamanla yer değiştirmiş güç kadından erkeğe geçmiştir.

Ana Tanrıça Kültleri yerlerini erkek egemen bir düşün ve din sistemine bırakmaya başlamışlardır.

Ana Tanrıça gücünü doğadan ve doğanın kadına verdiği yaratma gücünden almaktaydı ve erkek egemen bir düşün sisteminin gelişebilmesi için bu gücün ortadan kalkması gerekliydi. Kadının yaratma yetisi ortadan kaldırılamayacağına göre, tek seçenek bu yetinin olumsuzlanarak bir güç olmaktan çıkarılmasıydı. Erkek etrafında olup bitenleri anlamlandırmaya çalışırken, kadını “öteki” olarak tanımladı. Doğanın kadına verdiği yaratma gücüne karşı, “kendi” üretme gücünü koydu. Bu üretme gücü “akıl” kaynaklıydı. Ve aklının ona verdiği gücü, doğaya karşı duyduğu korkuyla birleştirerek, her zaman doğaya üstün gelmeye çalıştı. Erkek bunu bir kez başarmaya başladıktan sonra, eskiden Ana Tanrıça’da somutlaşan kadının yaratma gücü, bir güç olmaktan çıkarıldı ve çoğu zaman kadının “öteki” olarak tanımlanmasında gösterilen temel sebep oldu. Kadın doğurma yetisiyle doğaya yakındı, dolayısıyla doğayı ötekileştiren, onu tanımlamaya ve kontrol etmeye yönelik tüm faaliyetler ise erkeğe aitti.¹²⁷

‘Evin reisi’ statüsü, babanın ev içindeki iktidarını meşrulaştırıp eşitsizliğe yol açarken aile kurumu, bu ataerkil sistemin kuşaklar boyu devam etmesini sağlar. Eğitimde bilgiye sahip olma önceliği erkeğe aitken bilginin üretimi de yine erkeğin tekelindedir ve kadın bu üretimin dışında tutulmuştur.¹²⁸

Dışarıda tutulan kadının elindeki iktidar alınmış olur. Kadın ikinci bir plana atılır.

“Kadından, erkekten üstün olmamak koşuluyla, erkekle özel alanda sohbet edecek kadar akla ve birikime sahip olması ama bunu yaparken asla kendisini ön plana çıkarmaması, erkeğin egemenliğini kabul etmesi ve erkek istediği zaman cinselliğini sunması ya da saklaması beklenir.

¹²⁶ Gözde Aykut, s. 243-244.

¹²⁷ Büke Koyuncu Güçbilmez, İktidar ve Kadın “İktidar Kavramının Kadın Araştırmaları Çerçevesinde Yeniden Çözümlemesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans, İstanbul(2005), s. 40.

¹²⁸ Baran Barış, s. 27.

Toplumsal cinsiyet rejiminde egemen erkeğe yakınlığına göre kadınlar arasında da bir eşitsizlik karşımıza çıkar.”¹²⁹

Ayla Kutlu'nun Emir Bey'in Kızları adlı romanında bu duruma şöyle şahit oluruz. Emir Bey ikinci eşi Nevnihal'e daha yakın fakat ilk eşi Gülhayat'a da bir o kadar uzaktır. Bu durum evin içine de sirayet eder. Gülhayat, yemekten sonra bulaşıkları yıkar, çocuklara bakar Nevnihal ve Emir Bey de yalnız vakit geçirirlerdi. Eşler birbirleri ile sorunsuz yaşasalar da Emir Bey in kardeşi Helal, Gülhayat'a iyi davranmazdı. Ev hayatını neredeyse burnundan getirirdi. Emir Bey'in Kızları romanı, Bir Göçmen Kuştı O romanının devamıdır ve Bir Göçmen Kuştı O romanında Emir Bey'in evden gidişi, başka biriyle evlenmesi, geride kalan eşi Gülhayat'ın üstüne gitmelerine sebep olur. Emir Bey'in kardeşi Helal'in Gülhayat'a yaptıkları kitapta şu şekilde anlatılır:

“...Helal Hanım mutlaka bir bahane bulur, tatsızlık çıkarır, hizmetçilerden birkaçıyla birlikte, Gülhayat'a da dayak atardı.

Sürdü gitti bu. Yıllarca. Yaşamının akışını bozan olay yine Helal Hanım'dan geldi. Helal Hanım Hüsra'nın doğduğu günlerde yine kızgındı. Evi kırıp geçiriyordu. Gülhayat'ın lohusalığının on yedinci gününde, neye kızdıysa kızdı. Gülhayat'ın saç örgülerinden birini dibinden kesti.

Gülhayat, bütün gün ağladı. Odadan çıkmaya korktu. Avluya fırlatılan saç örgüsünü gece arayıp buldu. Emir Bey döndüğünde, elinde kesik beliği;

“Şurama geldi artık,” dedi. “Bacınızdır. Büyüğümdür. Saygıda kusur etmem. Ama şurama geldi. Çünkü zulmü çoktur. Bakın yaptığına!”

Örtüsünü açıp kesik saçlarını gösterdi...”¹³⁰

Helal Hanım'ın evdeki konumunun orada yaşayan diğer kadınlara göre abisi Emir Bey'den dolayı daha üstün olduğunu görürüz. Bu konumunu hizmetçiler ve yengesi Gülhayat üzerinde kötü bir şekilde kullanmaktadır. Emir Bey ve eşi Nevnihal Hanım yaz sonlarında İstanbul'a giderlerdi. Bu gitmenin hemen ardından Helal konağın mutfak efendisi olurdu kendi sözünü dinletirdi yardımcılara.

Erkeğe yakınlığından dolayı daha güçlü kadın olup iktidarı diğer kadınlar üzerinde kullanan kadınların yanı sıra zaten kendisi çok güçlü olup bundan yararlanan kadınlar da vardır.

Bu açıdan Ayla Kutlu'nun romanlarından olan Asi...Asi romanını ele alabiliriz. Önceki bölümlerde de söz ettiğim gibi bu romanda Eşref Kadın karakteri en güçlü kadın karakterdir.

¹²⁹ Baran Barış, s. 105.

¹³⁰ Ayla Kutlu, s. 210.

Konağın her anlamda idaresini üstlenerek erkeğin görevi olarak düşünülen ‘evin reisi’ sorumluluğu yüklenmiştir. Bu durum, Eşref Kadın’ın, ataerkil bir coğrafyada erkeğe atfedilen ‘ailesinin geçimini sağlama, evi idare etme/yönetme’ görevi üstlenebilen güçlü ve bu anlamda bağımsız bir kadın olduğunu ortaya koymaktadır.¹³¹

Eşref Kadın varlıklı, güçlü bir kadındır, üstünlüğü zaten apaçık ortadadır. Kuması Ganime, kızı yaşında olduğu için ondaki üstünlüğünü ona yansıtmamış kızı gibi davranmıştır. Asiyel konağının kadın efendisi olan Eşref Kadın, çocuğu sayılabilecek bu kızı kendi evladı yerine koymuştur. Eşref Hanım’ın hem rakibi olmaktan daha çok kendi evladı gibi gördüğü Ganime’yi hem de onun çocuklarını sahiplenşi, onun karakterindeki anaç tavrın, sahip olduğu kadın efendilik rolünün bir dışavurumu olarak değerlendirilebilir.

Eşref Kadın, Mahur’a bir sütanne bulmuş, bebeği de geceleri kendi koynuna almıştır. Eşref Kadın’ın bu tutumuna karşılık Ganime hiçbir tepki gösterememiş, çocuğunun kendisinden uzaklaştırılmasına göz yummuştur. Bu durum evin kadın efendisinin evdeki herkes üzerindeki otoritesine işaret etmektedir. Çünkü “Eşref Kadın Evi”nde (Kutlu, 2010: 46) herkes ona itaat etmektedir. Bu nedenle Ganime her ne kadar Ömer Azmi Bey’in gözdesi olsa da, Eşref Kadın konağın direği, belkemiği olmuş ve Ganime Eşref Kadın’ın ölümünden sonra dahi asla bu evin kadın efendiliği sıfatına layık görülmemiştir.¹³²

Ayla Kutlu’nun bir başka romanı Islak Güneş’te kadınlar arasındaki başka bir iktidar durumunu görürüz.

“Zehra Teyze annemden daha genç. Yukarı katta oturan Remziye Teyze’den de. Karşıda oturan Madam Mariya en yaşlıları. Bunu o günlerde saptamak zor bir işti. Zaman zaman parlayıveren ve çok uzayan yaş tartışmalarında üçlü de Zehra Teyze’yi bir yana bırakıp birbirlerinden daha genç olduklarını savunmaya koyuluyorlardı. Ölçüsüz bir tartışmaydı bu. Hiçbiri doğum tarihini açıklamıyor, evlendiklerinde kaç yaşında olduklarını söylemekle yetiniyorlardı.

...

Bu gençlik savları yıllar sürdü.”¹³³

Bu alıntıdan da anladığımız gibi kadınlar arasında yaş da bir üstünlük olarak kullanılmaktadır. Buradaki yaş takıntısı daha genç olmak üzerinedir. Kendilerini yaş almış olarak kabul etmezler.

¹³¹ Damla Nur Meral, s. 105.

¹³² Damla Nur Meral, s. 48-49.

¹³³ Ayla Kutlu, s. 26-27.

Madam Mariya, kızını nişanlandırdıktan sonra diğer kadınlarla sanki bir yarış içindeymiş gibi herkese duyurur bunu üzerine de ağır¹³⁴ sözlerde bulunur:

“Artık evlilik hazırlıklarıyla uğraşması gerekiyordu kızının. Okumakta ne demektir?”

“Bana Madam Mariya demişler. Benim yanımda kız mı kalır? İşte, sokakta onca kız var. Yine de en önce Mariya sattı kızını. Mariya'nın kızı başkasınınkinde mukayese edilir?” Onun bu sözlerine Remziye Teyze de annem de alındılar.”

Gördüğümüz gibi kadınlar arasındaki iktidar aralarında oluşturdukları belirli farklılıklardan dolayı meydana gelmiştir. Böylece buldukları konumlara göre birbirlerine üstünlük taslamışlardır. Otoritelerine göre bu iktidar onlar açısından saygınlıkta sağlamıştır.

Kimi feministler tarafından, “kadınların erkeklerden farklı bir değer bilgisine sahip olmalarını sağlayan, olumlu bir farklılığın” kurulduğu yer olarak nitelendirilen ev, (Bora, 2005, s. 63), kadınlarının yaratma ve dönüştürme gücü ve başarısının gerçekleştiği mekân olarak kadının otoritesinin ve saygınlığının kaynağı haline gelir. Şenol Cantek de (2001), sosyal hayattan uzak duran/tutulan ve üretim sürecine katılmadığı varsayılan bir birey olarak, ev kadının elindeki en büyük kozun domestik bilgi olduğunu, bu bilgiyle ve bu bilgiyi kullanarak yaptıklarıyla, hem hane pratiklerini aksatmadan yeniden ürettiğini hem kendine bir iktidar alanı sağladığını ve kendine bir övünme payı çıkardığını hem de cemaat ve toplum içinde bir yer edindiğini belirtir (Rambla ve Oakley'den aktaran s.102).¹³⁵

3.2. Sosyal Hayatta-Kamusal Hayatta Kadın

Kadınların feodal sosyal yapılarda görülmedik ölçüde, aktif hale gelmeleri, modernliğin neden olduğu hızlı değişim süreçlerinin bir sonucudur.¹³⁶

Kadının, toplum tarafından, başarılı olduğunun kabul edilmesi, ancak bu süreci başarılı bir biçimde tamamlamasıyla mümkün olabilir. Ancak geleneksel yapıların derin bir sarsıntı yaşadığı modern dönemde kadın edimde bulunabileceği daha geniş bir sahaya kavuşmuştur. Her şeyden önemlisi, bu sahanın kadının bizzat kendisini (karakteri ve kimliği ile) de içerecek şekilde genişlemiş olmasıdır. Zira, tüm modern özneler kendisini belirleyen tüm belirleyenleri mahremiyetinin sınırlarında belirleyerek, kamusal alana taşıyabilme ve de bu alanda diğer özneler ile girdiği etkileşim vasıtasıyla kendisini sürekli yeniden inşa edebilme imkanına modernlik koşullarında sahip olabilmıştır (Giddens, 1991:43).¹³⁷

Gerçekleşen bu demokratikleşme süreci ile kadınlar, potansiyellerini gerçekleştirebilme olanağına kavuşmuştur. Bu sayede kadınlar potansiyellerini toplumsal yaşamın farklı

¹³⁴ Ayla Kutlu, s. 83.

¹³⁵ Şengül İnce, “İki Kadın Bir Mutfak: Kadınlararası İktidar İlişkileri”, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Moment Dergisi (2015), s. 139.

¹³⁶ Devrim Özkan, “Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetin ve Rollerinin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite”, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi (2014), s. 1239.

¹³⁷ Devrim Özkan, s. 1244.

ortamlarında, çeşitli şekillerde ifade edebilme imkânı edinmiştir. Kadınların var olan politik iktidarların ya da geleneksel yapıların onlar adına aldıkları kararlara tabi olmamaları ve demokratik karar alma süreçlerinde rol üslenebilmeleri demokratik bir toplumsal yaşam için vazgeçilmezdir. Kadın kimliğinin dinamik bir tarzda, sürekli yeniden inşa edildiği koşullar, sosyal hayatta yeni bir dinamizm katmıştır.¹³⁸ Kadınların sosyal yaşamının ardından kamusal alandaki yaşamlarına bakacak olursak:

Kamusal alan, feodal düzenin yerine liberal ideolojinin geçtiği, bireylerin toplumu ilgilendiren sorunlar üzerinde söz sahibi olduğu, alınacak kararlarda katkı yapma şansına sahip olunan eleştiri ve muhalefet alanının özgürce yapılabildiği alan olarak tanımlanabilir (Cevizci, 1999: 486). Marshall (1999: 380) ise bu alanı özel alanın karşısında olan iş dünyasının alanı olarak tanımlamaktadır.

Feminist bakış açısıyla, toplumsal cinsiyeti merkeze alan çalışmalarda kadınların hapsedildiği özel alandan farklı olarak iktidar kullanımına ait olan kamusal alan akılçılığın mekânı olarak düşünülmüştür. Ahlakın merkezi olarak kabul edilen özel alanın ise kadımla özdeşleştirilmesi önce tepkilere sebep olmuş ardından kamusal alana katılım tartışmaları ile bu mekân da kabul görmüştür (Donovan, 2001: 17-20). İlk olarak Antik Yunan çağında kadın emeği üzerine inşa edin bir düzende özel ve kamusal alan karşıtlığının karşımıza çıktığını görürüz. Antik Yunan'da kamusal alanın sınırları kesin çizgilerle çizilerek, yalnızca eşit hak ve özgürlüklere sahip olanların bu alanda yaşam hakkı su götürmez gerçektir. Ailesel olan özel alan (polisidia), site hayatıyla bağlantılı olarak gelişmiş ve kamusal alan (koine) oluşmuştur (Habermas, 1994: 83). Feodal dönemle beraber iki alan arasındaki ayrım yitirilmiş, Fransız Devrimiyle tekrar feodal beylerin ya da kilisenin sorgulanamazlığının sorgulanmaya başlanmasıyla özel/kamusal alan ayrımı tekrar belirlemiştir (Ünür, 1998).

Liberal feminizm, kadın ve erkek arasında eğitim imkânlarının eşitliği üzerinde durarak eşit imkânlar sağladığı müddetçe kadının özgürlüğe kavuşmasının daha kolay olacağı üzerinde durur. Eğitim sayesinde karar mekanizmalarında etken role sahip olacak olan kadın gerek toplumsal hayatın dönüşümünü gerek kültürel yaşam alanlarının değişimini gerekse de ekonomik özgürlüklerin edinilmesi noktasında büyük katkı sağlayacaktır. Eğitim sayesinde kamusal alanda kendisine yer bulan kadın, özgürlüğün teminatını da elde etmiş olacaktır. Kadına öğrenilmiş çaresizliğini sorgulamayı öğretecek olan bu sistem ataerkil düzende kendisine dayatılan rollere hapsolmayı kabul etmeyerek özel alandan kamusal alana geçişi sağlayacaktır (Donovan, 2001: 18). Kamusal alandan dışlanan kadın tek sığınak noktası olan aileye hapsedilmiştir.

Barışçıl, fedakâr ve duygusal kadının tek sorumluluğu toplumsal işbölümünde üstlendiği görevdir: kadınsı işler olarak tasvir edilen yemek yapmak, çocuk bakmak, temizlik, erkeğine

¹³⁸ Devrim Özkan, s. 1247-1248.

karşı cinsel görevlerini yerine getirmek. Kamusal alanın devamının sağlanmasında, yeniden üreten özel alanın işlevini aksatmadan yerine getirmesi beklenir (Alkan, 1999).¹³⁹

3.2.1. Çalışma Hayatı

Kadınların çalışma hayatının olması hem erkekler hem de kadınlar arasında statüsünün artmasına neden olmuştur. Çalışma hayatına giren kadın özgürlüğüne kavuşmuştur.

Islak Güneş (1980) romanında kadın kahramanların toplumsal statülerini irdelediğimizde hem verilmiş hem de kazanılmış statüler karşımıza çıkar. Yaşamın hiçbir döneminde yoksulluk yaşamamış olan Madam Mariya'nın ekonomik gücüyle ilgili statüsü verilmiş (edinilmiş) statüdür. Madam Mariya'nın bu statüsü, mahalledeki diğer kadınlarla arasında bir sınıf farkına neden olur. “*Madam Mariya dışındaki kadınlar bir bostanda geçinmenin ne zor bir savaş olduğunu biliyor.*”¹⁴⁰ Madam Mariya'nın kızı Esperans'ın mahalledeki arkadaşlarıyla ilişkisini ve onlar arasındaki konumunu da annesinin statüsü biçimlendirir. Anlatıcı, her zaman en iyi giysileri giyen Esperans'la asla boy ölçüşemeyeceklerini, bayramlıklarının bile onun gündelik giysilerine ulaşamayacağını düşünür.¹⁴¹ Romanın başında kadınlar arası sınıf farkının neden olduğu hiyerarşik yapılanmanın en alt basamağında Zehra vardır. Zehra'nın köyden gelen babaannesi, mahallenin daha yüksek statüye sahip kadınları için bir eğlence aracıdır.¹⁴² Ne zaman ki Zehra, çalışarak ekonomik gücü elde eder, o zaman hem kadınlar arasındaki statüsü yükselir; ancak bu durum aralarında bir çatışmaya da yol açar, hem de erkek egemen toplumda bir yer edinmeye başlar. Örneğin, anlatıcının babası Sait Bey'in gözünde Zehra, artık erkek gibi bir kadın olan, hayatını kazanan ve karısından daha çekici görünen biridir.¹⁴³ Bu eril bakış açısında yine dikkat çeken nokta, ekonomik güce sahip olan kadının erkek gibi görülerek yüceltilmesidir. Kadın, ancak erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinden biri olan para kazanma görevini üstlendiğinde ataerkil sistemde değer kazanır ama bununla birlikte cinsiyetsizleştirilir ya da erkeksileştirilir. Zehra'nın statüsünün yükselmesinin getirileri ise kendisine bir iktidar alanı açması ve bu sayede söz hakkının doğmasıdır. Mahalledeki diğer kadınlara kocaları susmalarını tembihlerken Zehra, eril tahakkümün altında değildir. Aynı zamanda Zehra, erkeklerin, fikirlerine önem verdiği, sohbet ettiği bir kadındır artık.¹⁴⁴ Statüsünün yükselmesine ve erkek egemen toplumda bir yer edinmeye başlamasına karşın Zehra, satın aldığı evi “*Elbette erkeğin üstüne olmalı malı.*”¹⁴⁵ diyerek kocası Hidayet Bey'in

¹³⁹ Aylin Çiçekçi, “Evinin Hanımı Çocuklarının Anası” Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü (2019), s. 4-5-6.

¹⁴⁰ Ayla Kutlu, s. 41.

¹⁴¹ Ayla Kutlu, s. 44.

¹⁴² Ayla Kutlu, s. 41.

¹⁴³ Ayla Kutlu, s. 69.

¹⁴⁴ Ayla Kutlu, s. 70.

¹⁴⁵ Ayla Kutlu, s. 76.

üstüne yapar ve bir nebze değişiklik göstermeye başlayan toplumsal cinsiyet yapılanması yeniden eski haline döner. Erkek, bir kez daha mülk sahibi olarak konumlandırılır.¹⁴⁶

Zehra gibi kendi statüsünü yükselten bir başka kadın da Cadı Ağacı (1983) romanının Nilüfer'idir. Doktor Nilüfer'in, çocukluğu, Ulucanlar'daki pratisyen doktor muayenehanesinde geçen günleri, Çinçin'de harcadığı süreye eklenirse, hep fakir insanlar arasında bulunduğu söylenebilir.¹⁴⁷ Oysa Nilüfer, muayenehanesinin olduğu muhitteki insanların gözünde "Kasap Nilüfer"dir.¹⁴⁸ Mesleklerle cinsiyetlerin ilişkilendirildiği ataerkil toplumda doktorluk bir erkek mesleği olarak kabul edildiğinden Nilüfer bir kadın doktor olduğu için yadırganır.¹⁴⁹ Nilüfer, o muhit tarafından doktorluğunun kabul edilmesi için önce oradaki erkeklerin onayını alması gerektiğinin farkındadır; çünkü kadınlar eşlerinin, babalarının, erkek kardeşlerinin onayı halinde Nilüfer'e bir şans verebilecektir.¹⁵⁰ Öte yandan karısı Nilüfer'i uzmanlık sınavına girmesi için destekler gibi görünen Vedat, bir yandan kendisini kadına akıl veren, yol gösteren olarak konumlandırırken bir yandan da Nilüfer'in ev temizlemek, çocuk bakmak gibi ev içi toplumsal cinsiyet rollerini yeterince yerine getiremediğini ileri sürer. Hayatlarının düzene girmemesinden rahatsız olan Vedat, aslında Nilüfer'in hayatını biçimlendirmek ister. Söz konusu toplumsal cinsiyet rollerinden kaçtığını savlayarak Nilüfer'in eve ekonomik bir katkısının olmadığını da ekleyip muayenehanedeki emeğini küçümser.¹⁵¹ Nilüfer'in muayenehanesinin olduğu muhitte ve aile içinde eril düşünce yapısı baskınken akademik dünyada da durum çok farklı değildir. Halil Hoca'nın kürsüsünü seçen Nilüfer'e hocasının yaklaşımında da cinsiyetçilik kendini belli eder. Akıllı, bilgiyi erkekle özdeşleştiren, erkek asistan istemeyen, Nilüfer'in bilgisini küçümseyen Halil Hoca, Tahsin'in değerlendirmeleri üzerine onu kırmak istemez ve Nilüfer'i asistanlığa kabul eder:

"Küçücüksünüz. Arkadaşlarımın hepsinde koruma isteği uyandırmışsınız Nilüfer Hanım. O yüzden size, hak ettiğinizden çok yüksek not verdiler. Aslında, birincilik sizin hakkınız değildi. Siz o kadar iyi değilsiniz. Onlara karşı çıktım. Sizi istemiyorum. Erkek asistanları yeğlerim ben. Bunu bildiğinizi sanıyorum. Kürsümde ilk kadın asistan sizsiniz. Sonra durumunuzu anlattılar bana. Bu yaşınızda büyük acılara çekmişsiniz. Sizin yerinizde başkası olsa, böylesi bir uzmanlık dalını seçmezdi. Bu yanlarınızı değerlendirdim. İtiraf etmeliyim, Tahsin'in büyük yardımı oldu sizi değerlendirirken. Onu kırmak istemem. Çok değerli bir çocuk. Böylece... Beni yenerek geldiniz buraya [...]"¹⁵²

Muayenehanesinin olduğu muhitteki insanlar, Vedat ve Halil Hoca gibi Tahsin de Nilüfer'i toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirir ve onun bu kalıplara uymamasına

¹⁴⁶ Baran Barış, s. 110-111.

¹⁴⁷ Ayla Kutlu, s. 23.

¹⁴⁸ Ayla Kutlu, s. 19.

¹⁴⁹ Ayla Kutlu, s. 48.

¹⁵⁰ Ayla Kutlu, s. 57.

¹⁵¹ Ayla Kutlu, s. 50.

¹⁵² Ayla Kutlu, s. 105-106.

tepki gösterir. Tahsin, Nilüfer'in, gençliğindeki sevimli, insancıl, tatlı kız¹⁵³ olmasını ister; çünkü o zamanki Nilüfer, Tahsin'in gözünde 'evlenilebilecek kız'dır. Yıllar sonraki Nilüfer'i, Tahsin'i yalnızca bir erkek hayvan olarak gören doyumsuz kadını¹⁵⁴, sevmez. Tahsin kadının kimliğini bölmüştür. Gençliklerindeki Nilüfer, iyi eş - fedakâr anne kalıplarına uyan değerli bir kadındır. Bu tartışmanın yaşandığı zaman ise karşısında cinsellikten ibaret gördüğü bir kadın vardır. Üstelik Tahsin'i daha da rahatsız eden, bir kadının bir erkeğe yalnızca cinselliğinden ibaret görmesidir.

Cadı Ağacı (1983) romanında emek vererek statüsünü yükseltip bir doktor olarak kamusal alanda varlık gösteren Nilüfer, ataerkil toplumun dışlanmalarına, yaftalamalarına maruz kalırken Nilüfer'in annesi ile muayenehanesinde yanında çalışan Şaziment Hanım, kamusal alanda daha az görüp toplumsal cinsiyet yapılanmasına aykırı davranmadıklarını ya da Nilüfer'in annesi gibi kadın emeğinin değersizleştirildiği sektörlerde çalıştıkları için bu tür dışlamalarla karşılaşmazlar. Haftanın iki günü dışında her gün evini köşe bucak silen Şaziment Hanım'ın Nilüfer'le dostluklarının gelişmesi sonucu muayenehaneye ona yardım etmeye gitmesi yadırganmaz; çünkü orada da getir götür işleri, kahve pişirmek gibi toplumsal cinsiyet rollerine ters düşmeyen işler yapar.¹⁵⁵ Nilüfer'in annesi, hatta çocukluğunda Nilüfer de özel ve kamusal alanda kadına biçilen rollere ters düşmez aslında. Nilüfer'in annesi, tütün atölyesinde kırıccılık ve sonra açıcılık yaparak evini geçindirirken Nilüfer de ev işlerini üstlenmiştir. Çamaşır yıkar, evi temizler.¹⁵⁶ Nilüfer'in emeğiyle bir meslek sahibi olup kamusal alanda yüksek statüde varlık göstermesi ise muayenehane çevresi, Tahsin, Vedat gibi farklı sosyo-ekonomik gruplar tarafından yadırganır ya da yükselmesine gizli engeller çıkarmaya, onu küçümsemeye başlarlar.¹⁵⁷ Irigaray, toplumsal cinsiyetle meslekler arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar:

*“Bir kadın olmak, mesleki alanda nitelikli eleman konumuna yükselmeyi engeller. Kadınlar pek fazla nitelik gerektirmeyen iş sektörlerinde daha yoğun olarak çalışırlar. Kadınlar daha çok, birkaç nitelik gerektiren sektörlerde yoğunlaşmıştır. En nitelikli işlerde kendilerine yer bulan kadınların sayısı çok azdır ve bunu da pahalıya öderler [...]”*¹⁵⁸

Islak Güneş romanında Zehra'nın çalışmaya başlaması, statüsünün artmasıyla toplum tarafından değer gördüğünü ama kadınlığından olduğunu toplumun onu erkekleştirerek takdir ettiğini görürüz. Cadı Ağacı romanında da Nilüfer'in statüsü mesleği sayesinde artmış olsa da ataerkil toplum kadına ait bir meslek olmadığı için onu eleştirir, görmezden gelir. Kadınların çalışma hayatı olarak bile sınırlandırıldığını görürüz. Ataerkil toplum kadının yapabileceği işleri, yapamayacağı işleri olduğunu belirler. Kadın çabalayıp bu düşüncenin zıttı bir meslek seçtiğinde de işteki konumunda yükselmesi açısından engeller çıkar. Kadın hep bir şeyleri

¹⁵³ Ayla Kutlu, s. 186.

¹⁵⁴ Ayla Kutlu, s. 187.

¹⁵⁵ Ayla Kutlu, s. 59-60.

¹⁵⁶ Ayla Kutlu, s. 127.

¹⁵⁷ Baran Barış, s. 111-112-113.

¹⁵⁸ Irigaray 2006'dan Akt: Baran Barış, s. 113.

aşmak, çabalamak durumda kalır. Çalışma hayatıyla yaşamak istediği özgürlüğü dahi kısıtlanmış olur.

Ayla Kutlu'nun "Bir Göçmen Kuştu O" romanının devamı olan "Emir Bey'in Kızları" romanında Emir Bey'in kızı Leyla'yı çalışma hayatı olan bir kadın olarak ele alabiliriz. Leyla, eğitilmiş, arkeoloji bölümünde çalışan bir araştırmacıdır.

Leyla, çocukluğundan itibaren ailenin bütün bireyleri arasında güçlü bir bağ oluşturan, iyimserliği ve olumlu enerjisiyle herkesi birbirine kaynaştıran, tek güçtür. O, bağımsız, eğitilmiş, sağlam karakterli, ekonomik özgürlüğe sahip, duyarlı, çalışkan, bir akademisyendir; ailesinin ve ülkesinin geçmişine sahip çıkan, zorluklar karşısında yılmayan ve kırılmayan bir kadındır. 12 Mart olayları sırasında önce doçentlik tezinin reddedilmesi ardından da üniversitedeki görevine son verilmesi, ailedeki iç buhranın belirginleştiği döneme rastlar; ama Leyla ayakta kalmayı başarır. Nevnihal Hanım'ın tanımıyla Leyla bir "yağmur kuşu" dur; Leyla, Cumhuriyet'in yeni yetişen kadın kuşağının temsilcisi, güçlü bir kadındır.¹⁵⁹

Ateş Üstünde Yürümek (2004, Tutsaklar adıyla 1983) romanının okuldan ayrılıp çalışmaya başlayan Rezzan'ı da Elvan Düğme'ye çiçekler yaparak para kazanır. İşi hem toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilidir hem de kamusal alanda varlık gösterip statüsünü yükseltebileceği bir alan değildir.¹⁶⁰ Öğrencilerin beynini yıkayan romanlar okuttuğu için nakış öğretmenine itiraz eden ve bu nedenle okuldan atılan Rezzan, bu durumu bir kurtuluş olarak görür. Rezzan'a göre tek kurtuluşu, süregiden kurtuluşu, o bilgisiz, o toplumdan ve toplumun sorunlarından kopuk, evde kalmış kız olma korkusunu aşamamış nakış öğretmenini görmemek, duymamak ve onu sayıyormuş gibi davranmamaktır¹⁶¹, ancak nakış öğretmenin kız öğrencilerine toplumsal cinsiyet rollerini dayatmasından rahatsızlık duyan Rezzan için okuldan atılmak da bir çözüm olmaz. Geçimini sağladığı iş de onu bu rollere hapsedmeye müsaittir.

Kadın kazanılmış statüler sayesinde kamusal alanda var olmazsa, geçimini sağladığı bir işi olsa bile çoğunlukla özel alanla sınırlandırılmıştır. Ateş Üstünde Yürümek (2004) romanında Emin'in ailesinde de özel alanın tüm sorumluluğu karısı Afet'in üzerindedir. Kimse özel alanda Emin'e, evin geçimini sağlamak dışında, ev işlerini yapmak, çocuklara bakmak gibi bir sorumluluk yüklemeyiz. Karısına ve çocuklarına ilgi göstermeye bile gerek duymaz. Buna karşı Afet, tüm gün evin işlerini yapmak zorundadır.¹⁶² Emin ise ilişkisi olduğu kadınları tasnif eder. Afet, evde çocuklarına bakan, hizmet eden ama aynı zamanda yaşlı bulup öğrendiği eşidir. Hayranlık duyduğu Gülizar ise üniversite okumak için büyük kente gelen ve baba baskısından kurtulduktan sonra birçok erkekle birlikte olduğuna inandığı,

¹⁵⁹ Gonca Gökalp-Alpaslan, "Bir Göçmen Kuştu O İkilemesinde Kadınlar", Hacettepe Üniversitesi (2003), s. 102.

¹⁶⁰ Ayla Kutlu, s. 16.

¹⁶¹ Ayla Kutlu, s. 9-10.

¹⁶² Ayla Kutlu, s. 37.

baştan çıkararak kadındır.¹⁶³ Emin'in tasnifinde iki kadın da değersizleştirilmiştir. Eril düşünce yapısının “erdemliler” sınıfına dâhil ettiği “iyi eş” tiksindiriciyken “şeytani/baştan çıkararak kadın” da yerilir. Emin'in kadın kimliğini bölüp Gülizar'ı cinselliğiyle sınıflandırmasına karşın Gülizar, çocukluğundan beri annesinin evde olmadığı zamanlarda hasta babasının ve küçük kardeşlerinin bakımını üstlenmiştir; ancak Emin örneğinde görüldüğü gibi ataerkil ve onun temsilcileri, kadını ya çocuklarına bakan, kocasına hizmet eden eş olarak görmüş ya da cinselliğinden başka bir kimlik vermemiştir. Oysa kadın kimliğinin bu şekilde bölünmesi, ataerkil sistemde yapılan bir tasniftir. Gülizar, ataerkil normlara aykırı olarak cinsel arzularını ortaya koymaktan çekinmeyen bir kadındır. Bununla birlikte yeri geldiğinde annelik rolünü de üstlenebilmektedir.¹⁶⁴

Ateş Üstünde Yürümek (2004) romanının Öznur'u gibi Bir Göçmen Kuştu O (1985) romanının Cevahir'i de toplumsal cinsiyet rollerine uyum sağlayarak özel alanda saygınlık kazanmış bir kadındır; ancak yine Öznur gibi erkeğin karşısında kendini ezdirmediğini görürüz. Cevahir de sabah kalkıp yemek hazırlamak, evi ahırını temizlemek, çamaşır yıkamak, çocuklara bakmak gibi tüm ev işlerini gün boyu yerine getirir. Kocasını Batu'nun daha fazla hizmet beklemesi ise aralarında tartışmalara neden olur ve bu tartışmalarda Cevahir, asla geri adım atmaz:

[...]Tembel miydi, kim söyleyebilir? Bir dönüşte iki iş bitiren bir kadın ama, yine de yetişemiyor işte. Batu ise, üç ablalı bir evde yetiştiği için, yediği önünde, yemediği ardında istiyor. O yüzden boyuna kavga çıkıyor. Birbirlerinin yüzlerini yırtarak, saçlarını yolarak sürüp giden kavgalar. Çünkü Cevahir, öyle başını kollarıyla saklayıp dayak yiyecek kadınlardan değil. Zaman zaman künededen aşırıp üstünden atıyor Batu'yu[...]¹⁶⁵

Cevahir, kadından sessiz olmasını, uğradığı haksızlığa itiraz etmemesini bekleyen toplumsal cinsiyet kalıplarını yıkmaya başlarken romanın bir başka kadın kahramanı Nevnihal'in Darülmualimat'tan arkadaşı Müyesser'in, annesinin itirazına karşın, milli mücadeleyi yakından takip etmek istemesinin, yaşadığı ülkede olan biteni sorgulamasının üzerinde durmak gerekir; çünkü siyaset ve aktif mücadele erkek alanı olarak kabul edilip kadını dışlarken Müyesser, bir kadın olarak bu alanlara dâhil olmaya çalışır. Erkeğin ülke sorunlarına aklının erip kadının ermediğini ileri süren eril düşünceyi de sorgular:

-O evde kimse anlamıyor beni. Kocam dağ başlarında savaşıırken, ben evde nasıl oturayım? Öğretmenlik bitti. Selman Bey, evde çocuklarını yetiştir dedi, çıktı işin içinden. Kapandım kaldım. Hâlbuki görmek istiyorum, kimiz biz? Kaç kişiyiz? Neler düşünüyor aklı işleyen adamlar? Satıldık mı sahiden, görmeliyim bilmeliyim. Satıldıksa, kocam niye dağ başlarında sonuçsuz bir savaş için kendini ve bizleri acılara gark ediyor?[...]¹⁶⁶

¹⁶³ Ayla Kutlu, s. 43.

¹⁶⁴ Ayla Kutlu, s. 45.

¹⁶⁵ Ayla Kutlu, s. 29.

¹⁶⁶ Ayla Kutlu, s. 101.

Müyesser, kamusal alanda toplumsal cinsiyet yapılanmasının koyduğu sınırları aşarak Sultanahmet Mitingine gider ve döndüğünde mitingde ettikleri yemin aklına kazanmış artık: İSTİKBAL İSTERİZ. BİZ HAK İSTERİZ. İSTİKLAL İSTERİZ.¹⁶⁷ Müyesser'in kalıpları yıkma çabası başarılı olurken Gülhayat, ataerkinin sınırlarına isyan ettiğinde, inatlaştığında ne zaman başını çıkaracağı belli olmayan bir yılandır artık; çünkü özel alandaki erkek egemenliğini tehdit etmiştir.¹⁶⁸

Özel alandaki erkek egemenliğinin Gülhayat-Hüsra ilişkisini biçimlendirmesinin yanı sıra Hüsra'nın da statüsünü belirlediğini görürüz. Doğuştan edindiği verilmiş statüsüne karşı mücadele sonucu elde ettiği kazanılmış statü sayesinde Hüsra, kamusal alanda bir yer edinmeye başlar ve İkinci Dünya Savaşı'nın yokluk yıllarında eve giren tek maaşın sahibi olarak özel alanda da statüsünü yükseltir;¹⁶⁹ ancak Hüsra'nın yirmi yaşındayken bulabildiği tek iş olan telefon santral memureliği ona çalıştığı sektörde erkekle eşit bir konum sağlamaz, bir unvan vermez ve örneğin yöneticilik gibi bir konuma yükselme olanağı tanımaz.¹⁷⁰

Kadınlar, çalışma sahası bulmakta, erkeğin hüküm sürdüğü alanlarda kadın olarak ilerlemekte zorlanmıştır. “Kadınlar ev kadını ve annelik rolleri nedeniyle işgücü piyasasının dışında, erkeklere göre daha fazla zaman geçirmektedir.”¹⁷¹ Aynı alanlarda, kısıtlı imkânlarda çalışmışlardır. “Tekdüze ve kariyer yapmaya kapalı işlerde yoğunlaşmalarının bir başka önemli nedeni de geleneksel rol ayrımının baskısını hissettiklerinden çoğunlukla rollerini oynamalarına imkân veren yarım günlük ya da fazla bir çabayı getirmeyen tekdüze işleri tercih etmektedir.”¹⁷²

Ayla Kutlu'nun Asi...Asi romanında ise çalışan, ekonomik gücü sahip olan Eşref Kadın karşımıza çıkar. Yukarıdaki bölümlerde de Eşref Kadın'dan ve onun aile içindeki konumundan söz edilmiştir. Yukarıda da örneklendirildiği gibi Eşref Kadın ekonomik özgürlüğüne sahip güçlü bir kadındır. Eşref Kadın gibi güçlü, bağımsız, evin yönetimini elinde bulunduran, iktidar sahibi kadının erkek egemen toplum tarafından cinsellikten bağımsız olarak algılandığı görülmektedir.¹⁷³ Eşref Kadın ekonomik özgürlüğe sahipken kuması olarak eve gelen Ganime bu ekonomik özgürlükten mahrum bırakılmıştır. Sadece cinsel bir nesne olarak görülür.

Kız çocuğunun eğitimden yoksun bırakılması ya da çalışmasına izin verilmemesi nedeniyle ekonomik anlamda kendi ayakları üzerinde duramaması ve aileye katkı sağlayamaması, bir erkeğin koruması altında olması gerekliliği, ailenin soyunu devam ettiremeyecek olması erkek egemen toplum yapısı içerisinde bir dezavantaj olarak görülmektedir. Bu nedenle, ataerkil zihniyetin bir yansıması olan 'başlık parası' kız

¹⁶⁷ Ayla Kutlu, s. 105.

¹⁶⁸ Ayla Kutlu, s. 179.

¹⁶⁹ Ayla Kutlu, s. 161.

¹⁷⁰ Baran Barış, s. 113-114-115-116-117.

¹⁷¹ Tatlı ve Koç 2017'den Akt: Neşe Uca, s. 15.

¹⁷² Budak 1991'den Akt: Neşe Uca, s. 15.

¹⁷³ Damla Nur Meral, s. 78.

çocuğunun ailesine yapabileceği tek ekonomik katkı olarak algılanmaktadır. Ancak bu toplumsal olgunun ardında kadını fiziksel, psikolojik ve cinsel açıdan inciten, mağdur eden, kendi bedeni üzerindeki kontrolü aile içindeki erkeklerden bir başka erkeğe devreden acı bir gerçek yatmaktadır. Ganime'nin ailesi tarafından ekonomik anlamda daha rahat bir yaşam standardına sahip olabilmek adına şiddet ve işkence yoluyla kendinden yaşça büyük bir adamla zorla evlendirilmek istenmesi romandaki bu acı gerçeği gözler önüne sermektedir. Eşref Kadın ve Ganime arasındaki fark gözler önüne serilmiştir.¹⁷⁴

Erkekler, çalışan kadınının ekonomik özgürlüğe sahip olmasından ötürü ataerkil toplum içerisinde oluşturulan 'erkeklik' algısının dışında kalmış olurlar. Bu erkeklik algısında kadının sadece cinsel bir nesne olarak görülmesidir. Fakat çalışan kadın için bu geçerli değildir.

Ayla Kutlu'nun Hoşça Kal Umut romanında da çalışan, ekonomik durumu iyi olan Algüz'ün yanında Oruç kendini kötü hisseder. Çünkü Algüz'ün ekonomik durumu Oruç'un ekonomik durumunun çok üzerindedir. Algüz'ün çalışması, ekonomik gücünün iyi olması onun yaşam standartlarını olumlu yönde etkiler. Bu durum kitapta şu şekilde ifade edilir:

*“Sürekli canı sıkılan bir kral kızısın sen.”*¹⁷⁵

Algüz'ün hayat standartlarının iyi olması, erkekler karşısında baskın ve özgür olması ona konforlu bir hayat sunmuştur. İtalya'da eğitimini görmüş, ülkesine döndüğünde bir kamu kuruluşunda işe girmiştir. Bunlardan ötürü “kral kızı” olarak söylenir.

Kadının gerek ev yaşamında gerekse iş yaşamında fırsat eşitsizliğine uğraması, başta eğitim durumu olmak üzere her alanı etkilemektedir. “Kadınlar, sivil toplum örgütlerinde, sendikalarda, yerel yönetimin çeşitli birimlerinde ve ulusal siyaset alanında toplumdaki sayısal ağırlığına rağmen yeterli oranda yer alamamakta, temsil edilememektedir.”¹⁷⁶

3.2.2. Eğitim Hayatı

Eğitim; değerli bir yaşamın ön koşulu olmakla birlikte bireysel ve toplumsal değişim aracıdır. Eğitim, parçası olduğu toplumsal yapının ideolojisini yansıtır. Günümüzde ülkeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesinin en önemli yolu nitelikli insan gücüdür. İnsan, kalkınmada yeri doldurulamayan tek faktördür. Bu bağlamda, eğitim insan için en verimli yatırım kabul edilebilir.¹⁷⁷ “Bireylerin toplumda etkin bir rol alması, toplumda uyum içinde yaşayabilmesi; haklarını bilmesi ve kullanabilmesi ile yakından ilişkilidir. Bu haklardan biri olan eğitim, diğer haklarını bilmesi ve kullanması açısından son derece önemlidir.”¹⁷⁸

¹⁷⁴ Damla Nur Meral, s. 94.

¹⁷⁵ Ayla Kutlu, s. 101.

¹⁷⁶ Çakır 2008'den Akt: Neşe Uca, s. 17.

¹⁷⁷ Neşe Uca, s. 18.

¹⁷⁸ Özaydınlık 2014'ten Akt: Neşe Uca, s. 18.

Kadının bir işte çalışması, ayakları üstünde durması, erkekle eşit şartlarda saygın konum kazanması eğitime verilecek önemle kazanılır. “Eğitim, kadınların ekonomik kalkınmadaki rolünü belirleyen ve onların istihdama tam katılımına yardımcı olan en önemli faktördür.”¹⁷⁹ Birçok şeyde olduğu gibi eğitimde de kadınla ilgili eşitsizlik söz konusudur. Bu durumun temel sebeplerinden biri, cinsiyetçi tutumlardır. “Kadına yönelik ayrımcılık, daha çocukluk döneminde, toplumsal ve kültürel kalıp yargılar nedeniyle aile ve toplumun, kız çocuğa erkek çocuktan daha az olanaklar tanınmasıyla başlamaktadır. Anne-babanın gerek genel sağlık bakımı gerekse eğitim bakımından çocuğa gösterdikleri özen açısından erkek çocuk daha avantajlı bir konuma sahip olmaktadır.”¹⁸⁰

Ayla Kutlu'nun Emir Bey'in Kızları romanında, iki kızından biri olan Hüsra'nın eğitim durumu İstanbul'a yatılı okula gitmesiyle devam eder. Yeni eğitim hayatı yalnızlığının ve yenemediği korkularının başlangıcı gibi gören Hüsra, Dame de Sion'da içine kapalı, mutsuz, dış dünyaya küs bir yaşam sürer başlangıçta. Hüsra, “taşralı, küçük, annesiz bir kız” olarak eziklikle başladığı eğitim hayatını, çevresince “prens Hüsramir” olarak anıldığı mağrur, kendinden emin, soğuk, duygularını daima saklayan, içe kapanık çok güzel bir genç kız olarak tamamlar. Bu dönemde Hüsra kendini kitaplara verir ve Jane Eyre ile özdeşleşir. Onu içine kapandığı mağaradan çıkararak ve yaşamında yeni bir dönemin başlamasını sağlayan kişi, okuldaki öğretmenlerinden biri olan Sör İsabelle'dir. Romanda “On beş yaşında. Tam bir şarklı. Sevgisini de nefretini de içinde saklayan. Bunun için, içinde koca koca mağaralar açmış. Yalan söyleyen. Dilinden çok, yere indirdiği gözleriyle, ağzının kapalılığıyla, silktiği omuzları ve gizlice çattığı kaşlarıyla yalan söyleyen...”¹⁸¹ olarak tanımlanan Hüsra, okul yaşamı boyunca aşama aşama güçlenir, gözlem gücü ve olayları değerlendirme biçimi, çözümlenmeleri keskinleşir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Hüsra'nın -Urf'a'dan tekrar İstanbul'a dönem- aile içindeki konumu da değişir; çünkü Fransızcası sayesinde bir santral memuresi olarak çalışmaya başlar ve bu onu daha güçlü kılar.¹⁸²

Hüsra sayesinde Cumhuriyet'in ilk kuşak genç kızlarının yüksek kültürlü ve eğitilmiş yapısı, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin içine düştüğü ekonomik darboğaz ve o sıralarda kadınların çalışma hayatına etkin katılımı gözler önüne serilir. Bunun en açık ifadesi, yine Emir Bey'in kızlarına yazdığı mektupta kendini bulur:

*Kızlarımın hayatın içinde olmasını isterim. Eve kapanmasınlar. Hüsra'ya çalışmasını ben söyledim. O, ailenin kendi başına ayakta durmayı öğrenen ilk insanıdır. Daha sonra, ayakta durmakla iktifa etmeyecek nesilleri gelecektir. Hüsra'dan önce bu olmazdı. Bu, cemiyet olarak değişikliğin çok önemli görünüşüdür. Çalışma, hayatın ruhunu ve biçimini değiştirir.*¹⁸³

¹⁷⁹ Kızılgöl 2021'den Akt: Neşe Uca, s. 19.

¹⁸⁰ Özyaydınlık 2014'ten Akt: Neşe Uca, s. 19.

¹⁸¹ Kutlu 1999'dan Akt: Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 103.

¹⁸² Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 103.

¹⁸³ Kutlu 1999'dan Akt: Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 105.

Emir Bey'in Kızları romanında eğitim alan bir başka kadın karakter ise Filiz'dir. Filiz, Emir Bey'in oğlu Mahmut'un eşidir. Emir Bey'in Kızları'nda işlenen üçüncü kuşak kadınlarından biri olan Filiz, Erenköy Kız Lisesi'nde okuyan ve mimar olmak isteyen, eğitilmiş, bilinçli, ufku açık bir genç kızken Erzincan-Kemah kaymakamı olan Mahmut'la tanışır ve geleceğe dair bütün planlarını bir yana bırakarak onunla evlenir. Heyecanlı, coşkulu, çapkın, hareketli ve etkileyici bir erkek olan Mahmut'la biraz da ailesinin isteği üzerine evlenen Filiz'in evlilikten beklentisi boşa çıkar ve eşinin görevi nedeniyle taşrada oradan oraya gezdikleri on yıl içinde kendini de, umudunu ve yaşama gücünü de tüketir.

Mahmut'un işle ve eğlenceyle dolu yaşamının içinde kendini bir türlü yer bulamayan Filiz, mutsuz ve kısırlanmış bir genç kadın olarak yaşamını sürdürürken, onların sosyal çevreleri aracılığıyla 1950'lerin yeni insan tipi yansıtılır romanda. Paranın ve siyasetin egemen güce dönüştüğü, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki ulusal coşkunun sönmeye yüz tuttuğu bir dönemin panoraması Filiz-Mahmut evliliğinin arka planını oluşturan taşra sosyitesiyle verilir. Filiz de bu topluluğun eğitilmiş ama edilgen, güçsüz kadınlarının bir temsilcisidir.¹⁸⁴

Hüsra eğitilmiş bir kadındır ve bu durum onu güçlü kılar. Ama Filiz için aynı şey geçerli değildir. Evet Filiz de eğitilmiş bir kadındır fakat evliliğinde eğitilmiş oluşundan gelen gücü, özgüveni kullanamamıştır. Filiz'in evlilikten umduğunu bulamaması onu yorgun düşürmüştür. Eğitilmiş iki ayrı kadın karakteri görmüş oluruz. Kadınların eğitimle kazandıkları bu gücün ellerinden alındıklarını da görürüz.

Yukarıda da söz edildiği gibi Ayla Kutlu'nun Islak Güneş adlı romanında Cebrail Usta büyük kızını okuldan alıp babasına, evlenince de kocasına bağımlı yaşamak zorunda bırakmıştır. Aynı şekilde Madam Mariya da kızının eğitim hakkını elinden almıştır. Kızlarının eğitim almalarına engel olmaları ekonomik şiddet olarak da değerlendirilebilir. Cebrail Usta'nın bu uyguladığı şiddeti açık açık şu şekilde görürüz.

Cebrail Usta, oğlu Corç'u okula gönderirken Corç'un ikizi olan kızını okumak istediği halde okula göndermez. Küçük kızı İvon'u ise ilkokul üçe kadar okutmuş, o yıl sınıfta kalınca okuldan almıştır; ancak Corç, çalışkan bir öğrenci olmamasına karşın eğitimine devam eder.¹⁸⁵ Erkeğin akılla özdeşleştirilip yüceltilmesi, kadınlara kapalı duran pek çok kapının ona açılmasına neden olur. Bu kapılardan biri de özel alanda sahip olacakları iktidara giden yola açılandır.¹⁸⁶

Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı romanında Nilüfer ekonomik zorluklar çekerek büyümüştür. Daha sonra tıp eğitimi alarak doktor olmuş ve bu zorlukların üstesinden gelmiştir. Böylece eğitimin gücünden yararlanan bir kadındır. Nilüfer'in erkek kardeşi için bu

¹⁸⁴ Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 110.

¹⁸⁵ Ayla Kutlu, 45-46.

¹⁸⁶ Baran Barış, s. 142.

aynı olmamıştır. Nilüfer Üniversite eğitimi alıp doktor olmayı başarmıştır. Ancak İsmet ablası kadar başarılı olamayıp yaşamına zor koşullar altında devam etmiştir. Burada da başarılı bir kadın ve başarısız bir erkek görürüz.

Nilüfer eğitim görmüş, meslek sahibi olmuş bir kadın olsa da erkek egemen toplum değerlerinin dayattığı üzere bir erkeğin koruması altında olmak zorundadır. Bu durum, Nilüfer'in toplum tarafından ötekileştirilmesine ve dışlanmasına neden olan aykırı, “normal olmayan” kişilik yapısının ataerkil değerlerle çatışmak zorunda kaldığını, kadının kendi yaşamı ve özgürlüğünün toplum tarafından oluşturulmuş yazılı olmayan birtakım kuralların gölgesinde baskı altına alındığını göstermektedir.¹⁸⁷

Nilüfer'de olduğu gibi ataerkil toplum, kadın eğitim almış, meslek sahibi olmuş olsa da kadını kısıtlamış, kendi kuralları çerçevesinde yaşamayı dayatmıştır. Kadın buna karşı geldiğinde Nilüfer'den söz edildiği yerlerde görüldüğü gibi Nilüfer de dik başlı bir karakterdir, böyle olduğunda da ataerkil toplum kadını ötekileştirip, dışlamıştır. Kadını toplumda yalnızlığa itmiştir. Bunu yapan toplumda eğitimden geri kalmış bir toplumdur.

Nilüfer her ne kadar buradaki insanlar tarafından dışlanmış ve kabul görmemiş olsa da eğitimden yoksun kalmış, yaşamları geleneksel değerlere göre şekillendirilen bu insanların toplumsal cinsiyet algılarını değiştirebilmek için çaba sarf etmiştir.¹⁸⁸

Ayla Kutlu'nun bir başka romanı *Asi...Asi*'de de eğitilmiş, güçlü kadın karakter olarak Eşref Kadın'ı görürüz. Burada da erkek eğitimsizken kadın eğitilidir. Eşref Kadın'ın 'kadın efendi' olarak adlandırılması Asiyel Konağı içerisindeki gücünü ve saygınlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bir kadının erkeğin yerine evin idaresini ve sorumluluğunu üstlenmesi ataerkil toplumda yadırgansa da Ömer Azmi'nin eğitimden yoksun kalmış, toprak ve çiftçilik işlerinden çokça anlamayan, uzun bir savaştan gazi olarak kurtulmuş bir subay ve 'içgüveysi' olmasından dolayı romanda sıradan sayılabilecek bir durum olarak sunulmuştur.¹⁸⁹ *Asi...Asi* romanındaki okumuş bir diğer kadın karakter Verda'dır. Yukarıdaki bölümlerde de söz edildiği gibi Verda eğitimine bir süre öfkesine yenik düşüp ara verse de sonrasında eğitimine kaldığı yerden devam ederek diplomasını almıştır. Verda'nın kızı Beylan da annesi gibi eğitim alan kadınlardandır. Romandaki eğitimsiz fakat çalışan kadın olarak karşımıza Siren karakteri çıkar. Ataerkil toplum açısından Siren de yargılanır.

Siren toplumun etiketlediği, eğitimden yoksun kalmış, erkeklerin karşısında bedenini sergileyerek dansözlük etmiş bir kadın olarak algılandığından Bestami Ağa gibi soylu ve saygın bir ailenin reisiyle evlenmesi toplum açısından söz konusu dahi değildir.¹⁹⁰ *Asi...Asi* romanındaki aile yapısı eğitime önem verir. Genel olarak okumuş kadınlar vardır. Siren'in eğitimsiz olmasını aile büyükleri hoş karşılamaz. Hatta daha çok Siren'in kendini

¹⁸⁷ Damla Nur Meral, s. 30.

¹⁸⁸ Damla Nur Meral, s. 36-37.

¹⁸⁹ Damla Nur Meral, s. 45.

¹⁹⁰ Damla Nur Meral, s. 83.

geçindirmeye, kendi ayakları üstünde durmaya çalışırken yaptığı dansözlük mesleğini hoş karşılamazlar, onların ifadeleriyle kendilerine yakıştıramazlar. Romanın eğitimsiz, sadece iyi bir evlilik yapması için ailesinin dört gözle beklediği kızı Ganime de vardır. Başlık parası uğruna kızlarını yaşça büyük bir adama verirler. Eğitim düzeyinin düşük, ekonomik sıkıntılarının var olduğu gelişmemiş ataerkil toplumlarda sıklıkla görülen ‘başlık parası’ kavramı kadını varoluşsal anlamda ötekileştirmekte, kadını varlık olarak ‘insan’ statüsünden çıkararak ekonomik bir değere sahip, para karşılığında alınıp satılabilen bir nesneye, bir metaya dönüşmektedir. Bu nedenle, belli bir maddi değere sahip olduğu düşünülen kadının çocuk denecek yaşta toplumsal, ekonomik ve sosyolojik sebeplerden dolayı aile ve toplum baskısı sonucu evlendirilmesi sıradan bir toplumsal olgu olarak karşımıza çıkmakta; Ganime gibi pek çok kız çocuğu aile ve toplum baskısı nedeniyle fiziksel, zihinsel, ruhsal ve cinsel gelişimlerini tamamlayamadan evlenmek zorunda kalmaktadır. Ganime’nin ailesinin ekonomik gelirinin düşük olması ve bir kız çocuğu olarak Ganime’nin aile bütçesine katkı sağlayamadığı hatta yük olduğu düşüncesi, Ömer Azmi ile evlenmesi için yapılan işkence ve baskıların bir nedeni olarak değerlendirilebilir.¹⁹¹ Eğitimden mahrum bırakılan kız çocuklarına sonrasında kendi koydukları kurallar çerçevesinde hayat sunuyorlar. Eğitim alamayıp, çalışmayan kızlar sonrasında ev ekonomisine destek olmuyor diye evlilik yapmaları bekleniyor. Bir de bu evlilik üzerinden kızın ailesi ‘başlık parası’ alıyor. Kadının özgürlüğü kısıtlanıp, nesneleştiriliyor.

Yukarıda da söz edildiği gibi başlık parası için evlendirilen bir diğer kadın karakter Hoşça Kal Umut romanındaki İrem’dir. İrem daha küçük yaşta eğitiminden mahrum edilir ve gelir kaynağı olarak görülüp evlendirilir. Romanda İrem’in abisi Oruç bu durumu şöyle dile getirir:

“...Benim o ipek çilesi gibi İremimi satılacak mal gibi düşünmüşler.”¹⁹²

İrem çocuk yaşında bu evliliğe zorlanmış, eğitiminden olmuştur. Romanda eğitimli kadın karakter olarak Algüz karşımıza çıkar. Algüz yurtdışında eğitimini tamamlamış ülkesine gelip çalışmış ve kendi işini kurup çalışmış güçlü bir kadındır.

Ayla Kutlu’nun Kaçış romanında da erkeklerin kadınları eğitimli olduklarında da kendilerine göre bir adlandırma yaptıklarını görürüz. Üstün, sevdiği kadın Ayhan’ı ilk kez evine davet ederken kullandığı alaycı ifadeler, “*Evime bir okullu kızı götürmek istemem.*”¹⁹³ tümcesi, hem kadını hafifseyen hem de kadınları kendi aralarında tasnif eden eril düşüncenin bir göstergesidir.

Erkeğe kamusal alanda varlık gösterme, eğitim görme, statüsünü yükseltecek meslekleri seçebilme olanağını tanıyan toplumsal cinsiyet rejimini, kadının bu haklarını ona

¹⁹¹ Damla Nur Meral, s. 93-94.

¹⁹² Ayla Kutlu, s. 89.

¹⁹³ Ayla Kutlu 1979’dan Akt: Baran Barış, s. 140.

biçtiği kimliklerle ilişkili olarak elinden alır. Bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirir.¹⁹⁴

3.2.3. Yoksulluk

Yoksulluk, insanların ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini elde edememe durumunda karşılaştıkları durumdur. Yoksun olma halidir. “Yoksulluk genel olarak bir halkın ya da onun belirli bir kesiminin asgari yaşam düzeyini sürdürülebilmek için gıda, giyim ve barınak gibi sadece en basit maddelerini karşılayabilmesi olgusudur.”¹⁹⁵

Yoksulluk her ülkede her grupta vardır. Cinsiyetler arasındaki yoksulluk durumuna bakıldığı zaman ise kadınların erkeklere nazaran daha yoksul oldukları görülür. “Kadınlar yeterli düzeyde istihdam edilmedikleri, gerekli eğitimi almadıkları, hayatın her alanında ayrımcılığa maruz kaldıkları ve sosyal anlamda dışlandıkları için yoksulluğu erkeklerden daha fazla yaşamaktadırlar.”¹⁹⁶ “Yoksulluk bir kadın sorunudur. Yoksulluğun hedef aldığı en önemli kitleyi dünyanın hemen her yerinde yoksulların, işsizlerin, topraksız ve mülksüzlerin çoğunluğunu oluşturan kadınların ve çocukların oluşturduğu bilinmektedir.”¹⁹⁷

Yoksul olma durumu içinde kadınların sayısının fazla olmasını etkileyen birçok etken vardır. Göç, savaş gibi durumlardan sonra erkeğin ölümü, evin sorumluluğundan kaçması gibi durumlarla kadınlar evin reisi olmaya başlamıştır. “Kadınlar ailenin geçimiyle, çocuk veya yaşlıların bakımı arasında sıkışıp kalmakta ve çoğunlukla bu koşullara tek başına veya artık oldukça kısmileştiği anlaşılan gayri-resmi toplumsal dayanışma ağlarının desteğiyle mücadele etmeye zorlanmaktadır.”¹⁹⁸

Ayla Kutlu'nun Bir Göçmen Kuştı O romanında göç ile başlar. Cevahir, eşi Batu Beg'in öldürülmesi üzerine zorunlu göç yapmak durumunda kalır. Buradaki kadın karakter hem eşini kaybeder hem göçe zorlanır bu iki koşulda peşi sıra yoksulluğu beraberinde getirir. Cevahir bu yoksulluk içinde çocuğunu da düşünmek durumundadır. Savaş (Osmanlı-Rus Savaşı) olduğundan yoksulluk artış gösterir:

*“Bu savaşı geçiren herkes, hele çocuklar, fırına düşmüş kağıt gibi kavruldular açlıktan, yoksulluktan.”*¹⁹⁹

Bu savaştan, yoksulluktan kaçmaya çalışan kadınlar, isyancı gruplar tarafından şiddete maruz kalmışlardır. Bu yoksulluğun içinde debelenip durmuşlardır. Savaşta erkekleri ölmüş ya da ölmekte olan bir ülkenin sayısız kız ve kadınları kalmıştır. Romandaki yoksulluk

¹⁹⁴ Baran Barış, s. 135.

¹⁹⁵ Uzun 2003'ten Akt: Neşe Uca s. 17.

¹⁹⁶ Yusufoglu 2010'dan Akt: Neşe Uca, s. 17.

¹⁹⁷ Şengül ve Fisunoğlu 2014'ten Akt: Neşe Uca, s. 17.

¹⁹⁸ Yarar 2015'ten Akt: Neşe Uca, s. 17.

¹⁹⁹ Ayla Kutlu, s. 50.

çekmiş bir diğer kadın karakter Gülhayat'tır. Ailesinin onu terk edip yoksul halalarına bırakması ve Gülhayat'ın ailesinin hiç yardım etmemesi yoksulluğunun devamını getirmiştir:

“Babası, ardından da anası, Gülhayat'ı yoksul halalarının üstüne atıp Mısır'a gitmişler. Çok çocukları olmuş sonradan. Gülhayat'ı unutmuşlar. Babası biriktirdiği bütün parayı Osmanlı Donanma Cemiyetine göndermiş. Göndersin. Bu devlete feda olsun. Ama, “Kızım var. Terk ettik. Anası da, ben de. Yoksul bacılarımın gücü yoktur. Şu bir Mecidiye de benden kızıma miras olsun,” dememiş.”²⁰⁰

Ayla Kutlu'nun savaştan dolayı yoksulluk çeken insanları anlattığı bir başka romanı da Islak Güneş romanıdır. Islak Güneş'te İskenderun sokaklarındaki çocukları içinde buldukları durumu şekilde garipsenmeyecek sefaletlerini tasvir eder. Mekân adeta karakterleşir.

“Mekân sokağın sonundaydı.

Bu sokaktan başka, anacadeye bir süre koşut uzanan dar bir yol daha vardır. Sol yandan geliyor, meydanı ortasından ikiye bölüyor, az sonra genişleyerek Marangozlar Çarşısına dönüşüyordu.

Güneş battıktan hemen sonra tepelerden kopan bir ince yel, önce denize iniyor, geniş kumlukları, kıyıya yığılı kahveleri, ara sokakları geçiyor, Balıkçı Halinin orada durup, taşıdığı yosun kokusuna kirli balık kokusunu da ekliyor. Marangozlar Çarşısından geçerken taze biçilmiş yonga, mobilya cilası kokusuyla ağırlaşıyor, meydana vardığında bitkin ve tükenmiş gibi çocukların üstüne yığılıyordu.

Saatler süren konuşmalar, çığlıklar, küsme ve barışmaların yorgunluğu tere ve daha sonra da göz kenarlarından, boyunlardan aşağıya akan kirli yollara dönüştüğünde, günün bittiğini ilk anımsatan, o kızıl gökyüzü oluyordu. Gözlerinde, sırtlarında ve bacaklarında soluklamaya çalışan akşam yeli, çocuklara, artık eve dönme zamanının geldiğini söylüyordu. Bu dönüş kendiliğinden yapılmazsa, az sonra abla ya da annelerin sabırsız ve öfkeli sesleri, onları nasıl olsa dağıtacaktır.

Çocuklara gidince meydan kendini birden bırakıveriyordu. Gerilere doğru genişleyip uzayarak, bir yamuk oluşturuyordu. Tozlu ydu. Tozları yorgun. Tozları her gün yeniden yoruluyordu; çocuk ayaklarının altında o yana bu yana savrula savrula gün boyu yer değiştirmek zorundaydılar. Sağ köşede tulumbalı çeşmesi, o çeşmeden gerekli gereksiz akıtılan suların oluşturduğu çamurlu dereciğiyle, olmadık yerlerinde kalakalmış taşlarıyla, karanlıkta küçülmeye başlardı meydan. Yakınlardaki yoksul evlerin kadınları bu saatlerde su almaya gelirdi. Sonra onların da ayakları çekilir ve meydan, ay ışığı yoksa, kapkaranlık ve başı sonu bilinmeyen yalnızlığını beklemeye kovulurdu.”²⁰¹

²⁰⁰ Ayla Kutlu, s. 174.

²⁰¹ Ayla Kutlu 2002'den Akt: H. Deniz Güven, s. 40-41.

“Annemin evden çıkardığı çöp ve moloz, iki kanatlı kapının önünü kapatmıştı. Alkan bu tepeye tırmanıp öte yandan inmek istedi ama, tam o sırada kapıyı açan Nazmiye Hanım’ın gözleri Alkan’ı, önce o moloz yığınının tepesinde durmaya, sonra da gerisin geriye inmeye zorladı. Oysa molozun öte yanından inse de aynı şeydi. Nazmiye Hanım’ın ince, damarlı eli, Alkan’ın koluna yapıştı, onu sertçe içeri çekti. Arkada kalan bizler de Alkan’a bağıymış gibi tek sıra olduk, içeri girdik. Nazmiye Hanım kapıyı ayağıyla itti. Kapı çarptı. Tavandan sarkan çıplak ampul sallandı, duvara vuran gölgelerimizi titrete titrete büyüttü. Bu yüksek tavanlı boş evde bir tür korku oluştu. Çocukların her üçünde de oluştu bu korku. Hafifleyerek yukarılara kadar yükseldi, elektriğin kordonuna dolandı.

Akşam hızlı indi. O evde yaşanan yıllar boyunca, akşamın en önce bu eve girdiğini, güneşin ise hiç uğramadığını, yapılan türlü savaflara karşın farelerin bitmediğini, hatta zaman zaman, kedilerimizin en güzel yavrularının onlara yem olmasını olağan karşılamayı, öte yandan bu evi sevmeyi, günü geldiğinde kapalı kapıların, indirilmiş perdelerin güvenlik getirdiğini, açık kapının ardından sızan ışığın ardında iyi şeyler olduğunu düşünmeyi öğrendik. Büyüdük o evde. Herkes bir kapıyı açıyor ve yeni koşulların ortasına atılıyordu. Zorunlu bir şeydi bu.”²⁰²

“Beğenmiyorsam” demek kolay. Nazmiye Hanım beğenmese bile bu evden çıkamaz. Yeniden bir buçuk odalara, avlusu mutfağı müşterek evlere dönmek kolay mı? Kaldı ki bu ev, gece karanlığına sığınmış, bırakılmış görünümünde bile, bundan önce oturduğumuz evden de, onun öncesinden de, ondan da öncesinden de iyi. Geniş üç odası var. Odaların tümü büyük bir salona açılıyor. Mutfacı, mutfacın bitişiğindeki kileri (öyle karanlık bir yer ki kiler, içeri girmeye korkup kapısında tuttuğumuz mum hiçbir şeyi aydınlatmadı. Kapı ağzına kadar da doluydu üstelik. Yığılı şeylerin atılması, atılmadan önce oraya yuva kurmuş farelerin ve yavrularının öldürülmesi aylar sürdü!), hamamı, mutfakla hamam arasındaki tüm genişliği kaplayan tavan arası, hamam ve mutfacın ayrı ayrı açıldığı küçük bir iç avlusu vardı. Avlu bile odalarinki gibi desenli taşlarla, hem de en güzelleriyle döşeliydi.”²⁰³

“Eşyalar için yer arandığında, evin ne kadar büyük ve bizim ne kadar yoksul olduğumuz çıktı ortaya.

Elden düşme tahta bir masayla, dört sandalye aldı Sair Bey. Oysa beş kişiyiz. Büfeyi en büyük görüneceği bir yere yerleştirdi annem. İçinde tabak çanak değil, babamın kağıtları, resim gereçleri, pul koleksiyonu ve eski bir karagöz takımından artakalan parçalar duruyor yalnızca.”²⁰⁴

Mekânı ruhunu veren anları canlı tutan karakteri de tasvirlerde buluyoruz. Sahipleriyle birlikte mekânlarda ölüyordu. Artık anlatılan da sefalet değil ölüm oluyordu.

²⁰² Ayla Kutlu 2002’den Akt: H. Deniz Güven, s. 41.

²⁰³ Ayla Kutlu 2002’den Akt: H. Deniz Güven, s. 42.

²⁰⁴ Ayla Kutlu 2002’den Akt: H. Deniz Güven, s. 42.

“Çok yoksul oldukları yıllarda, kepenkleri menteşelerinden çıkarıp çıkarıp yakmıştı Sait Bey. Yıllardır silinmemiş camların ardından evin içi görünmüyor. Burnunu iyice cama dayadı. Ellerini gözlerinin iki yanına siper edip, dışardaki yakıcı güneşin gözlerini almamasını, gözlerinin karanlığa alışmasını bekledi. Ne göreceğini sanıyordu? Sonra, uçtaki odanın pencerelerinden birinde kırık bir cam buldu. Bu oda, eşyalarına biraz çekidüzen verdikten sonra, Nazmiye Hanım’ın misafir odası olarak kullandığı odaydı. Sait Bey öldüğünde, hatim duası bu odada okunmuştu. Akı çok, karası az taşlarının birbiri içinden geçmeli güzelim nakısı görünmüyor. Her yan, toz, moloz içinde. Çocuklar kırık camın arasından ellerine ne geçtiyse içeri atmışlar. Çürürken kurumuş elma ve portakallar, asma dalları, taşlar, bir kırık araba, plastikler... Duvarlara en son Alkan’ın vurduğu güneş sarısı badana, tozla kararmış; bu tozlara hiç ses etmemiş, sahipleri gitti diye hiçbir şeye aldırılmaz olmuş sanki, kendini bırakmış. Yıllar öncesini, yine böyle çocuklar taşları veya toplarıyla kırılan ve uzun süre yenisini taktıramadıkları kırık camları anımsadı. Camın kırık yerleri, gazete kâğıda sürdüğü, kül ve un karışımı, bol sulu yapıştırıcıyla onarışını... Aynı yapıştırıcıyı beze sürüp, sürekli olarak tüten soba borularını da onarırdı Nazmiye Hanım.”²⁰⁵

Yoksulluk; evlerin, sokakların, çocukların ve kadınların üzerinden tasvirlerle anlatılmıştır. Sınıf ayrımları bile mekân tasvirleriyle ayırt edilir. Savaşın bitiminde dahi derinden etkileyen yoksulluk devam etmiştir. Kitapta şu şekilde anlatılmıştır:

“*Savaş bitti ama biz savaştan kurtulamayacağız galiba. Çok zor durumdayız.*”

Ekmek bulamadığımız için üzüm leblebi yemekten daha yeni kurtulmuştuk. Babam da paslı paslı jiletlerle tıraş olduğu için durmadan yüzünü kesmekten, kestiği yerleri sürekli olarak yapıştırdığı sigara kâğıtlarıyla dolaşmaktan yeni kurtulmuştu.

*Amerikalıların bizi Ruslardan kurtarmak istemeleri çok iyiydi.*²⁰⁶

Ayla Kutlu’nun Yedinci Bayrak romanında da yine bir savaş dönemi ve bu savaştan nasibini almış halk ve savaşın sonucu olarak yoksulluk boy göstermektedir. Romanda savaş ve yaşananlar şu şekilde ifade edilir:

“Osmanlı, göçmekteydi. Rusya birleşip büyüdükçe batıya uzanmak, öte yandan Karadeniz üstünden sıcak denizlere inmek konusunda günden güne daha yoğun heves ve zorunluluk duyuyordu.

...Burada, Bosna vilayetinde Hırvat isyanlarına bir türlü kalıcı çözüm bulamayan devlet, Karadeniz’in doğusunda batısında kan gövdeyi götürürcesine savaşmakta ve ahali sürekli ölmekte, sağ kalanlar acılar çekmekteydi. Bu savaşların sonu ne olacaktı? Eskiden devlet güvenceydi, şimdi onun nesine güvenebilirlerdi? Yıllarca kaçak yaşamış, neredeyse

²⁰⁵ Ayla Kutlu 2002’den Akt: H. Deniz Güven, s. 42-43.

²⁰⁶ Ayla Kutlu, s. 15.

tüm mülk-ü İslamı dolaşmış, devletin ve halkın durumunu; yoksulluğunu ve geriliğini görmüş, yaşamıştı."²⁰⁷

Yedinci Bayrak romanındaki kadın karakterlerden olan Hasret bu zorluklar içinde savaştan habersizken bir an da kendini bu durumların içinde bulur. Hem savaşın getirdiği yoksulluk hem de hastalıkların ardından gelen yoksulluk herkese zor geldiği kadar Hasret'e de zor gelir. Zorlukla beraber Hasret'in içindeki korkuyu da tetikler. Ömrü bu durumlar içinde geçen Hasret yaşlandığında bunun verdiği yorgunluğu üzerinde hisseder.

Hasret'in kuşağı bütün bir ömrü düşmanların arasında geçirmek gibi bir talihsizliği yaşamak durumunda bırakılmıştır. Altmışını geçen Hasret, yaşlı ve yorgun bir kadındır artık. "En büyük felaketlerin yaşandığı bu çağda doğacak ne vardı, diye sorsa da kendi kendine... Yaşlılığı aklına, bedenine ve davranışlarına uydurmuştu."²⁰⁸ Üsküp'ün kurtarıldığı haberi, acılı günlerinde sanki Ali Sabir ölmemiş gibi sevindirir Hasret'i fakat bu haber doğru değildir. "Meğer hayata hükmetmek diye bir şey yokmuş. Hayallerin çoğu bir rüya gibi, kendi doğdukları yerlerde kalır, hayat kendi bildiği yoldan akarmış."²⁰⁹

Selanik'te kolera salgını başlar. Hasret 'evlerden uzak olsun' diye bildiği bütün duaları okur fakat salgın onları da bulur. Arif hastalığa yakalanır, kısa zamanda ölür. Çok geçmeden annesi Arife de hastalanarak ölür. Hasret ve oğlu Alemdar için bu yıllar oldukça zor yıllardır. Yoksuldurlar, "yoksulluğun derinliği vardır". "Dışarıdan bakan göz onun enini boyunu görür yalnızca. Asıl olan onun derinliğidir. Bir meci diye büyüklüğünde kalmış sabun parçasını bile hane halkına kullanılmayıp, gelebilir olduğu düşünülen konuğa saklamak yoksulluk demektir."²¹⁰ İşte bu belirtiler yoksulluk demektir.

Kadın yoksulluğunu anlamak için genel yoksulluğa göre belirleyici özelliklerini ortaya koymak gerekir. Buvinic'e (1998) göre kadın yoksulluğunun iki belirleyici özelliği bulunmaktadır: kadınların işgücü piyasasındaki konumu ve eğitim imkânlarından yararlanma durumu. İş piyasasında kadınların ikincil konumda olduklarını gösteren pek çok veri mevcuttur: işgücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağladığında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı sektörde çalışma, fason çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde, (özellikle kırsal alanlarda), söz sahibi olmama-gelirden yoksulluk vb. gibi göstergeler bu farklılıkları belirlemektedir.²¹¹

Yukarıda kadının eğitimi bölümünde söz edildiği gibi kadınların eğitimsizliği, iş gücünün ve konumunun erkeklerden aşağıda olması onların yoksulluktan daha çok etkilenmelerine ve zor süreçlerden geçmelerine neden olmuştur.

²⁰⁷ Ayla Kutlu, s. 49-50.

²⁰⁸ Ayla Kutlu 2017'den Akt: Mesut Tektaş, "Balkanlarda Yaşanan Trajedi: Yedinci Bayrak Urumeli'den İzmir'e", Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (2018), s. 127.

²⁰⁹ Ayla Kutlu 2017'den Akt: Mesut Tektaş, s. 127.

²¹⁰ Ayla Kutlu 2017'den Akt: Mesut Tektaş, s. 127.

²¹¹ Ülker Şener, s. 55.

3.3. Eril Düzene Başkaldıran Kadın

Başkaldırı sözcüğü, “1. Herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma, isyan. 2. Bir düzene veya emre boyun eğmeme, uymama, itaat etmeme.”²¹² demektir. Albert Camus, başkaldıran insanı “Hayır diyen biri.”²¹³ olarak tanımlar. Bu bağlamda “başkaldırı” kendisine uygulanan yaptırımlara “hayır” diyen birey veya kitlenin bilinçli eylemlerine işaret eder. Zira burada kast edilen “hayır” sorgulama ve analiz süreçlerini içermektedir. Kendi benliğinin, kişiliğinin farkına varan, haksızlığa uğradığını idrak eden ve başka çözümler üretebileceğini gören birey/kitle başkaldırır. “Örneğin, “fazla uzadı bu iş”, “buraya kadar evet, buradan ilerisine hayır”, “çok ileri gidiyorsunuz” ya da “geçemeyeceğiniz bir sınır vardır” anlamına gelir. Kısacası, bir sınırın varlığını kesinler bu hayır. Başkaldırmışın “ötekinin fazlaya kaçtığı”, hakkını bir başka hakkın kendisine karşı çıktığı, kendisini sınırladığı bir çizginin ötesine taşıdığı duygusunda da aynı sınır düşüncesini buluruz. Böylece, başkaldırı edimi hem katlanılmaz bulunan bir haksızlığın kesinlikle yadsınmasına, hem de bulanık bir hak inancına, daha doğrusu başkaldırmışın “...yapmaya hakkı olduğu” izlenimine dayanır. Herhangi bir biçimde, herhangi bir yerde bizim de haklı olduğumuz duygusu uyanmadıkça başkaldırı olmaz.”²¹⁴

Başkaldırı; haklarının farkında olan, bilinçli bireyin davranışıdır. Ancak bunun her zaman ahlaki normlara uygun, doğru sebep ve yöntemlerle yapıldığı iddia edilemez. Zira başkaldırının içerdiği gerçekler ve değerler de çağdan çağa ve toplumdan topluma değişir.²¹⁵

Ayla Kutlu’nun, üzerindeki erkek egemenliğine başkaldıran kadın kahramanlardan biri de Emir Bey’in Kızları (1998) romanında karşımıza çıkar. Gülhayat Hanım’ın kızı Hüsrâ, o ailede baba otoritesine karşı çıkan ilk kadın. Emir Bey, Hüsrâ’nın Enver Bey’le evlenmesine karşı çıkınca “Canını alırsınız baba. Onurunu kırar, iki büklüm bırakırsınız. Yapayalnızlık, konuşmama, tepki göstermeme kısılcında tutarsınız. Bunları yaparsınız Emir Bey. Ama bana nasıl engel olacaksınız? İsterseniz yerden göğe kadar haklı olun. İsterseniz hayatım bedbahtlığa yazılmış olsun... Ondan vazgeçmeyeceğim. Onunla hemen evleneceğim. Sizi kıracağım. Burnunuzu sürteceğim... Adil Emir Batubeg. Efendimiz!...”²¹⁶ diyerek itirazını da yüksek perdeden dile getirir. Muttalip’e âşıkken Emir Bey’le evlendirilen Gülhayat Hanım’la benzer bir kaderi paylaşmak yerine yaşamı üzerinde kendi söz sahibi olur. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü asistanlarından Kaya ile tanışmasından sonra ise cinsel arzularının farkına varmaya başlar. Kaya ile yakınlaşmaları, aynı zamanda, yaşamında Enver Bey’in artık önemli bir yeri olmadığını fark etmesine neden olur. Hüsrâ ile Kaya’nın cinsel birlikteliklerinde erkek etken, kadın edilgen konumda değildir. Kadın da arzularını dışa vurur. Cinsel birlikteliklerinin anlatıldığı bölümde erkeğin sahip olan, kadının sahip olunan konumda olduğu ataerkil kodlar sorgulanır:

²¹² Büyük Türkçe Sözlük 2013’ten Akt: Hande Balkız, , s. 8.

²¹³ Albert Camus 2009’dan Akt: Hande Balkız, s. 8.

²¹⁴ Albert Camus 2009’dan Akt: Hande Balkız, s. 8.

²¹⁵ Hande Balkız, s. 8.

²¹⁶ Ayla Kutlu 1999’dan Akt: Baran Barış, s. 52.

Niye erkekler kadını almaktan söz ediyorlar? Yüceltiyor mu bu onları? Ne önemi var sevginin olduğu yerde, almanın yahut vermenin?²¹⁷

İlk birlikteliklerinin ardından aralarında geçen konuşmada erkeğin etken konumda olduğu cinselliğin yanı sıra bekâret tabusunun da alaşağı edildiği görülmektedir. Kaya, kadına bekâret üzerinden değer biçen ataerkil kodları yeniden üretmeyen bir erkek olarak karşımıza çıkar:

Hüsra fısıldıyor:

“Sana çok değerli bir armağan verdiğimi biliyor musun?”

“Kızlığınsa bu armağan, hayır bilmiyorum. İçtenliğinse... Evet, teşekkür ederim.”

*“Ben de.”*²¹⁸

Hüsra, yaşamı, bedeni ve cinselliği üzerindeki yetkiyi eline almak için mücadele eder.²¹⁹

Romanda öksüz, eğitimsiz, korunmasız köy kızı Gülhayat onurlu ve dikbaşlıdır; uyumsuzdur. Başkaldırları hüsrarla sonlanır. Sevdiğinden ayırmışlardır onu, zorla Emir Bey’e vermişlerdir. Kabullenemez. Nevnihal, “Kaç-göç yaşamamış” bir “genç kızlığın rahatlığını ve neşesi”ni²²⁰ tanıyan bir annenin, Giritli Yeşil Hanım’ın ve yavrusuna düşkün bir babanın kızıdır. Dönemin kadınlarına göre eğitilmiştir. Bir ucuyla mücadelecisi Halide Edib’e, öbür ucuyla Osmanlı feministlerine uzanan bir kentli kadınlar kuşağındandır. Ülkenin işgaline kabullenemez.²²¹

Ayla Kutlu’nun romanlarında başkaldıran pek çok kadın vardır bunlardan yukarıdaki bölümlerde de söz edilmiştir. “Cadı Ağacı” romanında Nilüfer, “Asi...Asi” romanında Eşref Hanım, Verda ve Beylan, “Bir Göçmen Kuştı O” romanı ve romanın devamı niteliğindeki “Emir Bey’in Kızları” romanında Nevnihal, Leyla ve Hüsra, “Ateş Üstünde Yürümek” romanında Gülizar, Sühendan ve Rezzan, “Islak Güneş” romanında Zehra Teyze, “Yedinci Bayrak” romanında Hasret, “Hoşça Kal Umut” romanında Algüz, “Kaçış” romanında ise Ayhan ataerkil düzende kendi yerini almış, kendi sınırları olan ataerkil düzene başkaldıran kadınlardır. Kadınlar bu başkaldırmayı seçtiği tercihlerle, gitmek istedikleri yolla, değişimleriyle topluma sunmuşlardır.

3.3.1. Değişim Sürecinde Kadın

Değişim, toplumun yapısında etkisini gösterdiği kadar insan yapısında da etkili olmuştur. İnsanlara yeni imkânlar sağlayan değişim, insanın ilerlemesinde rol oynar.

²¹⁷ Ayla Kutlu 1999’dan Akt: Baran Barış, s. 52.

²¹⁸ Ayla Kutlu 1999’dan Akt: Baran Barış, s. 53.

²¹⁹ Baran Barış, s. 53.

²²⁰ Ayla Kutlu, s. 278.

²²¹ Ayla Kutlu, s. 395-396.

“Teknolojideki gelişmelerle, kadınların toplumsal rolleri, aile içi ve dışı ilişkileri, kararlara katılımları ve evlilik örüntüleri değişse de, kadınlar, erkeklere oranla kalkınmanın getirdiği kazanımlardan daha az yararlanmaktadır.”²²²

Değişim sürecinde aile yapısında hareketlilik görülür. “Toplumsal yapıdaki değişimlerden etkilenen aile yapısı geçiş sürecinde hem geleneksel ailenin özelliklerini taşımakta hem de çekirdek aileye uyum sürecini yaşamaktadır.”²²³ Kadınlar ailenin devamı için çalışma hayatına katılmıştır. “Değişim toplumsal ve ekonomik koşullarla birlikte kadınlardan ve erkeklerden beklentilerinin değişmesi sonucu sosyal psikoloji içinde cinsiyet rolünden kaynaklanan başka çalışma alanlarının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu çalışma alanlarından biri de kadının çalışma hayatına girmesiyle ortaya çıkmıştır.”²²⁴ Çalışmak için istekli olan kadınlar, emeklerinin madden karşılık bulamamasıyla düşük ücretli işlerde çalışmaya başlamıştır. Ev dışında hizmetçilik, çocuk bakıcılığı gibi alanlara yönelmek zorunda kalmışlardır. Büyük bir beklentiyle herkesin hayalini kurduğu büyük şehirler, eskisi gibi olanak sunmamıştır. Geçim sıkıntısı artmış, kadınlar çalışma alanlarında daha fazla görülmüştür. Çalışan kadınların aile içindeki sorumluluklarını ihmal etme kaygısı, iş hayatını etkiler. “İş hayatında başarılı olmasına rağmen, aile yaşamında başarısız görülen kadın tümüyle başarısız olarak kabul edilmektedir. İdeal kadın, toplumumuzda hem iş hayatını hem de aile hayatını birlikte yürütebilen kadındır. Bu da doğal olarak kadınların iş yaşamındaki başarısını kısıtlamaktadır.”²²⁵

Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* romanındaki çalışan, güçlü kadın Nilüfer’in değişimine sıkça rastlanır. Yukarıdaki bölümlerde Nilüfer’den söz edildiği gibi işi ve ailesi arasında kalır hatta eşi ve annesi, çocuğunu, ailesini işinden dolayı ihmal ettiği için Nilüfer’e sitem ederler. Kadının çalışma hayatında ve çalışma saatlerindeki değişimlerin yanında ataerkil toplumun kadına koyduğu sınırların dışına çıkması da kadın için bir başka değişimdir.

Tahsin, bir kadının bir erkeğin cinselliği üzerinde egemenlik kurmasını, erkeğin bedenini sahip olunan bir nesneye indirgemesini kabullenmez; çünkü ataerkil sistemde kadınla erkek arasındaki cinsellikte taraflara verilen etken/edilgen rolleri, Nilüfer’in kurduğu ilişkilerde değişmeye başlar. Bu değişim, erkeğin iktidarını sarstığı, hatta ortadan kaldırdığı için Tahsin, Nilüfer’i sözlü şiddet uygulayarak değersizleştirmeye, adeta ataerkil sistemde kadından beklenen konuma geri döndürmeye uğraşır. Tahsin’in Nilüfer’le kavga ettiği sırada söyledikleri, onun ele geçirilemez olmasından duyduğu rahatsızlığı da gözler önüne serer:

“Amipe benziyorsun. Önüne çıkan her şeyi yutuyorsun. Parçalara bölüyorsun kendini. Yeni parçalar da önüne gelen şeyleri yutuyor. Ama sen artmıyorsun. Bin parçasın, hiçbiri bir arada değil. Boyuna dağılıyor, yayılıyor, özünden uzaklaşıyorsun. Gerçekte, özün var mı senin bir yoğunluk oluşur mu sende, bilmiyorum. Yazık sana. Acıyorum ama, acınmaya değer

²²² Kaypak 2010’dan Akt: Neşe Uca, s. 20.

²²³ Özdemir 2009’dan Akt: Neşe Uca, s. 20.

²²⁴ Çıtak 2008’den Akt: Neşe Uca, s. 20.

²²⁵ Çaha 2014’ten Akt: Neşe Uca, s. 21.

yanın var mı, bundan kuşkuluyum. Sen hep böyle miydin, yoksa sonradan mı değiştin, onu da bilmiyorum. Hep böyle idiyisen, nasıl saklayabildin kendini? Senin varlığın bile kuşku verici, kaypak, ele geçmez bir şey sanki.”²²⁶

Kadının cinsellikte erkekle eşit konumda olması erkek tarafından kabul edilmezken ataerkil normların belirlediği sınırlara göre arzularını ortaya koyma olanağı bulan kadın da kendisini sorgulamaya gerek duyar.²²⁷

Kadının değişimini kabul edemeyen erkek kadının üstüne gitmeye başlar ve ağır sözler söyleyerek onu değersizleştirmeye çalışır. Özünden vazgeçtin der ama kadının özünü bulabileceği aklına gelmez. Kadının kendi için yaptığı değişimi kabul edemeyen erkek onun koyduğu sınırlarda yaşamaya devam eden kadını görmek ister. Nilüfer’in acılara göğüs geren yanı yani o büyük değişimi çocuğunu kaybettikten sonra olmuştur. Romanda kötü bir rüyadan uyanır ve o rüyasında da kendi çocuğunu kaybettiği an gibi bir çocuğun aşağı düşüp kemiklerinin kırıldığını görür öyle uyanır. Kitapta o bölüm şöyle ifade edilir:

“Avazı çıktığı kadar bağırdığını sandı Nilüfer.

Gerçekte o sabah da bağırılmamıştı, daha sonra da, hiçbir zaman...

Uyandı, uyandığına sevindi. Acıyı yenen yaşamın gücü, acının en yoğun anında bile varlığını duyuruyordu. Nilüfer, bu gücü çok kötü günlerinde algılamıştı. Bir şeyleri yendiye, acılarını ve başkalarının acılarını o güne kadar büyütmemeyi öğrendiyse, nedeni, bunu görmesindendi. İnsanın yaşam sürecinde, hiçbir koşulda içi tümenden kararmıyordu. Işıklı nokta hep vardı: Bir embriyon gibi...”²²⁸

Yaşadığı acılarını üstüne Tahsin, Nilüfer’deki değişimi şu şekilde açıklar:

“Nilüfer, sen benim yıllar önce tanıdığım o sevimli, insancıl kızdan çok farklısın. Canöz’le nişanlıyken ikide bir hiç yoktan çıkardığımız kavgalarda bizi barıştıran o tatlı kız mısın sen? Buna kim inanır? Senden, seni ilk tanıdığım günlerdeki Nilüfer’in inceliğini beklemiştim buraya gelirken. Seni çağırırken evlenebileceğimizi düşünmüştüm. Bunu anlamamış olamazsın. İkimizin de, yaşamlarımızdaki tüm yanlışlara karşın, hele senin pespaye ilişkilerine karşın, özünde var olan ama nicedir saklar olduğun o iyi yanı ortaya çıkaracağımı sanmıştım. Sende iyi bir şey yok. Kalmamış. Beni yalnızca bir erkek hayvan olarak gören doyumsuz kadını sevmedim ben, sevemem. Böylesi bir ilişkiyi aklımdan bile geçiremem. Sen, beni bile, yani kaç yıllık dostun, belki de tek dostun olan beni bile gücü emilip posası atılacak bir beslenme aracı olarak görebiliyorsun.”²²⁹

²²⁶ Ayla Kutlu 1999’dan Akt: Baran Barış, s. 45.

²²⁷ Baran Barış, s. 45.

²²⁸ Ayla Kutlu, s. 76.

²²⁹ Ayla Kutlu, s. 186-187.

Nilüfer'in eskisi gibi ataerkil topluma uygun bir kadın olmasını bekleyen Tahsin, karşısında bambaşka bir kadın görür. Nilüfer, âşık olduğu adamın ölümü, kızının ölümü, çevresindeki ataerkil yapıya sahip insanların kadının mesleğini dahi eleştiren bakışı ve sözleri ile değişime uğramıştır. Onda yalnızlığa sebep olan bu etkenler onu değiştirir. Bu acılar karşısında artık hiçbir şeyi takmayan hayatta düşünmeden sadece zevki için yaşayan bir kadına dönüşmüştür. Tahsin'in de dediği gibi aslında Nilüfer'de gördüğü şey cinsiyet rollerindeki değişmedir. Kadın erkek kadar cinselliğe önem vermeye ve erkek gibi vahşileşmeye başlamıştır. Önceki bölümlerde söz edildiği gibi mesleğinden ötürü Nilüfer'e "Kasap Nilüfer" deyip duranlara karşı evet nasıl görüyorsanız o diyerek artık kendini üzmemekten, bu zihniyetteki topluma açıklamaktan yorulmuştur. Böylece değişimi seçmiştir. Bir kabullenışten ziyade daha rahat bir kadın olmuştur.

*"Dünyada hep başka kadınlar vardı. Onlar, başka erkeklerden çoktular nedense. Araya giren kadınlar, felaket getiren kadınlar, bencil kadınlar, sorumsuz kadınlar, hafif kadınlar, küçük kadınlar... Bunların hepsi olmuştu Nilüfer. On beş gün önce bir başka kadın olmuştu. Yaşamayı yok eden bir kadın: Kasap Nilüfer. Bir tür araç. Başka insanların istemedikleri şeyi korkusuzca yok eden, aldığı parayla sevinen bir araç. Darağacının ip çeken çingenesinin başka türü."*²³⁰

Romanın başlangıcında anlatılan Nilüfer kendi yaşam hikâyesinin sonundaki kadın olarak karşımıza çıkmış, kendini içkiye vermiş, yıllar boyunca kendi içindeki farklı kadınları tanımış, değişmiş bir kadın olarak okuyucuya sunulmuştur. Nilüfer kendi yansımasına baktığında "inanabileceği tüm şeylerden yoksun... bir tuvalette aynanın karşısına yığılmış, ölümü düşünen, ölümü gerçekten mi, yoksa kötü sarhoşluğunun etkisiyle mi istediğini ayırt edemeyen bir kadın"²³¹ olduğunu fark etmiş, kendisinin bile tanıyamadığı, ölmek isteyip de buna cesaret edemeyen bir kadına dönüşmüştür.

Olay örgüsü içerisinde yaşadıklarından dolayı değişim geçirmek durumunda kalmış bir karakter olarak betimlenen Nilüfer, ailesi ve arkadaşları tarafından yalnız ve sevgisiz bırakılmış, değer görmemiş, içinde bulunduğu toplumun değerlerine 'uymadığı' için dışlanmış ve etiketlenmiş, bu nedenle yaşamını sona erdirme düşüncesine sürüklenmiştir. Bu anlamda Nilüfer, birden fazla yüze sahip bir kadın, içinde farklı kadın tipleri barındıran ve yaşadıkları sonucunda onları birer birer dışarı çıkarmak zorunda kalan bir karakter olarak sunulmuştur.²³²

Ayla Kutlu'nun romanı Bir Göçmen Kuştı O ve devam romanı Emir Bey'in Kızları romanında da Nevnihal'in değişimlerini görürüz. Nevnihal romanda dönem dönem farklı ruh hallerine girer ve bu onda değişimlere vesile olur. Bir Göçmen Kuştı O romanında Emir Bey'in ölmesi ile iki kadın-iki anne Nevnihal ve Gülhayat çocukları ile baş başa kalır. Gülhayat'ın kızı Hüsrâ ile Nevnihal'in arasında şu konuşma geçer:

²³⁰ Ayla Kutlu, s. 201.

²³¹ Ayla Kutlu 1999'dan Akt: Damla Nur Meral, s. 6-7.

²³² Damla Nur Meral, s. 6-7.

“Hüsra, gözlerini kısıyor, hınçla;

“Onursuz...” diyor.

“Onursuz... Bana diyorsun değil mi kızım? Ben iki kez onurlu davrandığımı sandım. Meğer kibirmiş içimde taşıdığım. Çiğmişim. Piştik Elhamdülillah...”²³³

Yazarın Nevnihal Hanım’ın yaşamı paralelinde verdiği Cumhuriyet tarihimize karşılık, onunla aynı yaşlarda olan Gülhayat Hanım’ın yaşamında ev dışı dünyanın hiçbir izi yer almaz. Evden ilk kaçışında Urfa’nın işgal altında olduğu birkaç cümleyle dolaylı olarak hissettirilir: “Kaçıyor. Paylaşılmış şehirde, tutulmuş sokaklarda, kin ve düşmanlık kol gezerken. Nereye?”²³⁴ İki roman boyunca Nevnihal Hanım’ın hayatının çeşitli evrelerine ve değişimine tanık olunurken Gülhayat Hanım neredeyse hep aynı yaşlardaymış gibi anlatılır; çünkü onda Anadolu kadınının yaşından önce olgunlaşan, çabuk ihtiyarlayan hali vardır. Nitekim Emir Bey öldüğünde Gülhayat Hanım kırk beş yaşındadır ama buna Nevnihal Hanım bile inanamaz. Çünkü Gülhayat Hanım, elinden aşkı ve özgürlüğü alındığı anda ihtiyarlamaya başlamış; evden kaçışlarının ezik dönüşlerinde giderek çökmüş ve içine çekilmiştir. İkinci dönüşünden itibaren de yaşlı bir kadın gibi yaşamaya başlamıştır evde.²³⁵

Hayatın çeşitli evrelerini yaşayan ve yaşayamayan iki kadın karşımıza çıkar. Nevnihal 97 yaşında, hayatının büyük bir değişimi olan evliliğini şöyle anlatır:

“Doksan yedi yıl... Kolay geçmedi. Bir kömürcü kızyıdım. Çiçek başı koklayacak halimiz yoktu. Günün birinde, şans Nevnihal’e güldü dediler. Urfalı bir ağaya varıyordum. O günlerde kendimi başkaldırının gözüyle görmüş olabilirim.”²³⁶

Emir Bey’in oğlu Mahmut’un eşi Filiz’in değişimine bakacak olursak:

Romanın sonlarında Mahmut’un ölümünün ardından Filiz’in yaşadığı büyük değişime de değinilir. Bu kez yaşlı Nevnihal Hanım’ın gözlemleriyle anlatılan Filiz, kendini bulmuş, özgür, yepyeni bir kadındır:

Filiz akla yelken etmiş o günlerde. Zengin ve dizi dibinde bir koca arıyor.

Bunu söylüyor da. Bütün ar perdeleri yırtılmış.

Buldu. (...) Pasaklı, mağmun, güneşi ışksız Filiz gitti. Işdı, güzelleşti.

(...)

Emlakçı Filiz Hanım, daha bizim kadınlarımızın aklına böyle işler düşmemişken, Avrupa dergili, pahalı giysiler giyinmiş yardımcı elemanlı, hafif kokulu, fısıltı gibi çalışan

²³³ Ayla Kutlu, s. 231.

²³⁴ Ayla Kutlu 2000’den Akt: G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 99.

²³⁵ G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 99.

²³⁶ Ayla Kutlu, s. 261-262.

alet edevatlı bir yer tuttu deniz üstünde. Müthiş sükseli, pahacı, yükseklerde dolaşır bir hanımefendi oldu. (...) Filiz Hanım İstanbul'a geldiklerinde her yanı tuhaf hediyelerle doldurur. Kristaller, kokular, tütünler...²³⁷

Amerikan ve Avrupa özentisi yeni bir yaşam biçiminin simgesine dönüşen Filiz, bu haliyle Türkiye'de 1950 sonrasında yaşanan hızlı değişimlerin düşünülmesini, romanın tarihsel çizgisindeki akışın ilerlemesini sağlar.²³⁸ Romandaki tarihi geçişler kadınlar üzerinden verilmiştir ve Müyesser'de de farklı bir değişim görülür.

Tarihsel geçiş dönemlerini yansıtan kadınlar, romanlardaki belirli değişimlerin yansıtıcısı gibidirler. Osmanlı'nın yıkılışını, işgal günlerini, halkın mitinglerle gösterdiği tepkileri, Kurtuluş mücadelesini temsil eden Müyesser, Bir Göçmen Kuştu O'nun hemen başlarında yer alan kadınlardandır. Nevnihal'in öğretmen okulundan en yakın arkadaşı olan Müyesser, gerek eşini cepheye gönderişiyle gerek Halide Edip'ten ilhamla kızına Halide adını verişiyile, Milli Mücadele'nin kazanılmasına heyecanla ve fedakârlıkla destek veren aydın ve genç Türk kadınlarının bir örneğidir.²³⁹

Ayla Kutlu'nun Asi...Asi romanında da Eşref Kadın'ın değişimini görürüz. Romanda Eşref Kadın'ın karakterindeki en büyük değişim oğullarının doğması ile yani annelik duygusunu tatması ile görülmüştür. Taparcasına seveceği oğullarının dünyaya gelişinden sonra Eşref Kadın, eşi Ömer Azmi Efendi'ye "avratla erin yapılarının farklı olduğunu, gönlünün erden vazgeçtiğini, artık odalarının ayrılması gerektiğini, ancak bu durumun onunla ilgili değil de kadınlığının uzun süre beklemiş olmasından dolayı kurduğunu"²⁴⁰ belirtmiştir. Bu durum, anne olmuş ve yaşı ilerlemiş kadınların cinselliğe karşı ilgilerinin azalmasına örnek oluşturmaktadır. Çünkü Eşref Kadın, "kırkına basmış ve kendini hayır işlerine vakfetmeyi seçmiş olan bir kadının buna hakkı olduğunu"²⁴¹ düşünmüştür.²⁴²

Asi...Asi romanındaki bir diğer kadın karakter Beylan'ın değişimi ise onun açısından olumsuz sonuçlanmıştır. Romanda em önemli kadın karakterlerden biri olan Beylan, eğitilmiş, modern, hayat dolu bir genç kadinken kendisini cinsel bir nesne olarak gören bir erkek nedeniyle gururu kırılmış, hakarete uğramış bir kadın olarak sunulmuştur. Bu durum, Beylan'ın güçlü, bağımsız ve kendine güvenen bir kadından psikolojik sorunları olan, aşağılanmış bir kadına dönüşmesine erkek egemen toplumun kadın bedenini cinsellikle özdeşleştirmesinin önemli rol oynadığını göstermektedir.²⁴³

Bir diğer kadın karakter önceki bölümlerde de söz edildiği gibi çocuk yaşta evlendirilen Ganime'dir. Ganime'nin çocukluktan kadınlığa geçişi, kadın bedeninin geçirdiği

²³⁷ Ayla Kutlu 1999'dan Akt: G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 110-111.

²³⁸ G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 111.

²³⁹ G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 114.

²⁴⁰ Ayla Kutlu 210'dan Akt: Damla Nur Meral, s. 45.

²⁴¹ Ayla Kutlu 2010'dan Akt: Damla Nur Meral, s. 45.

²⁴² Damla Nur Meral, s. 45.

²⁴³ Damla Nur Meral, s. 64.

değişimlerle birlikte erkeğin gözünde cinsellik sembolüne nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Ergenlik dönemiyle birlikte kadın bedeninde görülen değişim kadını erkek bakış açısından cinsel anlamda çekici, heyecan uyandırıcı ve haz verici bir cinsel nesneye dönüştürmektedir.²⁴⁴

Ayla Kutlu romanlarında birey merkeze alınarak onun ruhsal değişimi, toplum içinde yer alırken geçirmek durumunda kaldığı değişim, kadının cinsel açıdan geçirdiği değişim görülür.

Ayla Kutlu'nun Kaçış romanında da karşımıza bir başka kadın karakter Ayhan çıkar. Ayhan ve Üstün'ün yaşadığı duygusal bağdan ortaya çıkan onlara sirayet eden değişimler mevcuttur. İçe dönük bir anlayışın benimsendiği modernist romanda bireyin öne çıkmasıyla ilgi, kişiler/karakterler üzerine yoğunlaşmış, özellikle başkişinin değişim süreci, duygusal serüveni, psikolojik durumları ve karmaşık halleri sebep sonuç ilişkisi ele alınmıştır.²⁴⁵

Genç kadın(Ayhan), çok sevdiği, uğruna Cahit'i terk ettiği Üstün'e bile şüphe ile bakmakta ve geçmişte onunla yaşadıklarından dolayı sözlerinin doğruluğunu sorgulamaktadır. Sevdiği adamın doğruyu söyleyip söylemediğini kendine –belki de iç sesine- sorarak bir çıkış yolu arar. Ancak Ayhan, çoğu zaman bu sorgulamayı yaparken kendisinin farkında bile değildir. Belirsiz duygularla yaşamın ortasında savrulmakta ve hisleri yüzünden artık hata yapmaktan korkmaktadır. Belirsizlikler içinde bir hayatı sürdürmenin, birini sevmenin anlamsızlığı içinde kaybolur. Sevdiği adamın kendisini neden terk ettiğini, sevmediği bir adamla neden evlendiğini bu sorgulamalarla anlamaya çalışır. Bu sorgulamalar roman kişilerinin öğrenme ve belirsizlikleri ortadan kaldırma arzularını, geçmiş yaşantılarını ve kendilerini bulmaya çalışır. Çoğu zaman kendileri de sordukları soruların cevabını tam olarak bilmezler. Bu belirsizlik hali onların kendilerini daha fazla sorgulamasına neden olur.

Karakterlerin korku ve şüphe çevresinde yaptıkları bu sorgulamalar, modern bireyin yaşadığı belirsizliği, karmaşayı ve kırılmayı göstermesi açısından önemlidir. Roman özellikle aydın ve eğitilmiş denebilecek kişileri sürekli olarak bunalım ve psikolojik değişim içinde görünürler. Çoğu kez istekleri gerçekleşmeyince hayal kırıklığı yaşarlar. Bu hayal kırıklıkları, kendilerini zamanla toplumdan ve çevrelerinden soyutlamalarına sebep olur. Kendilik bilinçlerini yitiren karakterlerin benliklerinde onulmaz yaralar açılır.²⁴⁶

Toplumun yarısını oluşturan kadınlardır, kadının geri kalması toplumun da her alanda gerilemesine sebep olmaktadır. Toplumda meydana gelen her değişim önce kadını sonra toplumu etkiler. “Kadının toplumdaki yeri aslında toplumsal çalkantıların ya da değişimlerin

²⁴⁴ Damla Nur Meral, s. 70.

²⁴⁵ Yaşar Şimşek, s. 220.

²⁴⁶ Yaşar Şimşek, s. 232.

en çok hissedildiği alandır. Toplumsal ve ekonomik değişimler kadınların toplumsal kimliklerinde büyük ölçüde gözlemlenebilmektedir.”²⁴⁷

3.3.2. Kadınların Giyim Kuşamı

Kadın, dışarıdan bakan gözlerin, kılık kıyafeti ile kişiliğini birbirinden ayırmadığının farkındadır. Giyim kuşamına göre yargılanmakta, değer görmekte ve arzulanmaktadır. Dolayısıyla bedeni de yeterlilikleri kadar belirlenen ve idealize edilen ölçüleri karşılayabilmektedir.²⁴⁸

Cumhuriyet döneminde çalışan kadınlar, daha çok üniforma tarzında kıyafetler giymektedir. Kadınsı hatlarının görünmediği kıyafetlerdir bunlar. Kadınların kamusal alanı kullanımlarının birer ön şartı olarak gelişen, giyim tarzları birçok yönden modern kadın giyiminden ayrılmaktadır. Günümüzde ise, moda üzerinden görsellik kazanmaktadırlar. Bu bağlamda çalışan kadınlar, hem ekonomik özgürlükleri olması hem de toplumda zevk ve beğeni etkileşimine daha fazla maruz kaldıklarından bedenlerinin görünürlüğü Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışan kadınlara göre farklılaşmış ve daha değer kazanmıştır.

Böylece kadınların sosyal hayatta var olmalarının yazılı olmayan bir takım yeni normlar üzerinden biçimlendirildiği düşünüldüğünde, kadınlar kamusal alanı kullanırken bu kurallara uymak durumundadırlar. Böylece kadın bedeni, yaptırımı olmayan normlar üzerinde görselleştirilmekte ve bu görselliğin bir değeri olmaktadır.²⁴⁹

Gözetlenenin görülmediği sosyal toplumda kadın bedeni gözlere ve bakışlara hitap eden bir görsellik kazanmaktadır. Buna bağlı olarak kadın, bedeninin beklenen ideal ölçülere sığdırmak, iyi giyinmek ve güzel/bakımlı bir yüze sahip olmak için bir çaba içerisine girmesi de birçok açıdan meşrulaşmaktadır. Bedenlerin bir değerinin olması ve bunun sürdürülebilir kılınması adına, kozmetik sanayinin devasa boyutlarda üretimi üzerinden tüketime sunulmaktadır.²⁵⁰

Kadın dışarıdan bakan gözlerin, kılık kıyafeti ile kişiliğini ve yeteneklerini birbirinden ayırmadığını bilmektedir. Giyim tarzına göre yargılanmakta, sayılmakta ve arzulanmaktadır. Tüm bunların etkisini görmezden gelerek sosyal yaşamını inşa etmesi mümkün değildir.²⁵¹

Ayla Kutlu'nun “Bir Göçmen Kuştu O” ve devam romanı olan “Emir Bey'in Kızları” romanında kadınların giyim kuşamı yaşadıkları döneme ve ortama göre farklılıklar gösterir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla kadınların giyimi de değişir. Önceki bölümlerde söz edildiği

²⁴⁷ Pişkin 2008'den Akt: Neşe Uca, s. 20.

²⁴⁸ Beauvoir 1986'dan Akt: Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 13.

²⁴⁹ Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 13.

²⁵⁰ Okumuş 2009'dan Akt: Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 13.

²⁵¹ Beauvoir 1986'dan Akt: Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 14.

gibi romanda Nevnihal batıyı, Gülhayat doğuyu temsil etmektedir. Bu durum iki kadının giyimine de yansımıştır.

Babasının ölümüyle ilk kez acıyı yaşayan Nevnihal, zaferin kazanılmasına yakın annesi Yeşil Hanım'la birlikte, Emir Bey'in yanına Ankara'ya gider. Bu, Nevnihal'in yaşamındaki ikinci evrenin başlangıcıdır. İstanbul'un renkli, nispeten rahat ve açık yaşamından sonra bozkırın ortasındaki Ankara'nın yoksul ve zorlu yaşam koşulları Nevnihal'i şaşırtsa da, o artık –genç kızlık dönemine oranla daha dirençli bir genç kadındır. Ankara'daki ilk günleri, Nevnihal'in ne kadar farklı bir şehirle karşı karşıya olduğunu ona açıkça gösterir:²⁵²

*“Ankara'nın dar, tozlu çakır çukur yollarında iki kadın, buraya uymak için diktirdikleri kalın çarşaflar ve peçeler içinde zırl zırl terleyerek bir yerlere gidiyorlar. İlk geldikleri günlerde Emir Bey Nevnihal'i yüzünü gösteren ince peçeyle sokağa çıkardığı ve önden yürümediği için artlarına çocuklar takılmış “Tango...Tango” diye bağrışmışlardı. Nevnihal gülmek istemişti ama gülememişti. (...) Üç beş gün sonra çarşı esnafının, hatta mebusların bile dedikodu ettikleri duyulunca alelacele bu kalın çarşafları edinmişti ana kız.”*²⁵³

Cumhuriyet'in ilanı ve devrimlerin ardından Nevnihal Hanım'ın giysileri de değişir. Ondaki değişim, ülkenin değişimiyle paraleldir. Emir Bey, genç Cumhuriyet'in inançlı savaşçıların ve idealist mebusların, yöneticilerin temsilcisiyse Nevnihal Hanım da yeniliğe açık, değerlerine sadık, çağdaş, genç Cumhuriyet kadınlarının simgesidir.

*“İnce topuklu, bilekten bağlı ayakkabıları, vual çorapları var. Çok asri değil kıyafeti. Mantosu bol ve uzun ama manto. Maşlah yahut çarşaf değil. Kara değil, pembeye bakan bir bej. Arkadan mantosu uzunluğunca sarkan sıkmabaş yaptığı örtü Hint ipeğinden. Uçları yaldızlı, sarı ve mavi sulu. Pembe ipek örtü, Nevnihal'in yüzünü, erken bir şeftali pembeliğiyle aydınlatıyor.”*²⁵⁴

Doğu'nun kadınlarıyla Nevnihal arasında sanki bir uçurum vardır; bu uçurum giyimden yaşam biçimine dek her şeyde kendini gösterir ve en çok da Gülhayat Hanım'la aralarındaki karşıtlıkla belirginleşir. Gülhayat Hanım'ın bakışından Nevnihal Hanım –Urfa'ya gelişinde, ilk karşılaşmalarında- şöyle betimlenir ilk romanda:

“Sirtında uzun, beli kaşmir bir yeşil ceket. Ayağında uzun pantolon etek. Ceketiyile aynı renkteki ipek örtüsünü sıkmabaş bağlamış, uçları ardında upuzun salınıyor. Elleri ceplerinde şaşkın, biraz ürkek duruyor. (...) Nevnihal Hanım kollarını salladı öne arkaya.

²⁵² G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 92.

²⁵³ Kutlu 2000'den Akt: G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 92-93.

²⁵⁴ Kutlu 1999'dan Akt: G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 93.

*Tedirgin. Bunlar bizim gibi ellerini birbirine bağlayıp göğsünün hizasında saatlerce tutmaya ve kımlıdanmamaya alışmamış.*²⁵⁵

*Nevnihal Hanım İtalyan iskarpinleriyle yürürken Gülhayat'ın ayağında terlik vardı. O önden giderken kendisi yarım adım ardında.*²⁵⁶

Gülhayat Hanım'ın giyimi Nevnihal'den farklıdır:

*“Yakası, kol ve etek yırtmaçları işli Assur entarisi içinde gövde çizgileri belirsiz.”*²⁵⁷

Romanda söz edildiği gibi döneme göre kadınların giyimlerinde de değişiklik olmuştur. Ataerkil toplum kadının giyimini eleştirmiş. Sadece bakışlarıyla kalmayıp arkasından kadının dedikodusunu dahi yapmıştır. Ataerkil toplumda yetişen çocuklarda toplumdaki ne görüyorsa onu yapmış kadınları giyimleriyle yargılayıp arkalarından laf atmıştır. Nevnihal böyle bir durumla ilk kez karşılaşınca haliyle kızmak yerine tuhafına gitmiş hatta gülmek için kendini tutmuştur. Toplum baskısı sebebiyle kadın kendi giyimini değiştirmiş onların koyduğu kalıpları kabul etmiştir. Şehirden şehre giyim değişmektedir. Nevnihal'in İstanbul'dan Urfa'ya gelmesiyle giyiminin değişmesi gibi. Gülhayat Urfa'da olduğu için o kalıplara çoktan uymuştur. Hatları belli eden elbiselerden uzak durmuştur. Toplumun yarısını temsil eden kadın, bu ataerkil baskı altında hep bir sınır içerisinde yaşamış ve kendinden fazlasıyla ödün vermiştir. Nasıl giyinmesi, ne taraftan yürümesine kadar karışmıştır.

Asi...Asi romanında kadınların giyimine bakacak olursak Beyazıt'ın eşi April daha özgür ruhlu kendi istediğini giyen bir kadındır:

*“April giymekten hiç vazgeçmediği sarıları, isyancı, atak titreşimlerle yüklü ışıkları erkeğin evliliği bir armağan gibi kutsayan yaşamında, çok hoşlandığı küçük heyecanlarını besliyor. Sarı giymese, başka renkleri yeğlese... Hayır, inatla sarıları seçiyor. Özgür ruhunu teşhir edencesine bedenine sarıları sarıp, herkesi hoşnut edecek özveriyle, yumuşaklığı ve çalışkanlığıyla ipek gibi akışkan bir yaşam sunuyor yakınlarına.”*²⁵⁸

April istediği gibi giyinmeyi seçen ve bu giyimiyle insanları da hoşnut etmeyi seçen bir kadındır. April'in kızı Verda yaşadığı yerdeki toplum baskısı ile giyimine dikkat etmekte yahut onlara kendini göstermekten sakınmaktadır. Bu durum kitapta Verda'nın ağzından şu şekilde anlatılmaktadır:

*“Onun yaşında bir kadın, hele buranın eşrafından ise, ayağında haki renkli bez pantolon, üstünde açık sarı kolsuz bez bluz ve incecik bir sandalla kendini sokağa atamaz.”*²⁵⁹

²⁵⁵ Kutlu 2000'den Akt: G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 93.

²⁵⁶ Kutlu 2000'den Akt: G. Gonca Gökalp-Alpaslan, s. 93.

²⁵⁷ Ayla Kutlu, s. 226.

²⁵⁸ Ayla Kutlu, s. 87.

²⁵⁹ Ayla Kutlu, s. 172-173.

Kadının giyimi etrafın onu yorumlamasına da olanak sağlamıştır. Kadını tasvir ederken giydiği giysileri üzerinden de benzetme yaparlar. Bestami'nin âşık olduğu kadın Siren şu şekilde anlatılır:

*“Dışarıda kaskatı koyu mavi gökyüzü, koyu yeşil sık çamlar, çiçekleri kokular, Siren'in giydiği beyaz, uzun kollu giysi onu ormanda bir melek suretine çeviriyor.”*²⁶⁰

Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı romanında da Nilüfer karakteri giyimi yüzünden toplum tarafından eleştirilmiştir. Önceki bölümlerde söz edildiği gibi Ankara'da yaşayan halk tarafından Nilüfer'in giyimi yadırganmıştır:

*“...eli çantaltı, kabarık jüponlu eteğinin altından dizkapakları görünen ufak tefek kıızı sokaklarına yakıştıramadıkları apaçıktı.”*²⁶¹

Nilüfer'in bu giyimi nedense çevreye bir tedirginlik vermişti. Ataerkil toplum buna hiç alışmamıştı ve hoş karşılamamıştı. Eleştirel bakışlarını Nilüfer'in üstüne dikmiş, kadını göz hapsine almışlar. Ataerkil toplumun istediği gibi giyinmeyen kadını bu toplum hafif kadın olarak adlandırmıştır. Ama Nilüfer'in saygın bir mesleği vardır. Asistanlar arasında tek kadındır ve erkek doktorlar ona imrenmektedirler.

*“Yine de erkek asistanlar ona benzemeye çalışırlardı. Onun giysileri, onun önlüklerinin kumaş ve kesimi, göğsünün üstündeki adının nakışlanmasındaki güzellik, pipoları, pipolarını tutuşundaki incelik, mendilleri, çorapları, kitapları, üç dili rahatlıkla konuşması, evi, karısı, çocukları, hastalığın tanımındaki ve ilaç seçimindeki ustalığı, çok okuması, yenilikleri izlemesi, yönetimdeki tarafsız soğukluğu, imrenilen nitelikleriydi.”*²⁶²

Ayla Kutlu'nun Islak Güneş romanında da bir kadın karakter başka bir kadına yoldan çıkmış diyerek neden yoldan çıktığıyla ilgili sözlerde bulunur. Ataerkil toplumdan etkilenmiş bir kadın başka bir kadını kınar, anlatıcı çocuk Zehra Teyze beğenmemek için koşullanmış diye anlatır.

*“Yapar bacım. İyiden iyiye yoldan çıktı bu kadın. Bir acayip haller. Etekler kısaldı, daraldı. Kollar japone. Yakışsa bari, kolları da kol olsa. Her biri bir bacağıma kadar.”*²⁶³

Kadınlar Zehra'ya karşı bir hınç beslemektedir. Zehra'yı içten içe kıskanmaktadırlar. Önceki bölümlerde de söz edildiği gibi Zehra'nın giyiminin değişmesi, öz güveninin artması erkeklerin ona davranışlarının olumlu yönde ilerlemesi diğer kadınlar tarafından iyi karşılanmamıştır.

Kusursuz kadın imajı, toplumda her kesimden kadının dikkatini çekmektedir. Dolayısıyla güzellik ve beden arasında kurulan ilişki, kadının güzellik hükmünün taleplerine farklı

²⁶⁰ Ayla Kutlu, s. 275.

²⁶¹ Ayla Kutlu, s. 48.

²⁶² Kutlu 1999'dan Akt: Alper Çavuşoğlu, s. 55.

²⁶³ Ayla Kutlu, s. 69.

ölçülerde de olsa boyun eğmek durumunda kalır.²⁶⁴ Bu bağlamda Beauvoir, kadınlar, kadın olabilmek üzere, kendilerini hem bir nesne, hem de av haline getirmek durumunda kaldıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla birey, toplum tarafından kabul edilmiş yasaların dışına çıktığı zaman başkaldırıcı haline gelir. Bu noktadan bakıldığında genel kabulün dışına çıkmak, keyfine göre giyinmek olarak açıklanamayacağı gibi, toplumsal kabulün dışında olmak dikkatleri bireyin üzerine çekecek ve onu etkileyecektir. Bu da modern kapitalist toplumlarında da erkekler, doğurganlıklarını, giyiniş ve görünüş biçimlerini, hareket kabiliyetlerini, emek süreçlerini, bedensel ve cinsel etkinliklerini denetleyerek, kadınlar üzerindeki ataerkil tahakkümü sürdürme imkânından mahrum değillerdir.²⁶⁵ Kapitalizmin gelişimi ile birlikte, kadının bedeni, cinselliği kapitalizmle birlikte biçimlendirilmiş ve denetim altına alınmıştır.²⁶⁶ Bu da bedeni toplumsal bir unsur haline getirmiştir.²⁶⁷

4. Kadın Olgusu

Türk Dil Kurumu kadını, “Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen, erkek veya adam karşıtı ve analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan” olarak tanımlarken; erkeği “Yetişkin adam, bay, er kişi, kadın karşıtı, sözüne güvenilir, mert” olarak tanımlamakta ve aynı zamanda sözlükte açıklaması olmasa da toplumsal cinsiyet rollerini de tanımlamış olmaktadır. Küçük kız, genç kız, bekâr kadın, evli kadın, boşanmış kadın hepsinin toplumsal yaşamda toplum tarafından oluşturulan imgeleri ve yerleşmiş imgeleri vardır, iffetli kadın, güzel kadın, çirkin kadın, doğurgan kadın, hanımefendi kadın vb.²⁶⁸

Cinsiyet kavramı genel olarak bir bireyin biyolojik, fizyolojik ve genetik niteliklerini açıklamada kullanılmaktadır. Bu bağlamda bireylerarası yapılan ayırım; kadın ve erkek olarak tanımlanır. “Toplumsal cinsiyet” ise kadının ve erkeğin toplumsal rolünden bahsederek kadını “dişil” erkeği ise “eril” kavramları ile tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet (gender) ise kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade etmektedir, biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaz ve toplumun kadın ve erkek olarak bireyleri nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve onlardan ne tarz davranış beklentisi içinde olduğu ile ilişkili bir kavramdır.²⁶⁹

Kadınların ötekileştirilmesinde ataerkil ve kapitalist tüketim toplumun etkisiyle üretilen imgeler önemli rol oynarken, üretilen imgelerin kadınların kendileri tarafından da üretilip tüketildiği görülmektedir. Kadın, hem kendine biçilen rollerle savaşırken aynı zamanda bu savaşta kendini yoksullaştıran imgelere de tüketici olması nedeniyle yenik düşmektedir.²⁷⁰

²⁶⁴ Ecevit ve Elçik 2013’ten Akt: Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 14.

²⁶⁵ Öztürk 2012’den Akt: Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 14.

²⁶⁶ Tuğcu 2012’den Akt: Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 14.

²⁶⁷ Handan Karakaya ve Ümran Cihan, s. 14.

²⁶⁸ Fatma Önalın Akfırat, “Kadınların “Kadın” İmgeleri”, Lefke Avrupa Üniversitesi, Yaratıcı Drama Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2014, s. 3.

²⁶⁹ Dumanlı 2011’den Akt: Fatma Önalın Akfırat, s. 3.

²⁷⁰ Fatma Önalın Akfırat, s. 3.

Kadın olarak doğmak, erkeklerin mülkiyetinde olan özel, çerçevelenmiş bir yerde doğmak demektir. Bu sınırlı ve koşullandırılmış bölge içerisinde yaşama ustalıkları kadınların toplumsal kişiliklerini geliştirir ancak bu durum kadının öz varlığının ikiye bölünmesi ile sonuçlanır. Kadın hiç durmadan kendisini seyretmek zorundadır. Hemen her zaman kendi imgesiyle birlikte dolaşır. Böylece kadın içinde ‘gözleyen’ ve ‘gözlenen’ kişilikleri kadın olarak onun kimliğini oluşturan ama birbirinden ayrı iki öge olarak görmeye başlar... Bunu şöyle yalınlaştırabiliriz: Erkekler davrandıkları gibi; kadınlarsa göründükleri gibidirler. Erkekler kadınları seyrederek; kadınlarsa seyredilişlerini seyrederek. Böylece kadın kendini seyirlik bir nesneye dönüştürmüştür.²⁷¹

İmge çok kısa zamanda yaratılan bir olgu değildir, toplumların kültürüne, belleğine yerleşmiş bin yılların “kadın” imgelerini değiştirmek oldukça zordur çünkü imgeleri yaratan toplumların siyasal ve ekonomik ilişkileridir. Kadınların bu bağlamda kendilerini tanımaları için öncelikle kendi bilinçlerinde olan “kadın” imgelerini bulmaları, sorgulamaları ve değiştirmeleri gerekmektedir.

Yaşamın var olmasından bu yana kadın kendini var etme mücadelesi vermektedir. Kadın toplumsal yaşamda “ben” olarak nesne olmaktan çıkıp özne olmaya çalışmakta, kişiliğini değiştirmeye, geliştirmeye çalışırken yeniden nesneleşmiştir. Kadını yeniden nesneleştiren toplum tarafından üretilen “kadın” imgeleridir ve bu imgeler erkekler ve kadınlar tarafından üretilmekte daha doğrusu yaratılan imgelere kadınlar tabi olmaktadır.²⁷²

Kadın bu erkek dünyasını çoğu zaman kabul etmiş ve ikinci, bağımlı bir varlık olarak varlığını sürdürmüştür. Uzun yıllar kadının yaşama alanı evi olarak görülmüş ve kadın da buna razı olmuştur. Onun için hayattaki en önemli şeyler evinin düzeni, mutfağı, giysileri, yemekleri vs. dir. Erkek, kadının hayat alanının dışındaki işlerden sorumlu, daha güçlü ve kudretli bir varlıktır. Bu durum kadının gözünde erkeği adeta tanrılaşdırmıştır. Çünkü kadın güçlü olana daima hayrandır ve güçlü olan da erkektir. Bu güç karşısında kadın, edilgen olarak yaşamayı kabul etmiştir. Erkek de bundan hoşnuttur: *“Erkek, kimi zaman, gülümseyerek kışkırtır onları, kendisinin büyük bir ölçülülükle öne sürdüğü görüşlerin kadına en aşırı biçimde yansıdığını görmekten hoşlanır çünkü; kimi zaman da fikirlerinin bu alık ve inatçı görünüşü karşısında müthiş sıkılır.”*²⁷³

Kadının edilgen yapısı onda farklı hasletlerin gelişmesine yol açar. Mesela; kadındaki boyun eğiş onda sabrı doğurur. Bu sabırla birlikte inatçı bir kimliğe de kavuşurlar. Sıkıntılara, acılara dayanma güçleri aslında erkeklerinkinden daha fazladır. Devrimci olmamakla beraber elindekini saklamaya, korumaya çalışırlar. Çünkü riski göze almak istemezler.

²⁷¹ Berger 2012’den Akt: Fatma Önalın Akfırat, s. 3.

²⁷² Fatma Önalın Akfırat, s. 3-4.

²⁷³ Beauvoir 1993’ten Akt: Sibel Bayram, Türk Romanında Değişen Kadın İmgesi (1980-2000), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Edirne-2013, s. 21-22.

Kadınlar çoğu zaman; boş işlerle uğraşan, değersiz işler peşinden koşan, köle ruhluluk gibi özelliklerle nitelendirilmiştir. Bu nitelermeler kadının eve bağımlı bir varlık olarak hayatını sürdürmesinden kaynaklanır. Ne var ki, kadının evindeki en ufak işlerle ilgilenmesi onun uzun süre eve mahkûm edilmesinden kaynaklanmaktadır. Yüzyıllar boyunca evde yaşayan kadın kendisini oyalamak için süslerle, nakışlarla uğraşmış, daha sonra evin rahatlığı onu tembelleğe itmiştir: “*Ev kadınının dünyasında yararlılık ve doğruluk, güzellik ve özgürlükten daha yücedir.*”²⁷⁴

Bir kadın için erkek büyük bir meçhuldür. Doğuştan itibaren çekingen ve edilgen yetiştirilen kadın tüm derinliğiyle erkeği anlayamaz. Erkeğe birçok yönüyle yabancı olan kadın, aynı zaman da kendisini de anlaşılamamış olarak görür. Bu durumlarda sığınacak bir yer ararlar. Sevgi göstermek ve sevgi görmek onun yaratılışında bulunan bir özelliktir.²⁷⁵

Günümüzde kadın konusu; kadının statüsü, aile içi ve ev dışındaki kadın ve erkeğin rolündeki değişmeler, kadının ezilmişliği, erken evlilikler, cinsiyetler arasındaki farklar, kız ve erkek çocukların eğitimi ekseninde tartışılmaktadır. Söz konusu konuların bugün de tartışılıyor olması kadın ve aile ile ilgili sorunların geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, ataerkil toplumun geleneksel değerleri modern toplumsal yapıda da önemli ölçüde varlığını devam ettirdiğinden kadın için iyi bir eş, iyi bir anne olmak önem taşımakta ve böylece kadın için çifte sömürü veya çifte egemenlik koşulları yaratılmaktadır. Dolayısıyla kadın üzerinde baba ve koca iktidarının yanı sıra, ataerkil toplum değerleri de egemenlik ve baskı aracı olabilmektedir. Bu noktadan baktığımızda kadına ilişkin mevcut tartışmalar, kadın sorunuyla ilgilenen yeni söylem ve pratiklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cinsiyetler arasında toplumsal düzlemde yaratılan ilişkileri anlamlandırmak için kadın-erkek arasındaki iktidar söylemlerine bakmak yeterli olmadığından özel alan ile kamusal alan ya da ev içi alan ile evin içindeki toplumsal alanın farklı ekonomik, siyasal, kültürel ve hukuki ilkelerle nasıl inşa edildiğini irdelemek önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışma, egemen olan eril iktidar karşısında kadının kendi özerk kimliğini ne şekilde inşa etmesi gerektiği konusunu farklı feminist tartışmalar ışığında ortaya koymaya çalışacaktır. Özellikle ataerkil toplumlarda toplumsal kimliklerin inşa süreçlerinde bireylerin nasıl dişil ve eril anlamları taşıyarak cinsiyetlendirilmiş toplumsal varlıklar haline dönüştüğü konusu cinsiyet ilişkilerini çözümlmek için gerekli olan düşünsel çerçeveyi oluşturmaktadır.²⁷⁶

4.1. Sosyal Yaşamda Kadın

²⁷⁴ Beauvoir 1993'ten Akt: Sibel Bayram, s. 22.

²⁷⁵ Sibel Bayram, s. 23.

²⁷⁶ Gül Aktaş, “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 30, Sayı 1, 2013, s. 54-55.

Türkiye’de ve dünyada son yirmi yıldaki toplumsal dönüşümler her alanda olduğu gibi aile ve toplum içinde kadına ilişkin incelemeleri gerekli kılmıştır. Modernleşme, küreselleşme ve popüler kültürün her alana nüfus eden yükselişi, yaşanan işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler geleneksel ailedeki cinsiyetçi kaynak bölüşümü, eğitim ve sosyal haklara ulaşması noktasında kadınları derinden etkilemiştir. Kadınların aile ve toplum içinde kişisel anlamda güçlenmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşım için eğitimin gerekliliği yine bu dönemde vurgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle toplumların yaşamış oldukları değişimi anlamının bir yolu, kültürel aktarımda önemli bir rol üstlenen kadın olgusuna ilişkin sorunları ve buna yönelik çözümlenmeleri doğru bir şekilde ortaya koyabilmektedir.²⁷⁷

Kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir. Bu nedenle, ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Ev ve ev işleriyle kurulan ilişki, her kadın için merkezi önem taşısa da, kadının ait olduğu sınıfa, statüye, kuşağa ve eğitim düzeyine göre farklılaşır.²⁷⁸

Dolayısıyla kadınlık tanımının oluşturduğu mekân olan ev içi alan cinsiyet eşitsizliğinin de üretildiği mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kadının ilk iletişim kurduğu ve sosyalleştiği mekân olan aile “kadın”ın kimlik tanımlamasında kilit rol oynar. Bir anlamda ev ve ev işleri, kadınların ortak deneyimlerinin odağında durur ve kadınlık kimliğinin çekirdeğini ev içine bağlar. Böylece, kocanın ev işlerinden muafiyetine mazeret getirir; ev işini kadının yükümlülüğünü ve aile vazifesi olarak tanımlamaya devam eder.²⁷⁹

Gerek bireyler arasındaki ilişkiler gerekse toplumların çeşitli kurumlarındaki iş ve özel ilişkiler kadınlarla ilgili gelenekleşmiş önyargılarca düzenlendiğinden kadın aile içinde etkenleştirilen fakat sosyal yaşam alanı içinde edilginleştirilen kısır bir döngü içerisine hapsedilmektedir. Bu bağlamda aile ve toplumsal yaşamda kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalardaki farklılıkların sosyal yapı ve pratiklerin bir ürünü olduğunu belirten Chodorow²⁸⁰, cinsiyet kimliklerinin gelişimine ilişkin kuramında ebeveynliğin toplumsal organizasyonunun geleneksel ve modern değerlerin etkisinde olduğunu savunur. Sanayileşme ve kapitalist ekonominin gelişim sürecini dikkate alarak kadına ilişkin cinsiyet kimliklerinin sosyolojik içerikli kapsamlı bir analizini geliştiren Chodorow, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin temellerini sorgulamak için öncelikler kültür olgusunun yeniden çözümlenmesi gerektiğini ifade eder. Bir başka deyişle ebeveynlik organizasyonunu simetrik özelliğe geçişi sağlamadıkça yani erkekler biyolojik anneliğin dışında kadınlara tarafından sürdürülen toplumsal ve kültürel rolleri üstlenmedikçe, cinsiyetçi sosyo-kültürel yapı ve cinsiyet hiyerarşisi varlığını devam ettirecektir. Bunun bir sonucu olarak da ikili toplumsallaşma sürecinde kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve

²⁷⁷ Gül Aktaş, s. 55.

²⁷⁸ Bora 2011’den Akt: Gül Aktaş, s. 55.

²⁷⁹ Bora 2011’den Akt: Gül Aktaş, s. 55.

²⁸⁰ Chodorow 1974’den Akt: Gül Aktaş, s. 56.

bireyler arası ilişkiler sürecinde kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve bireyler arası ilişkiler sürecinde her gün yeniden üretilen cinsiyetlendirilmiş kişilikleri yaratmayı sürdürecektir.²⁸¹

Tarihsel süreçte Türk aile yapısı kadının dışarıda çalışmasını, ailenin vereceği izne bağlamıştır. Ülkemizde kadınların rollerinin genel olarak ev ve çocuk bakmak olduğu düşüncesi hâkimdir.²⁸²

Eğitim kadın istihdamı meydana getiren sosyal faktörlerin en önemlisidir. Eğitim seviyesi arttıkça kadının işgücü piyasasında bulunma ihtimali fazlaşmaktadır. Bu durum ile beraber kadının kendisine saygısı oluşmaktadır. Aynı zamanda rekabet ortamı içerisinde çalışma becerilerini kazanması sebebiyle işgücüne katılım oranlarında artış meydana gelmektedir.²⁸³

İş hayatında kadının bulunması hala kadının kendi kararı dışında erkeğin iznine bağlılık gösterebilmektedir. Cinsiyet ayrımcılığıyla şekillenen düşünceler ve toplumsal yapının engellemeleri, kadın işgücünü azaltmaktadır. Kadının istihdama katılmasında bütün aile fertlerinin ve toplumun bilinçlendirilip düşünce yapısının değiştirilmesi gerekmektedir.²⁸⁴

Sosyal kimliği tanımlama girişimlerinin çoğu sosyal kimlikle kişisel kimlik arasındaki ayrımı ele alarak işe koyulur. Bu ayrımı ele alan Tajfel her bireyde “kişisel ve sosyal kimlik” olmak üzere iki tür kimlik olduğunu söyler.²⁸⁵

Kimliğin kişisel yönleri yetenekler, inançlar, duygular ve hedefler gibi sadece bireye ait olan ve kişinin kendisinin tanımlanmasına ilişkin özelliklerin bileşenidir. Sosyal kimlik ise, çeşitli grup ve kategorilere aidiyetin veya üyeliğin bireyi ne ölçüde tanımladığını gösteren bir kavram olarak ifade edilmesidir. Bu doğrultuda, sosyal kimliğin aile üyeleri ve toplum tarafından inşası sosyal yaşamda var olma ve geleceğini şekillendirme konusundaki mücadelenin de yönünü belirler.

Birey, toplumun diğer üyeleriyle mevcut normlar çerçevesinde farklı sosyal ilişkilere girmektedir. Bu durum bireyin toplum içinde değişik kimliklere farklı sosyal konumlara yerleşmesini sağlamaktadır. Bu kimliklerin toplamı bireyin sosyal kimliğidir. Buna göre bireyin sosyalleşmesinde ve kimlik kazanmasında, kazanmış olduğu bu kimliklerden birini toplumda başat rolleriyle yerine getirmesinde aile ve sosyal kurumların büyük bir önemi vardır.²⁸⁶

²⁸¹ Gül Aktaş, s. 56.

²⁸² Gözde Budak, Çalışma Hayatında Kadın, Çalışan Kadının Sosyolojik Değişimi ve Kadının İşgücü Katkısı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne-2021, s. 13.

²⁸³ Yüksel 2018'den Akt: Gözde Budak, s. 13.

²⁸⁴ Kaya 2009'dan Akt: Gözde Budak, s. 13.

²⁸⁵ Demirtaş 2003'ten Akt: Gül Aktaş, s. 57.

²⁸⁶ Birkök 1994'ten Akt: Gül Aktaş, s. 57-58.

4.2. Kadın ve Eğitim

Türk kadınının çalışma yaşamındaki ve politikadaki durumu da eğitimsizlikten başlayan bir dizi olumsuz koşullar nedeniyle hiç de parlak görünmemektedir. Ülkemizde hala kimi kesimler çalışan kadını yadırgamaktadır.²⁸⁷

Kadınların çalışma hayatında az sayıda yer alması, çalıştıkları sektörlerin eleştirilmesi, çalıştığı yerde kısıtlanması her şeyin başı olan eğitimden geçmektedir. Eğitim gören kadın hem çalışma hayatına dâhil olur hem de sosyal hayatını kendi şekillendirir.

Kadınlarımızın statülerinin “insan hakları” ve “anayasal özgürlükler” çerçevesinde ele alınması ve toplumdaki konumlarının “insan standartları” na uygun olarak biçimlendirilmesi gerekmektedir. Bunun ilk ve en etkili yolu eğitimidir.²⁸⁸

Eğitim alan kadınlara bakıldığında bu sefer de erkeklerin gerisinde olduğunu, hep geri planda tutulduğu görülür. Bunun sebepleri ise şu şekilde açıklanabilir:

- Ataerkil bir topluma ait olma durumumuz,
- Ülke içi göçün oluşu ve düzenli olmayan kentleşme,
- Yaşadığımız toplumun kadınlara biçtikleri roller,
- Kadınların erkenden evlendirilmesi ve çocuk sahibi oluşu,
- İstihdamda bulunan kadınların genellikle önceliklerinin, gelenekselleşmiş rollerinin olması.

İş yükümlülüklerini ise ikinci plana atmaları.²⁸⁹

Kadın ne kadar eğitilmiş de olsa yukarıda sıralanan maddeler sebebiyle geri planda kalır. Ataerkil toplum kadının sadece kadın olmasından mütevellit ona bir sınır çizmiş kadını her şeyine rağmen değersizleştirmiştir. Eğitimsiz kadınların aksine eğitilmiş kadın dahi hayata tutunmakta zorlanmış, özgürlük alanı, yapmak istediği şeyler kısıtlanmıştır.

Eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin olması, kadının beşeri sermaye ve verimlilik durumlarını azaltmaktadır. Görülen bu durum, ilk olarak işgücünde verimlilik halini düşürmektedir. Sonraki aşamada ise ulusal gelirin azalmasına sebebiyet vermektedir.²⁹⁰

²⁸⁷ F. Dilek Gözütok, “Kadın ve Eğitim”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1995, s. 44.

²⁸⁸ F. Dilek Gözütok, s. 44.

²⁸⁹ Sorkunlu 2019’dan Akt: Gözde Budak, s. 67.

²⁹⁰ Günsoy, Özsoy 2012’den Akt: Gözde Budak, s. 67.

Eğitim almış kadınlar hem eğitim seviyelerini yukseltmiş olacak hem de çocuklarını yetiştirirken bunun faydalarını gorecektir. Eğitimi annelerin çocukları bilinçli bir şekilde yetişmiş olur. Bunların yanı sıra işgücü piyasada artmıştır.

Eğitilmiş işgücü, işgücü arzı ile işgücüne katılım oranına pozitif bir şekilde etkide bulunacaktır. Böylece ekonomik büyümede ve insani gelişmede ve yararının yanında fakirliği de azaltacaktır. Bilhassa kadınların adına eğitimi olma durumu işgücüne katılım oranlarının yukselmesini sağlayan bir etkendir.²⁹¹

Kadın eğitimi sayesinde ataerkil toplumda sınıf atlamak, kendini göstermek ister. Toplumun onu görmezden gelip yok saymasından, ona biçilen rollerin içinde kalmaktan kendini eğitimi sayesinde kurtarır.

4.3.Aile Hayatında Kadın

Aile, toplumun en kck birimidir. Aileyi oluşturan fertler, kan ya da evlatlık bağıyla birbirine bağlı olup aynı sosyal mekn ve geliri paylaşır. Burgess, Locke ve Thomes'e göre "Aile, 'evlilik, kan veya benimseme yoluyla birbirine bağlı kişilerin bir ev halkı oluşturduğu; karı ve koca, anne ve baba birader ve hemşeri rolleriyle birbiriyle etkileşen ve iletişen; ortak bir kültür yaratan bir gruptur".²⁹²

Kadın ve aile arasındaki ilişkiye bakacak olursak:

nl'ye göre kadın ve aile arasında şöyle bir ilişki vardır: "*Neslin devamını, toplumun düzenini ve kültürün sürekliliğini sağlayan bir kurum olan evlilik kurumu yasal, sosyal ve duygusal temellere dayalı gcl bir kurumdur. Aile birliğinin kurulması için gerekli görülen evlilik, yapısı ve işleyişi kurallarla düzenlenmiş olan, hem bir hak hem de bir görev olarak kabul edilmiş olan, kadınla erkek arasında yasal ve toplumsal kurallara göre gerçekleşen bir sözleşmedir.*"²⁹³

Ataerkil toplumun kadına çizdiği roller vardır. Kadının aile içindeki konumunu da aynı şekilde ataerkil toplum kendi içinde oluşturmuştur. Kadının yerinin neresi olması, neler yapması gerektiği hep belirlenmiştir.

17. ve 18. yüzyıllara kadar kadının yerinin evi olduğuna ilişkin bir inanç zaten evrenseldi. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ve özellikle 19. yüzyılda, kadın eve kapatılırken, iş ve ev hayatı da birbirinden tümüyle ko-ptu. Sanayi devrimiyle birlikte, erkekler ev dışında, yani

²⁹¹ Karpat, atalbaş 2015'ten Akt: Gözde Budak, s. 67.

²⁹² Gümüş 2008'den Akt: Sibel Bayram, s. 110.

²⁹³ Sevim 2009'dan Akt: Sibel Bayram, s. 111.

fabrikalarda çalışırken, kadın da daha çok eve mahkûm edildi. Tabii burada orta sınıftan söz ediyoruz, yoksa işçi sınıfından kadınlar da erkekler gibi ev dışında çalışıyorlardı.²⁹⁴

Yüzyıllar boyunca evde yaşayan kadın kendini oyalamak için süslerle, nakışlarla uğraşmış, evinin rahatlığı onu tembelleğe itmiştir: “*Ev kadınının dünyasında yararlılık ve doğruluk, güzellik ve özgürlükten daha yücedir.*”²⁹⁵

Doğum yapan kadın yani annelik toplumda kadına olan bakışın değişmesinin bir başka yoludur. Kadın bir tür kutsallık kazanır. Bununla birlikte kadının anne olduktan sonra cinsel kimliğinin arka planda kalmasına ve kadının diğer isteklerinin göz ardı edilmesine sebep olur. Bu da kadın için olumsuz bir durum oluşturur.²⁹⁶

Ailede annelik kadına farklı bir konum ve farklı roller biçmektedir. Kadının sorumluluğu artmıştır. Erkek ile arasındaki bağda zayıflamalar olur. Erkek karısının doğumundan sonra cinsel ilişkilerinde artık eskisi gibi olmaz kadına eskisi gibi bir nesne olarak bakmaz onu anne olarak görür. Doğumdan sonra vücudunda değişiklikler olan kadının bu değişliğini fark eden erkek çoğu zaman kadından uzaklaşır. Bunların yaşanmasının ardından çalışan kadınlarda kariyerleri ve çocukları arasında kalırlar. Bundan ötürü kariyerlerine ara verenler hatta son verenler vardır.

Kadının aile içerisinde ailenin koruyucu öznesi göreviyle bağdaştırılması –kadını ve bedeninin- erkek tarafından nesneleştirilmesine, kontrol edilmesine ve istismar edilmesine yol açmaktadır. Belki de en kötüsü kadına yönelik gerçekleşen geleneksel (itaat, kontrol, şiddet, doğurganlık, cezbedici olma) ve modern istismarın (mevcut eğilimlere uygun bedene sahip olmayı özgürlük olarak kabul etme, bedeni cinsellikle özdeşleştirme) gündelik yaşam içerisinde kadın tarafından doğal bir süreç olarak algılanmasıdır.²⁹⁷

Türkiye’de tüm sınıf ve etnik yapılarda kadınlar “ailenin namusu” olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple de kadınların “cinsel saflığı” ailenin ya da erkeğin şerefi adına erkeklerce denetlenmektedir.²⁹⁸ Bu yaklaşımın egemen olmasından dolayı töre cinayetlerinin namus etrafında örgütlenen cinsel ahlak çerçevesinde ve sadece kadına karşı gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.²⁹⁹ Böylece bu yapı etrafında kadının bedeni üzerindeki haklar kadına bırakılmamış oluyor.

Aile içinde “erkeğe ailesini korumak ve maddi anlamda ailenin geçimini sağlamak gibi görevler verilmişken kadın çocuğunu yetiştirmek ve ev içi rolleri yerine getirmekle sorumlu

²⁹⁴ Sibel Irzık, Jale Parla, Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet, İletişim Yayınları, 2017, s. 22.

²⁹⁵ Beauvoir 1979’dan Akt: Sibel Bayram, s. 114.

²⁹⁶ Sibel Bayram, s. 141.

²⁹⁷ Rıfat Bilgin, Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 26, sayı 1, Elazığ-2016, s. 223.

²⁹⁸ Tahincioğlu 2011’den Akt: Rıfat Bilgin, s. 226.

²⁹⁹ Rıfat Bilgin, s. 226.

tutulur. Baba ailenin otoritesine; anne ise babadan geri planda temizlik ve çocuk bakımı ile ilgilenen bir role sahiptir.”³⁰⁰

4.4. Giyim-Kuşam ve Kadın

Osmanlı devrinde Bizans ve İran tesirlerinin daha belirgin hale geldiği söylenebilir. Başta şehirler olmak üzere, kadınlar çarşaf ve peçenin kıyafet olarak yaygınlaşması, giyim ve sokağa çıkma gibi dışa dönük davranışlar ülkenin her yanında kurallar dâhiline sokulmuş, bu hususta fermanlar çıkarılmıştır.³⁰¹

Osmanlı döneminin yanı sıra Tanzimat döneminde kadınların giyim-kuşamında değişimler olmuştur. Çok ince kumaştan siyah çarşaf giyinmiş ve siyah tül örtünmüş olan Müslüman kadınların matem tutan Hristiyanlara benzediklerinden çarşaf giyilmesi yasaklanmıştır. Bu yıllarda bazı erkeklerin çarşaf giyerek hırsızlık ve yolsuzluk yapmaları da bu kararın alınmasında rol oynamıştır.³⁰²

Kadın bedeninin bir meta unsur olarak tanımlanması, Cumhuriyet döneminin kamusal alanında kadınların görünürlüğünü kadınsı kıyafetlerden vazgeçmeleriyle gerçekleştirmiş ve bir anlamda feminen görünürlükten çıkmalarıyla mümkün kılınmıştır. Günümüzde ise, kadının bir değer olarak kabul edilmesi, modaaya uygunluğu çerçevesinde anlam kazanmıştır. Böylece kadınlar, giyim tarzlarına göre yargılanmaya, değer görmeye ve arzulanmaya başlamıştır.³⁰³

Kadın bedeni ataerkil toplum tarafından denetlenmeye ve kısıtlanmaya başlamıştır. Kadın yukarıda söz edilenlerin yanında giyim-kuşam konusunda da ataerkil toplumun baskısına maruz kalmıştır. Bu baskı ile karşı karşıya kalan kimi kadın buna boyun eğerek topluma göre giyimine şekil verirken kimi kadın bu kısıtlanmayı reddeder ve kendi seçtiği tercihlerden ilerlemeyi seçer. Ataerkil toplum özgürlüğünü seçen kadını yine rahat bırakmaz ve bu seçiminden dolayı onu yargılar. Giyimine göre eleştiride bulunur. Örneğin; eteğinin boyundan, elbisenin üstündeki yapısından, renginden... Hatta kadına bazı yakıştırmalar da yapar: Hafif kadın, felaket getiren kadın, sorumsuz kadın, bencil kadın...

Kadınlara yönelik söylenen bu sözler ataerkil toplum tarafından olsa da bu toplum tarafından fikirleri şekillenmiş kadınlarda hemcinslerine aynı baskıda bulunmuş aynı söylemleri söylemişlerdir. Eşlerini, kendi giyimine özen gösteren, istediği gibi giyinen kadınlardan kıskanmışlardır.

³⁰⁰ Kurt, Ayaz 2018'den Akt: Neşe Uca, Ayla Kutlu'nun Hikayelerinde Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kız çocukların Eğitim Sorunu, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Van-2019, s. 30.

³⁰¹ Şefika Kurnaz, Cumhuriyet Öncesi Türk Kadını (1839-1923), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 13.

³⁰² Şefika Kurnaz, s. 33.

³⁰³ Handan Karakaya, Ümran Cihan, Toplumsal Yapı, İktidar ve Kadın Bedeninin Kurgulanışı, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, s. 6.

Giyim-kuşam bir toplum için statü göstergesi durumda da olmaktadır. Çalışan, sosyal hayatı olan güçlü kadının giyimi ile ev hayatından ötesi olamayan, ailesi ve evinin tüm sorumluluğu omuzlarında olan kadının giyimi apayrıdır. Özgür kadın eteğinin boyuna takılmaz, kıyafetinin onu sarıp sarmaması onun için bir şart değildir. Modern giysiler giyer. Ev hayatındaki kadın giyiminden ziyade evdeki sorumluluklarına, çocuklarına öncelik verdiği için giyimi ataerkil topluma yönelik olur ve onun dışına çıkmaz.

Değişen zamanla kadınlar da giyimlerine daha çok önem vermeye başlamışlardır. Kendileri için yapmalarının yanı sıra çevrelerine hoş görünmek, diğer kadınlar tarafından beğenilmek ve daha iyi olmak için de giyimlerine dikkat etmeye başlamışlardır. İş kıyafetleri, dışarı kıyafetleri, ev kıyafetleri vb. gibi ayrımlara artık dikkat eder olmuşlardır. Hatta günümüzde kadınlar daha da dikkat etmektedir. Eğitimde yerini alan kadınlar arttıkça kadınların topluma karışması, sosyal hayatı, giyim-kuşamı olumlu yönde değiştirmiştir.

4.5. Kadına Yönelik Şiddet

Kadın sorunsalında bir diğer önemli konuda kadına yapılan şiddettir. Aile içinde şiddet ve toplum tarafından uygulanan şiddet sık sık meydana gelmektedir. Fiziksel yahut sözlerle kadını incitmenin her türlü şiddettir. Erkekler, kadınlar onların istediklerini yerine getirmediğinde her şeyine tamam deyip geçmediğinde bu sefer kadına şiddet uygulamaya başlar. Erkek kadına fiziksel, cinsel, sözsöz şiddet uygular. Özellikle ekonomik gücü olmayan ve fiziksel olarak da erkekten daha zayıf olan kadın karşısında erkek dayığı kendisine bir hak olarak görür. Kadın ise pasif kalıp kabullenir.³⁰⁴

Kadını ailede sadece anne, eş olarak gören ataerkil toplum kadının bu durumu kabul edip boyun eğmesini tercih eder. Aksi bir durumda kadın bunların dışında da varlığını gösterdiğinde, başkaldırdığında bu sefer kadına şiddet uygulanır. Bu şiddet yüzünden kimi kadın bastırılmış kimi kadın da daha da cesaretlenip üste çıkmaya çalışmıştır. Ama hangi yolu seçerse seçsin kadın şiddetten kaçamamıştır.

Ailede şiddet gören kadının çocuğunun bu şiddete tanık olması çocuğun korkarak sessizleşmesine neden olmuştur. Böylece toplum kalkınmak yerine bastırılmış kadınlar ve çocuklar ile daha da aşağıya çekilmiştir. Hatta ataerkil toplum fiziksel şiddetin yanında sözlü şiddet ile kadını rahatsız etmeye devam etmiştir. Kadını anneliğinden, kötü bir eş olmasından, seçtiği meslekten, giydiği giysilerinden, konuşma şeklinden, duruşundan, kadının kadın olmasından dahi eleştirmişlerdir. Ama ataerkil toplum kendi zihniyetinden baktığından boyun eğen kadını fedakâr, eşinin her dediğine uyanı iyi eş, ataerkil topluma göre giyinip davranan kadını güvenilir olarak görmüştür.

³⁰⁴ Sibel Bayram, s. 764.

Geleneksel kadınlık rol beklentileri –kadının- sömürü ve şiddeti rasyonelleştirmesine ve içselleştirmesine de desteklemektedir. Gerçekte bu durum, geleneksel ataerkil toplumlarda cinsiyetler arasındaki güç ilişkilerinin eşit bir şekilde dağıtılmasından kaynaklanmaktadır. Bilinçaltına yerleşen ve uygun ortamlarda ortaya çıkan bu sosyal mekanizma kadını alt statüye indirgeyen eşit olmayan niteliği sayesinde kadının erkek tarafından ezilmesine ve ayrımcılığa uğramasına yol açmaktadır.³⁰⁵

Erkek cinselliğe önem vermektedir ve içindeki saldırganlık duygusu da çoğu zaman kendini göstermektedir. Bu durumda kadın erkek tarafından zayıf kabul edilir ve erkek bu baskıları kadın üzerinde kullanır. Freud'a göre bu durum şöyle açıklanır:

İnsanın iki temel içgüdüğü vardır: Biri cinsellik, diğeri saldırganlıktır. İnsan tabiatındaki bu temel içgüdülerin kullanılma biçim ve niteliği insanın gördüğü eğitime bağlı olarak değişir.³⁰⁶ Eğitim alan erkek kendindeki bu duyguları bastırabilir, kadına yönelik tavrı çok farklı olabilir. Kadın bu şiddetler karşısında olumsuz etkilenir. Bunlar kadının kendini yetersiz hissetmesine, değersiz görmesine, bıkmışlık duygusuna, intihara sürüklemesine, toplum karşısında çekingen kalmasına, kendinden çoğu zaman ödün vermesine, bir şeyleri danışmadan yapamamasına, evinde huzurunun olmamasına, çocuklarına sevgi ve barış dolu bir ortam hazırlayamamasına sebep olmuştur. Egemenlik sağlamaya çalışan erkek şiddetle kadını bu durumlara düşürmüştür.

4.6. Yalnız ve Yoksul Kadın

Ataerkil toplumda hakarete uğrayan, eğitimden mahrum bırakılan, şiddet gören, dışlanan kadın zamanla yalnızlaşmış ve yoksullaşmıştır. Kadınların öncelikle eğitimsiz kalması onları yoksulluğa itmiştir. Ekonomik olarak özgür olamayan kadın evlenmeden önce babasının himayesi altında evlendikten sonrada kocasının himayesi altında kalmıştır. Kadına bu şartlarda bir de davranış olarak da baskı gösterip kadının fikirlerine, varlığına saygı göstermeyen erkekler kadını yoksullukla beraber yalnızlığa da itmiştir.

Yalnız kadın kendi içine yönelmiş herkesten kendini geri çekmiştir. Yoksullukla başa çıkmak için hizmetçilik yapmaya başlamıştır. Eğitim alamayan, bir meslek sahibi olamayan kadın bildiği iş olan temizliği seçerek böylelikle para kazanmaya başlamıştır. Ataerkil toplum için kadının okumayıp, meslek sahibi olmaması ve babasına, eşine muhtaç olması beklenir. Kadın okumayacak, meslek sahibi olamayacak hatta istediği mesleği seçemeyecek, sosyalleşmeyip evinde ailesi ile olacak, kendine özel zaman ayırmayacak...

Ataerkil toplumda kadının sosyalleşmesi bu düşüncelere sahip insanlarla bir arada kalması kadının onlardan uzaklaşmasına yalnızlığı seçmesine neden olmuştur. Kadın onlarla

³⁰⁵ Rıfat Bilgin, s. 223.

³⁰⁶ Doğan 2012'den Akt: İbrahim Akkaş, Zeki Uyanık, "Kadına Yönelik Şiddet", Nevşehir Hacı Bektaş Veli üniversitesi Dergisi 6, 2016, s. 34.

olmaktansa yalnızlığı seçer. Yalnız ve yoksul kadınlar hayatlarını kontrol edemeyip tasarlayamamışlardır. Ailelerinden göremedikleri destekler zamanla onları endişelendirmiş yoksulluktan, yalnızlıktan korkmuşlar ama başa çıkmaya çalışmışlardır.

Kadın yoksulluğuna bakıldığında kadının hane içindeki durumuna da bakılması gerekir. Böylece sorulması gereken temel sorular oluşur:

- Aile içindeki bireyler hane gelirini ve kaynaklarını eşit biçimde mi paylaşırlar?
- Hane geliri üzerindeki kontrol, denetim ve yönetim eşit bir biçimde mi gerçekleşir?
- Hane gelirinin artması ya da azalması gelirin kontrolünü ve yönetimini nasıl etkiler ya da her gelir düzeyinde erkek mi hane gelirini yönetir?
- Hane içinde emeğin yeniden üretimi için gerekli olan işler eşit bir biçimde mi yapılır?³⁰⁷

Yoksulluk için sorulan bu soruların temelinde yine ataerkil toplumdaki kaynaklanan bir eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizlik kadın için hem yalnızlığa hem de yoksulluğa neden olur. Üretim, gelir dağılımı hepsi önem arz eder. Bunların aşılması için kadının iş gücüne katılımı artmalı, işteki standartlar kadın açısından eşit konuma getirilmelidir ve eğitim olanaklarından kadınlarda yararlanmalıdır. Bunlardan geri tutulan kadın aile içerisinde de kendini her daim iş konusunda ön plana atan fedakâr, kendinden ödün veren taraftır. Ailesinin tüm ihtiyaçlarına destek olur. Tüm bu yoksulluk ve yalnızlaşmasının yanı sıra desteğini yine de esirgemez.

4.7. Değişen Kadın

Değişim süreci kadın açısından öncelikle eğitim ile başlamıştır. Eğitimi alan, iş hayatına atılan kadın artık o ataerkil yapıdan kurtulmuş kendi özgürlüğüne doğru ilerlemiştir. Kadın evde erkeğin sözüne tamam diyen, boyun eğen konumdayken artık kendi kararlarını uygulayan başını kaldırmış gururlu bir kadındır. Kısacası kadın 'edilgen' konumdan 'etken' konuma geçmiştir. Eğitimle beraber kentleşme, modernleşme süreci de kadında değişime neden olmuştur.

Kadınlara fikirleri eleştirmesi, olanları sorgulaması değişimin göstergesidir. Her değişim gibi kadınların değişimi de başta yankı uyandırmış bu durum erkekler ve ataerkil toplum tarafından yadırganmıştır. Yukarıdaki bölümlerde söz edildiği gibi toplum tarafından yalnızlaşan kadın dönüşümü tercih eder. Yapılan eleştirilere inat kendisi olmayı, fikirlere açık olup kendi fikrini beyan etmeyi, giyim-kuşamını farklılaştırıp modernliğe uyum sağlamayı seçmiştir.

Feminizm geleneksel norm ve düşünceleri yerinden etmeyi amaçlamıştır. Kadınlar hakkındaki düşünce tarzında değişiklikler yapmayı amaçlamış, kadının kimliği üzerinden bir

³⁰⁷ Ülker Şener, Kadın Yoksulluğu, Mülkiye Dergisi, 2012, s. 57-58.

dönüşüm planlamıştır. Kadın aile içinde, toplumsal yaşamda ikinci plana atılarak sindirilmişliği kamusal/özel alan ayrımında eril zihniyetin baskısıyla sıkıştırılmış mekânlarla tanımlanmaya çalışılmış, kültürel pratiklerle de değersizleştirilmiştir. Kişisel kimliğini var etmeye çalışan kadın hem özel hem de kamusal alanda ataerkil düzen içinde baskıyla yüz yüze gelerek ‘öteki’ olmaktan kurtulmak maksadıyla çeşitli arayışlar ve mücadeleler içine girmiştir.³⁰⁸

Kadının verdiği bu mücadele eril zihniyetin ondan aldığı hakları geri kazanma çabasıdır. Kadın bundan dolayı değişimi seçer. Kadının sadece evde çalışması, anne olarak görülmesinin dışında kadın eğitimini aldıktan sonra seçtiği mesleği hakkıyla yapabileceğini, işte de ayrımcılık yapılmadan davranılması gerektiğini, fikirlerini açıkça sunabileceğini, sosyal bir hayatının olabileceğini, giyim-kuşamına kendisinin karar verebileceğini ve tüm bunları yaparken anneliğini de yapabileceğini göstermek ister. Kadın tüm bunları yapabilmek için ataerkil toplumda değişimi seçer.

Kadınlar değişmeye çok eski zamanlarda başlamışlar hala günümüzde bile değişmeye, ataerkil toplumdaki sınırlanmaya çalışan kadınlar vardır. Hatta kadınlar değişimler için basından yararlanmış, dernekler kurmuş, konferanslar vermişlerdir. Kadının değişimini duyurmuşlardır. Geçmiş tarihlerden bu değişimlere bakacak olursak Osmanlı Dönemi’nde kadınlar isteklerini dile getirmelerinde, örgütlenmelerinde en etkin rol basına aittir. “*O dönemde çıkan gazetelerde, özellikle pek çok kadın dergisinde sorunlarını ve beklentilerini yazarak, toplumu, dolayısıyla kadınları bilinçlendirmeye ve istekleri doğrultusunda değişime hazırlamaya çaba gösteren kadınlar ayrıca, konferanslar düzenleyip çeşitli dernekler kurmuşlar, bu derneklerde etkin görevler üstlenmişlerdir.*”³⁰⁹

Toplumun değişip, gelişmesi kadın için de değişim ve gelişimin sağlansının bir başka yansımasıdır. Ataerkil toplum kadının istediği haklara saygı gösterip değişim ve gelişime uyarsa toplumda eşitlik sağlanmış, gelişmeye açık olduğundan toplumun statüsü de artmış olur. Kadının eğitime, iş hayatına dâhil olması bu sektörlerde olumlu bir artışa neden olur.

Kadınlar aynı zamanda ‘erkek dili’ nin nesnesi hatta bir parçası olurlar. Yeri gelir, en temel, en korunması gerekenlerin işaretidir kadın: Doğallık, namus, gelenek, maneviyat, ev, ulus gibi. Yeri gelir, tam da bunlara yönelik tehlikelerin, ya da genel olarak tehlikenin, bozulmanın adı olur: Güçsüzlük, değişkenlik, yapaylık kadındır; denetimsiz arzu, kahpe felek, baştan çıkarma, delilik de öyle. Burada önemli olan kadınlar hakkında “iyi” ya da “kötü” konuşulması, olumlu ya da olumsuz imgeler oluşturması, bazı önyargıların dile getirilip

³⁰⁸ Aylin Çiçekli, s. 12.

³⁰⁹ Hande Balkız, Türk Romanında Erkek Egemen Topluma Başkaldıran Kadınlar (1872-1960), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2017, s. 18.

yerleştirilmesi değil. Kadın kavramının, iktidar ilişkileri ve kimlikler hakkında konuşulması kùltürel araç olup, bir tür “süper gösteren [signifier]” işlevi yüklemesidir.³¹⁰

Kadına söylenen bu sözler kadını aşağı konuma çekmekte ve değersizleştirmektedir. Kadın artık ataerkil toplumun söylediği bu söylemler olmak istememektedir. Kadın onların gördüğü gibi bir nesne değildir. Kadın bunlardan dolayı değişir ve artık susmaz, kendini gösterir. Kadın ataerkil toplumun gördüğünün daha ötesindedir.

³¹⁰ Sibel Irzık, Jale Parla, s. 9.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında Ayla Kutlu'nun romanlarındaki kadın karakterlerin incelemesi yapılmıştır. Ayla Kutlu toplumun sesi olmuş güçlü yazarlardandır. Romanlarında kadınların, toplum içinde yer bulmaya çalışmalarını, kadınların verdikleri mücadeleleri konu almıştır. İncelediğimiz romanlarda da kadınlara arka planda kalmıştır. Fakat kadına karşı yapılan bu eşitsizliğe bazı kadınlara sesi çıkarıp, gücü gösterirken bazı kadınlar başını önüne eğip ataerkil toplumun gölgesinde kalmaya devam etmiştir. Ayla Kutlu, diğer eserlerinde olduğu gibi romanlarında da kadını işlemiştir. Ama amacı kadını yüceltmek değil hak edilen değerin verilmesidir.

Çalışmamızın bölümlerinde öncelikle kadın olgusu alt başlıklar şeklinde açılarak incelenmiş, daha sonrasında romanların içindeki kadınların toplumdaki yeri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayla Kutlu'nun romanlarında aydın kadın, Anadolu kadını, haksızlığa uğramış kadın, değersizleştirilmiş kadın romanlarının merkezinde yerini almıştır. Aile içinde erkek çocuğa olan davranış, erkek çocuğun eğitim alması sağlanırken kızların eğitimden mahrum bırakılması, erkek evlada gösterilen sevginin kız evlada gösterilmemesi gibi sorunlar ele alınmıştır. Bu eril zihniyette yetişen kadınlar dahi gördüklerinin aksini görmedikleri için ileri de aynı ataerkil yapıyı çevrelerindeki kadınlara kendi kız çocuklarına yaşatmışlardır. Hatta romanda bu kadınlar eşleri nasıl davranırsa ne derse onları yapmışlardır.

Romanların çoğunda yaşanan savaşlar, bunlardan ötürü gerçekleşen göçler vardır. Bu savaşlardan kaynaklı başıboş ortamlar, sefalet, cinsel istismar söz konusudur. Ayla Kutlu, bunlardan ötürü sömürülen, mağdur edilen kadınların durumuna açıklık getirmiştir. Kadınlar, bu zorluklardan kaçmaya çalışırken, hem çocuğunu hem kendi kadınlığını korumaya çalışmıştır. Özellikle eğitim alamamış kadınlar için eril toplum daha da zorlamıştır. Eğitim alan kadın, iş hayatına girmiş, sosyal hayatı olup, fikrini beyan edebilmiştir. Eğitim ile ekonomik gücünü elde eden kadın erkeğin baskın yapısından kurtulmaya çalışmıştır. Eğitimden uzaklaştırılan kadınlar o toplum için de olumsuz etki uyandırmaktadır. Kadınların eğitim görmesi o toplumu da üst seviyelere çıkartmaktadır.

Çalışmamızın Ayla Kutlu'nun romanları ile yapılacak çalışmalara kolaylık sağlayıcı olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

Akkaş İbrahim, Uyanık Zeki, Kadına Yönelik Şiddet, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Dergisi, 2006.

Aktaş Gül, Feminist Söylemler Bağında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 30, Sayı 1, 2013.

Aykut Gözde, İktidar Nedir? , Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, 2021.

Baldız Hande, Türk Romanında Erkek Egemen Topluma Başkaldıran Kadınlar (1872-1960), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı ve Edebiyat Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Bursa-2017.

Barış Baran, Ayla Kutlu'nun Eserlerine Feminist Eleştirel Bir Yaklaşım, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Programı, Manisa-2016.

Bayram Sibel, Türk Romanında Değişen Kadın İmgesi (1980-2000), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyat Bilim Dalı, Edirne-2013.

Bilgin Rıfat, Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 26, Sayı 1, Elazığ-2016.

Budak Gözde Çalışma Hayatında Kadın, Çalışan Kadının Sosyolojik Değişimi ve İşgücü Katkısı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadi Ana Bilim Dalı, Edirne-2021.

Çavuşoğlu Alper, Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı Romanının Sosyal Değerler Bakımından İncelenmesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, 2017.

Çiçekçi Aylın, Evinin Hanımı Çocuklarının Anası Olan Kadının Kamusal Alan Mücadelesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 2019.

Çopur Dr. Gürhan, Kadının Romana Yansıyan Yüzü Ayla Kutlu, İlbilye Yayıncılık, Ankara-2020.

Çubuklu Yaşar, Kutsamadan Utanmaya: Adet Kanaması, Bedenin Farklı Halleri, Kanat Kitap,2006.

Gökalp- Alpaslan Gonca, Bir Göçmen Kuştu O İkilemesinde Kadınlar, Hacettepe Üniversitesi,2003.

Gözütok F. Dilek, Kadın ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1995.

Güven H. Deniz, Ayla Kutlu'nun Romanlarında Anlatım Teknikleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2007.

İrzık Sibel, Parla Jale, Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet, İletişim Yayınları, 2017.

İnce Şengül, İki Kadın Bir Mutfak Kadınlararası İktidar İlişkileri, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Moment Dergisi, 2015.

Karakaya Handan, Cihan Ümran, Toplumsal Yapı, İktidar ve Kadın Bedenini Kurgulayışını, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 6, Sayı 11.

Kurnaz Şefika, Cumhuriyet Öncesi Kadın (1839-1923), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.

Koyuncu Güçbilmez Büge, İktidar ve Kadın İktidar Kavramının Kadın Araştırmaları Çerçevesinde Yeniden Çözümlemesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, İstanbul-2005.

Kutlu Ayla, Asi...Asi, Bilgi Yayınevi, Ankara-2017.

Kutlu Ayla, Ateş Üstünde Yürümek, Bilgi Yayınevi, Ankara-2004.

Kutlu Ayla, Bir Göçmen Kuştu O, Bilgi Yayınevi, Ankara-2019.

Kutlu Ayla, Cadı Ağacı, Bilgi Yayınevi, Ankara-1993.

Kutlu Ayla, Emir Bey'in Kızları, Bilgi Yayınevi, Ankara-2019.

Kutlu Ayla, Hoşça Kal Umut, Bilgi Yayınevi, Ankara-2011.

Kutlu Ayla, Islak Güneş, Bilgi Yayınevi, Ankara-2002.

Kutlu Ayla, Kaçış, Bilgi Yayınevi, Ankara-2002.

Kutlu Ayla, Kadın Destanı, Bilgi Yayınevi, Ankara-2004.

Kutlu Ayla, Yedinci Bayrak: Urumeli'den İzmir'e, Bilgi Yayınevi, Ankara-2017.

Kutlu Ayla, Zaman Da Eksir, Bilgi Yayınevi, Ankara-2006.

Meral Damla Nur, Ayla Kutlu'nun Cadı Ağacı ve Asi...Asi Romanları ile Doris Lessing'in The Summer Before The Dark ve The Sweetest Dream Romanlarının Kadın Karakterler ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı, 2014.

Önalın Akfırat Fatma, Kadınların “kadın” İmgeleri, Lefke Avrupa Üniveristesi, Yaratıcı Drama Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2014.

Özkan Devrim, Modern Sosyal Hayatta Kadının Toplumsal Cinsiyetin ve Rollerin Dönüşümü: Geleneğe Karşı Modernite, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, 2014.

Şimşek Yaşar, Ayla Kutlu'nun Kaçış Romanında Modernist İzlekler, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 2020.

Şener Ülker, Kadın Yoksulluğu, Mülkiye Dergisi, 2012.

Tekşan Mesut, Balkanlarda Yaşayan Trajedi: Yedinci Bayrak Urumeli'den İzmir'e, Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2018.

Uca Neşe, Ayla Kutlu'nun Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini ve Kız Çocukların Eğitimi Sorunu, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitim Bilim Dalı, Van-2019.

Uluocak Şeref, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet, Paradigma Akademik Yayınları, 2014.

Yılmaz Aydanur, 1980 Sonrası Kadın Romancılarımız (Adalet Ağaoğlu-Ayla Kutlu-Buket Uzuner) Romanlarındaki Kadına Bakış, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Balıkesir- 2004.